

माणिक्यचन्द्रादि० जैन ग्रन्थसामुदायः : ग्रन्थोक्त ५०

श्री विजयवर्णिविरचित
शृङ्गारार्णवचन्द्रिका
(अपरनाम अलङ्कारसंग्रह)

संपादक

डॉ० वामन महादेव कुलकर्णी
एम० ए०, पी०एच० डी०

प्रकाशक

भारतीय ज्ञानपीठ

माणिकचन्द्र दि० जैन ग्रन्थमाला
ग्रन्थमाला सम्पादक
डॉ० ह्रीरालाल जैन, डॉ० अ० वे० उपाध्ये

प्रकाशक
भारतीय ज्ञानपीठ
प्रधान कार्यालय
९, मलीपुर पार्क प्लेस, कलकत्ता-२७
प्रकाशन कार्यालय
दुर्गाकुण्ड मार्ग, वाराणसी-५
विक्रय कार्यालय
३६२०।२१ नेताजी सुभाष मार्ग, दिल्ली-६

प्रथम संस्करण
वीर निर्वाण संवत् २४९५
विक्रम संवत् २०२६
सन् १९६९
मूल्य तीन रुपये

मुद्रक
सन्मति मुद्रणालय
वाराणसी

MĀNIKACHANDRA D. JAINA GRANTHAMĀLĀ : NO. 50

SRNGĀRĀRNAVACANDRIKĀ

(Alankārasaṃgraha)

of

VIJAYAVARNĪ

Edited by

Dr. V M. Kulkarni,

M. A., Ph. D.

Published by

BHĀRATĪYA JÑĀNAPĪTHA

Māṇikachandra D. Jaina Granthamālā

General Editors :

Dr. H L. Jain and Dr A. N Upadhye

Published by

Bhāratiya Jñānapīṭha

Head office

9, Alipur Park Place, Calcutta-27

Publication office

Durgakunda Road, Varanasi-5

Sales office

3620/27 Netaji Subhas Marg, Delhi-6

First Edition

V N S. 2495

V S 2026

A D 1969

Price Rs 3/-

CONTENTS

General Editorial	vii
Introduction 1-22
1. Critical Apparatus	1
2. The Personal History of Vijayavarṇī	2
3. Date of King Kāmarāja	3
4. Vijayavarṇī's Poetry	5
5. The Title of the Present Work	6
6. A Brief Summary of the Contents of Śrīgārārṇavacandrikā	8
7. Sources of Śrīgārārṇavacandrikā	10
8. Acknowledgement	21
Detailed Table of Contents	23-66
Text	1-97
Appendix—A अकाराद्यनुक्रमेण पद्यसूची	... 121
Appendix—B-C List of passages in the text- derived from earlier Alaṃkāra Works	... 141
Appendix—D Śrīgārārṇavacandrikā and Alaṃkāra-saṃgraha.	.. 156
Appendix—E विशेषपदानि	... 160
Appendix—F References	... 172

General Editorial

It gives us great pleasure to present to Indologists an edition of the *Śrngārārṇava-candrikā*, a hitherto unpublished work on Sanskrit poetics. Vijayavarṇi, a disciple of Munindra Vijayakīrti, composed this work at the request of King Kāmīrāja of Bangavādi (in Karnāṭaka) who flourished, it is believed, towards the close of the 13th century A. D. The work deals with various aspects of poetics. It commemorates the glory of King Kāmīrāja by means of the examples with which the author illustrates the different points of poetics. In this respect the work is akin to the *Rasagangādhara* of Jagannātha, *Ekāvalī* of Vidyādhara and *Pratāparudra-yaśo-bhūṣana* of Vidyānātha in which all the examples are composed by the authors themselves and contain panegyrics of their patrons.

The present edition of the *Śrngārārṇava-candrikā* is based on a single Ms which fell into the hands of Dr. A. N. Upadhye who entrusted it to Dr. V. M. Kulkarni for authentically editing it. No other Ms is reported from any other source. Dr. Kulkarni, who is a very keen student of Sanskrit poetics, has spared no pains in presenting the text as faithfully as was possible in the circumstances. He has added a learned and critical Introduction to the text wherein he has discussed various relevant topics, such as the personal history of the

author, his age, his poetry, the title of the work, a summary of its contents and its sources. He has also added at the end various useful Appendices. All this material, so carefully presented, it is hoped, will be of great use to readers in appreciating the contents of this new work on Sanskrit poetics.

This Granthamālā has done signal service to the cause of Jaina literature by bringing to light many unpublished works in Sanskrit and Prākṛit. We are grateful to Shri-man Shantī Prasadaḥ and to his enlightened wife Smt. Ramaḥ for so generously shouldering the responsibility of this Granthamālā. It is both an opportunity and a challenge to all earnest workers in the field of Jaina literature. Many small and big works in Sanskrit, Prākṛit, Apabhraṁśa etc. still lie neglected in old Bhaṇḍāras, and we earnestly appeal to our scholars to edit them and present them in a neat form, so that the cultural heritage of our land is properly appreciated. Our thanks are due to Dr. V. M. Kulkarni for his kindly editing this work for our Granthamālā.

Jabalpur
Kolhapur

H. L. Jain
A. N. Upadhye

प्रधान सम्पादकीय

शृङ्गारार्णव-चन्द्रिका के इस सम्पादन को भारतीय विद्या के प्रेमियों के समक्ष प्रस्तुत करते हुए हमें बड़ी प्रसन्नता हो रही है। यह रचना संस्कृत काव्यशास्त्र विषयक है जो अभी तक अप्रकाशित थी। इसके कर्ता मुनीन्द्र विजयकीर्ति के शिष्य विजयवर्णी थे और उन्होंने इसे कर्नाटक प्रदेशीय बगवाडि के कामिराज नामक नरेश की प्रार्थना से बनाया था। ये नरेश १३वीं शती के अन्त में हुए माने जाते हैं। ग्रन्थ में काव्य-शास्त्र विषयक अनेक बातों का समावेश है जिनके उदाहरणों में राजा कामिराज के यश का वर्णन किया गया है। इस सम्बन्ध में यह रचना जगन्नाथकृत रसगंगाधर, विद्याधरकृत एकावली तथा विद्यानाथकृत प्रताप-रुद्रयशोभूषण से समानता रखती है क्योंकि उनमें भी समस्त उदाहरण उनके कर्ताओं द्वारा स्वयं रचित हैं और उनमें उनके सरसकों का यशोगान भी पाया जाता है।

शृङ्गारार्णव-चन्द्रिका का प्रस्तुत संस्करण केवल एक मात्र प्राचीन प्रतिपर आधारित है जो डॉ० आ० ने० उषाध्ये को हस्तगत हुई थी और जिसे उन्होंने प्रामाणिक रीति से सम्पादन हेतु डॉ० व्ही० एम० कुलकर्णी के सुपुत्र की थी। इसकी अन्य किसी प्राचीन प्रति का कही से अभी तक पता नहीं चल सका है। डॉ० कुलकर्णी संस्कृत काव्यशास्त्र के बड़े लगनशील अध्येता हैं और उन्होंने वर्तमान परिस्थितियों में जहाँ तक सम्भव था वहाँ तक ग्रन्थ को उसके यथार्थ स्वरूप में प्रस्तुत करने में कोई कोर-कसर नहीं रखी। उन्होंने ग्रन्थ की विद्वत्सापूर्ण आलोचनात्मक प्रस्तावना भी लिखी है, जिसमें उन्होंने ग्रन्थकर्ता का इतिहास, रचनाकाल, काव्य-स्वरूप, ग्रन्थनाम तथा सक्षिप्त विषय-वर्णन एवं उसके स्रोतों आदि अनेक

उपयोगी विषयों का विवेचन किया है। उन्होंने ग्रन्थ के अन्त में अनेक उपयोगी परिशिष्ट भी जोड़े हैं। यह सब सामग्री बड़ी सावधानी से प्रस्तुत की गयी है और आशा की जाती है कि वह इस काव्यशास्त्र विषयक रचना के विषयो को समझने में पाठको को बहुत उपयोगी सिद्ध होगी।

प्रस्तुत ग्रन्थमालाने सस्कृत और प्राकृत भाषाओंके अनेक अप्रकाशित ग्रन्थों को प्रकाश में लाकर जैन साहित्य की स्मरणीय सेवा की है। हम श्रीमान् शान्तिप्रसाद जो और उनकी विदुषो पत्नी श्रीमती रमाजी के बहुत कृतज्ञ हैं कि उन्होंने इस ग्रन्थमाला के भार को बड़ी उदारतापूर्वक अपने कंधोपर वहन किया है। उनका यह कार्य जैन साहित्य के क्षेत्र में उत्साहपूर्ण कार्यकर्ताओं के लिए एक सुअवसर और चुनौती भी है। सस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंश आदि भाषाओं में लिखित अनेक छोटी बड़ी रचनाएँ अभी भी प्राचीन भण्डारों में उपेक्षित पड़ी हुई हैं। हमारा अपने विद्वान् बन्धुओं से आग्रहपूर्वक निवेदन है कि वे इन रचनाओं को स्वच्छ रूप में सम्पादित कर प्रस्तुत करें जिससे हमारे देश का सांस्कृतिक दाय यथोचित रीति से समझा व सम्मानित किया जा सके। हमारी ग्रन्थमाला हेतु कृपापूर्वक इस ग्रन्थ-को सम्पादित करने के लिए हम डॉ० कुलकर्णी के बहुत कृतज्ञ हैं।

—हीरालाल जैन

—आ० ने० उपाध्ये

मूलग्रन्थस्य विषयानुक्रमणिका

१. वर्णगणफलनिर्णय ।	...	१
२. काव्यगतशब्दार्थनिश्चय ।	.	८
३. रसभावनिश्चय ।	१२
४. नायकभेदनिश्चय ।	...	२५
५. दशगुणनिश्चय ।	.	४३
६. रीतिनिश्चय ।	..	४७
७. वृत्तिनिश्चय ।	..	४९
८. शय्यापाकनिश्चय ।	५२
९. अलङ्कारनिर्णय ।	५४
१०. दोषगुणनिर्णय ।	९७

INTRODUCTION

1. CRITICAL APPARATUS

Śringārārnavacandrikā (ŚC) of Vijayavarṇī is being published for the first time from the only available MS. Dr A. N Upadhye to whose efforts I owe this MS, could not get any other MS of Vijayavarṇī's work—perhaps it does not exist. This MS on which the text is based, is in the Jaina Siddhānta Bhavana, Arrah, (Bihar). In Prasāstisangraha* Pt K Bhujabali Sastri describes it

Manuscript No	231	Śringārārnavacandrikā
	Kha	
Author ,		Vijayavarṇī
Subject		Alaukāra (poetics)
Language		Sanskrit

Length 8 5" (21 6 cm), Breadth 7" (17.8 cm)
Condition Good, Manuscript Paper manuscript, No.
of lines per folio about 11, No of letters per line
20 to 22

The MS. opens thus .

शृङ्गारार्णवचन्द्रिके अलंकार

* Pages 73-76, published by Nirmal Kumar Jaina,
Secretary, Jaina Siddhānta Bhavana, Arrah 1942

श्री अनन्तनाथाय नमः ॥ निर्विघ्नमस्तु ॥

जयति ससिद्धकाव्यालापपद्याकरेय

and ends with

“श्रवणबेलुगुलश्रेत्रनिवासि बि विजयचन्द्रेण जैनक्षत्रियेण इदं
ग्रन्थ समाप्त लेखीति भगलमहा ॥ श्री ॥

Generally speaking, the condition of the MS is good but, occasionally, we are faced with lacunae in it. Wherever possible I have filled up these gaps. I have corrected scribal errors, and the readings, about which I felt doubtful, I have noted in the footnotes. In some cases I have corrected the readings by referring to the passages in the books used by the author. I have spared no pains in presenting the text of ŚC as faithfully as was possible in the circumstances.

2. THE PERSONAL HISTORY OF VIJAYAVARNĪ

Nothing is known about the personal history of Vijayavarnī beyond what he has himself told us in the praśasti and the puspikā to his work¹—he was a disciple of Munindra Vijayakīrti, a devout adherent of the doctrine of Syādvāda, propounded by the great Jinas.² In the course of a literary discourse he was once asked

1 इति परमजिनेन्द्रवदनचन्द्रविनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकारविजयकीर्ति-
मुनीन्द्रचरणान्जचक्षुरोविजयवर्णिविरचिते श्रीवीरनरसिंहकामिराजवङ्ग-
नरेन्द्रशरदिन्दुमनिभकीर्तिप्रकाशके

2 स राजा काव्यगङ्गोषु सभाजनविभूषितः ।

अपृच्छद्वितीय नाम्ना कविताशक्तिभाण्डुरम् ॥ I 19

It appears, Vijayavarnī was also known as Dvitiya.

by King Kāmirāja of Bangavādi to explain the various aspects of poetics. At the King's request he composed Alampkārasamgraha called Śrngārānavacandukā (ŚC).

³ This work, while elucidating the different topics in poetics, sings the glory of King Kāmirāja through the examples with which he illustrates the different points

⁴ In the introduction to his work he particularly refers to the poetry of Karnāta poets 'like Gunavarman. This reference would lead us to believe that he had himself studied thier poetry. A perusal of this SC would reveal that he had studied the standard works on poetics namely, those of Dandī, Bhoja, Dhanañjaya, Mammata and the like. Vijayavarṇī was in personal association with King Kāmirāja. Naturally, his date depends on that of King Kāmirāja.

3 DATE OF KING KĀMIRĀJA

In his Prasasti the author gives the geneology of his patron, and according to Pt Bhujabali Sastri and Dr Nemicaandra Sastri, our author's information does not conflict with historical facts. Viranarasimha ruled at Bangavādi (1157 A D). He had a brother called

3 Vide footnote No 1, supra

4 गुणवर्मादिकर्नाटकवीणां सूक्तिसचय ।
बाणीविलास देयास्ते रसिकानन्ददायिनीम् । I 7

Pāndyarāja Candraśekhara, the son of Vīranarasimha, ruled at Bangavādī (1157 A.D.), He had a brother called Pāndyarāja Candraśekhara, the son of Vīranarasimha, came to the throne in A D 1208, and his younger brother Pāndyappa, in A D 1224 Vitthalādevī, their sister, was appointed regent in A D 1239 Then her son, called Kāmīrāja, came to the throne in A D 1264⁶

Our author wrote his SC at the request of this King Kāmīrāja (name is spelt as Kūmarāyā, Kāmīya and Kāmīyā in the MS) Vijayavarnī must have, therefore, composed his ŚC in the last quarter of the thirteenth century (A D)

A comparative study of the nearly common or corresponding passages between SC and Pratāparudrayaśobhūṣaṇa(PRY), and ŚC and Alamkārasaṃgraha, however, raises doubts regarding the date of composition of Vijayavarnī's work Dr Kane assigns PRY to the first quarter of the fourteenth century. Pandit Balakrishnamurti assigns Amitānandayogin to the thirteenth

5 Vide infra, Sources of SC

6 Vide Prasasti samgraha (pp 76-78) edited by Pt K Bhujbal Sastri, Arrah, 1942 and 'दो अलंकार ग्रन्थों की पाण्डुलिपियाँ' by Dr Nemichandra Sastri in Jaina-Siddhānta Bhāskara, Part XXIII, Kirāṇa I, Dec 1963

century, whereas C. Kuhnán Raja assigns him to the beginning of the second half of the fourteenth century. The date of Amrtānandayogin remains thus uncertain. A comparative study instituted by me leads me to believe that Vijayavarnī has much common with PRY and Alamkarasamgraha for the treatment of a few topics. In the present state of our knowledge the question of Vijayavarnī's date evades definite determination, and it is but right to keep it open till definite and conclusive evidence comes forth

4 VIJAYAVARNĪ'S POETRY

In the introduction to his ŚC Vijayavarnī refers to himself as Kaviśaktibhāśura'⁷ and as 'Kaviśvara'⁸ and to his own work in glowing terms⁹ For his Kārikās he is deeply indebted to authoritative works on poetics and he expressly states, on a few occasions, that he has followed 'Pūrva-śāstra' The illustrations and introductory stanzas are, however, his own A few of these illustrations would appear to have been modelled on those found in his authorities Considering his verses it is difficult to admit his claim to high poetic power or to the title 'Kaviśvara' His poetry is rather

7 I 19

8 I 26

9 I 23-28

pedestrian and highly conventional. There is hardly anything which enlivens his ŚC. His ślokas are easy to understand. At handling elaborate metres he is not so adept. He is guilty at a number of places of the metrical defect called yatibhanga. He profusely uses expletives. Occasionally we come across similes which are striking¹⁰, but the work, as a whole, has value rather for its subject-matter than for its literary merit.

5 THE TITLE OF THE PRESENT WORK

In the course of his introduction¹¹ to the present work the author tells us that at the request of King Kāmīrāja he composed *Alamkāra-saṃgraha* called ŚC. The colophon¹² refers to the title as “Śrngārārṇava-candrikā-nāmnī alamkāra-saṃgrāhe.” From these references it is crystal clear that the author gives ‘*Alamkāra-saṃgraha*’ as the general name to the work and ŚC as the distinguishing appellation. The name ‘*Alamkāra-saṃgraha*’ consists of two words (1) *alamkāra* and (2) *saṃgraha*. The word *alamkāra* stands here

10 III I, IX 62

11 इत्थं नृपप्रार्थितेन मया लङ्कारसंग्रहः ।

क्रियते सूरिणा नाम्ना शुद्धारणवचन्द्रिका ॥ I 22

12 Vide colophon at the end of Chapters I, II, IX and X

विजयवर्णिविरचिते शुद्धारणवचन्द्रिकानाम्नि अलङ्कारसंग्रहे

obviously not in its restricted sense of figures of speech but in its wider sense denoting all such factors as word and sense that should find place in poetry, *rasa*, *bhāva*, *guṇa*, *vṛtti*, *rīti*, *śāyā*, *pāka* *alankāras* and *dosas* (which poet should avoid in his composition), in short, Sanskrit poetics *Samgraha* primarily means a collection but here it signifies a compendium¹³ or a brief exposition. *Alamkāra-samgraha* therefore means 'A compendium or a brief exposition of Sanskrit poetics¹⁴', and metaphorically, the work dealing with it

According to some, *samgraha* comprises three parts, namely, *uddēśa* (simple enumeration), *lakṣaṇa* (definition) and *parīkṣā* (examination or exposition) The present work contains all the three.

The title SC is made up of three words 1 *Śrngāra*, 2 *arnava* and 3 *candrikā*. The word *śrngāra* denotes one of the eight or nine *rasas* bearing that name, *arnava* means an ocean, and *candrikā* moonlight. The whole title, therefore, means 'Moonlight to the ocean of *Śrngāra*¹⁵. The word *candrikā*¹⁶ at the end

13 सग्रह सचिष्य ग्रहण स्वरूप संक्षेपनमित्यर्थ । अथवा संक्षेपेण स्वरूप-
कथनम् ।

14 अलङ्काराणां सग्रह संक्षेपेण स्वरूपकथनमित्यर्थ ।

15 शृङ्गारोऽर्णव एव तस्य चन्द्रिका प्रकाशिका इत्यर्थ ।

16 The words कौमुदी and चन्द्रिका convey this sense when they stand at the end of compounds. Compare the titles 'तर्क कौमुदी, वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, सांख्यतत्त्वकौमुदी etc. and रसचन्द्रिका, काव्यचन्द्रिका, नाटकचन्द्रिका, अलङ्कारचन्द्रिका, चमत्कारचन्द्रिका, etc.

of compounds means elucidation or throwing light on the subject treated. The author compares his work with *candrīkā*—moonlight, which is so very lovely and delightful, and thereby suggests that it is a delight to read and study his work which is (implicitly claimed to be) so lucid in its method of composition and style

The title may also be explained as "The work imparting special knowledge about poetics covering *śrngāra-rasa* and allied topics"¹⁷

The work does not prominently treat of *śrngāra* nor the author has anything new to say regarding *śrngāra* as Bhoja had in his *Śrngāraprakāśa*. The reason why *śrngāra* finds a place in the title is probably this *Śrngāra-rasa* is regarded as the prince (queen ?) among sentiments (*rasarāja*). When this very essential and vital topic of poetics is mentioned in the title, it automatically follows that other, comparatively less important, topics of poetics are implied by it or covered under it

6 A BRIEF SUMMARY OF THE CONTENTS OF SC

The work opens with a homage to Lord Jina, and goes on to describe some of the predecessors of King

17 शृङ्गारोऽर्णव एव तस्य चन्द्रिकेव (उच्छ्वाययती-वर्धयन्ती) चन्द्रिका ।

शृङ्गाररसादि साहित्यशास्त्रविषयक विशिष्ट ज्ञानं बोधयन्तीत्यर्थः ।

Kāmrāja, the patron. The first chapter¹⁸ mainly deals with consequences ascribed to initial letters of any composition and to the metrical feet employed in it

The second chapter¹⁹ enumerates seven groups of poets and deals with fourfold sense and fourfold power of word.

The third chapter²⁰ deals with *Rasa*, *Bhāva* and their varieties with illustrations of each and every type

The fourth chapter²¹ is a study of the types of hero and heroine and their friends and messengers and their rivals

The fifth chapter²² treats of ten *Gunas*.

The sixth chapter²³ makes a study of *Rīti* and its kinds

The seventh chapter²⁴ deals with *Vṛtti* and its varieties.

The eighth chapter²⁵, which is the shortest of all, deals with the concepts *śayyā* of and *pāka*

-
- 18 Chapter I (vv 1-63) Varnagaṇaphala-nirṇaya
 - 19 Chapter II (vv 1-42) Kāvya-gata sabdārtha niścaya
 - 20 Chapter III (vv 1-130) Rasabhāvanīścaya
 - 21 Chapter IV (vv 1-163) Nāyaka-bhedanīścaya
 - 22, Chapter V (vv 1-31) : Daśaguṇanīścaya
 - 23 Chapter VI (vv 1-17) Rītinīścaya
 - 24 Chapter VII (vv 1-16) . Vṛttinīścaya
 - 25 Chapter VIII (vv 1-10) Śayyā-pāka-nīścaya

The ninth chapter²⁶, which is the longest of all deals with Arthālankāras

Lastly, the tenth chapter²⁷ treats of Dosas in a poetic composition and also of circumstances when they cease to be so

7 SOURCES OF THE ŚC

A striking feature of this work is that all the examples given as illustrations of the different points, are composed by Vijayavarnī himself and go to glorify King Kāmirāja. In this respect it resembles Vidyādhara's Ekāvalī (1285-1325 A D) Vidyānātha's PRY (1300-1325 A D)

As the work is composed in the decadent period of Sanskrit literature and as it deals with a scientific subject, poetics, on which authoritative treatises of masterminds were already in existence, it would not be fair on one's part to expect any originality or contribution to poetics from Vijayavarnī. Occasionally, he clearly states that his descriptions are in accordance with earlier authorities²⁸. A perusal of his work reveals

26 Chapter IX (vv 1-310) Alaukāraṁścaya

27 Chapter X (vv 1-197) Dosaguna-ṁścaya

28 अत अतो कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम् ।

पूर्वशास्त्रानुसारेण भावभेदविशेषितम् ॥ III 2

अतोऽगुणा प्रकीर्यन्ते पूर्वशास्त्रानुसारत ।

कामिराय नराधीश श्रूयतां भवताधुना ॥ V 3

अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या आक्षेपाणां विचक्षणै ।

मया शास्त्रानुसारेण दिग्दर्शना सप्रदर्शितम् ॥ IX 174

that he had carefully studied the authorities on poetics. The matter relating to the predictive character of the initial letters and metrical feet, which the author treats of in Chapter I, is generally described in works on metrics. Some early works on metrics are irretrievably lost but a few passages from such works are preserved in the works of later writers where they are quoted, perhaps directly from the original sources but mostly they appear at second hand, quoted from some writer who quotes them. Thus some ślokaś are quoted by Nārāyaṇabhaṭṭa in his commentary on Vṛttaratnākara with the introductory remark taduktam Bhāmahena²⁹. These ślokaś inform us of Varna-phala and Guṇa-phala. It is very doubtful if this Bhāmaha is the same man who wrote Kāvya-lankāra'. Nārāyaṇabhaṭṭa also quotes some passages describing the deities of Ganas and auspicious or inauspicious character of the initial Ganas with the introductory remark

अन्यैस्तु देवताफलस्वरूपाण्येषामुक्तानि—

It is the authors of Alaukārsangraha and ŚC who have introduced this topic in works on poetics. In Chapter II the author gives a sevenfold classification of poets based on their taste or aptitude for a particular type of literary composition. This classification is

29 Vide appendix-C

somewhat different from the eightfold classification of poets given for the first time by Rājaśekhara in his *Kāvya-mīmāṃsā*³⁰. Whereas Rājaśekhara names the groups of poets and adds stanzas to illustrate the type of literary composition of each one of them, Vijayavarnī gives a definition of each one of the groups of poets but does not illustrate the types of their literary composition—ŚC and *Alankārasangraha*, however, agree in their classification and definition of groups of poets leading to the conclusion that one of them must have borrowed from the other³¹.

In the same chapter the author treats of the fourfold sense of words 1 Mukhyārtha with its four kinds ((i) Jāti (ii) Kriyā (iii) Guna and (iv) Dravya) 2 Lakṣyārtha 3 Gaunārtha and 4 Vyaṅgyārtha, and the fourfold power of words 1 Abhidhā 2 Lakṣanā (with its three kinds (i) Jāhatī (ii) Ajāhatī and (iii) Jāhatyajāhatī) 3 Gaunī and 4 Vyañjanā. It is the Mīmāṃsakas who look upon Gaunī as a separate power of words³². This whole discussion is, generally speaking, based on *Kāvya-prakāśa* (Ullāsa II and III)

30 Vide Appendix-C

31 Vide Appendix-D

32 गोणीवृत्तिर्लक्षणाती भिन्नेति प्रभाकरा । *Ratnāpana* (p 44)

Vidyānātha, however, emphatically says गोणवृत्तिरपि लक्षणाप्रमेद एव । *Pratāprudrayaśobhāśana* (pp 44-45)

In Chapter III the author deals with Rasa and Bhāva and their divisions. He treats of nine Sthāyī-bhāvas, nine Rasas, Vibhāvas (Ālambana and Uddīpana), Anubhāvas, eight Sāttvika bhāvas and thirty three Vyabhicāri (Sañcāri) bhāvas, and such details about Rasas as the primary and the derivative Rasas, (their inter relations), their harmonies and conflicts, their colours (Varna) and their presiding deities (Adhidevatā). He clearly acknowledges his indebtedness to ancient or earlier authorities on the subject³³. A study of his definitions of technical terms relating to Rasa-Bhāva and the like corroborates his statement. Two points, however, deserve special mention. His description of the different factors relating to Śānta-Rasa is typically Jain³⁴ and is original, another remarkable point is that the author mentions Para-Brahma as the presiding deity of Śrngīva. In his celebrated commentary³⁵ on Nāṭya-Śāstra Abhinavagupta writes

वीरो महेन्द्रदेव स्यात् बुद्ध शान्तोऽब्जजोऽद्भुत । इति शान्तवादिन
केचित् पठन्ति । षड्भो जिन परोपकारकपर प्रबुद्धो वा ।

From this statement it is clear that the author had not Abhinava-bhāratī before him but some other text where

33 अतः कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम् ।
पूर्वशास्त्रानुसारेण भावभेदविवक्षितम् ।

—ŚC III 3

34 III 109-112. /

35 Abhinavabhāratī Vol I p 299

Para-Brahman has been mentioned as its presiding deity. No early work on *Alamkārasāstra* which would be regarded as standard and well-known makes any reference to Para-Brahman as its presiding deity. Dr. Raghavan states that "the *Alankārasarvasva* of Harsopādhyāya (?), written for one Gopāladeva, makes the supreme spirit, Para-Brahman, as the Devatā of *Sānta*"³⁶. We, however, do not know the exact date of this work which would have enabled us to determine the interrelation between these two works. *Alamkārasangraha* of Amrtānandayogin speaks of Para-Brahman as the presiding deity of *Sānta-rasa*. There is a close agreement between ŚC of Vijayavarnī and *Alamkārasangraha* of Amrtānandayogin in their treatment of some common topics from poetics³⁷. The dates of these two works as proposed by scholars³⁸ do not, however, permit us

36 The Number of Rasas (p. 50) The Adyar Library, Adyar, 1940.

37 See Appendix-D.

38 For the date of Vijayavarnī vide pages 2 and 3 supra. For the date of Amrtānandayogin, vide Introduction to *Alamkāra-sangraha* (pp. iv to vi) edited by Pandita Balakrishnamurti, Sri Venkatesvara Oriental Institute, Tirupati (1950) and Introduction to *Alamkārasangraha* (pp. XXXVIII-XLIII) edited by V. Krishnamācharya and K. Rāmachandra Sarma (The Adyar-Library Series-No. 70, 1949).

to state categorically that Vijayavarnī has drawn upon Amṛtānandayogin's work.

In Chapter IV the author deals with characters . the hero, the heroine and their types, the enemies of the hero and the Dūtī. A comparative study of this chapter and the second Prakāśa of Daśarūpaka reveals that Vijayavarnī is heavily indebted to Dhananjaya in his treatment of the characters³⁹. He differs with Dhananjaya on three points

1 Dhananjaya speaks of three friends (Sahāyas) of the hero⁴⁰ 1 Pīthamarda (patākānāyaka), 2 Vīta, and 3 Vīdūsaka. Vijayavarnī adds the fourth Nāgarika⁴¹ to the list

2 Dhananjaya mentions three types of heroines⁴²: 1 Svīyā (= Svastri or Svakīyā), 2 Anyā (= Anyastri or Parakīyā) and 3 Sādhāranastri (Sādhāranā).

Vijayavarnī makes them four⁴³ by adding one more type, viz Anūdhā. He, however, says that according to one view, Anūdhā is parakīyā only and hence there are three types of heroines only

39 Vide Appendix-C

40 Daśarūpaka II, vv 8-9 (ab)

41. ŚC IV vv 29-32

42 Daśarūpaka II, v15 (ab) and vv20 (cd)-22 (ab)

43. ŚC IV, vv 43-59.

3. In Dhananjaya's view if absence is due to death the love sentiment cannot be present⁴⁴. Vijaya-varṇī advocates the view that Kaiunātmaka-vipralambha can be present if one of the two, (the lover and his beloved) passes away and the other laments his or her death⁴⁵. Now, Vidyānātha⁴⁶ also speaks of four Sahāyas of the hero but his list has Ceta and no Nāgarika. Rudrāta⁴⁷ and Dhananjaya⁴⁸ speak of two types of Parakīyā or Anyasirī Kanyakā and Anyodhā. Vijaya-varṇī mentions Parakīyā and Anūdhā (= Kanyakā) separately and makes four types of heroines. Of course, he is fully aware of the views of Rudrāta and Dhananjaya that Anūdhā (= Kanyakā), too, is regarded as not one's own (Parakīyā). Finally, in setting forth the four kinds of Vipralambhaśṅgāra he has followed Rudrāta⁴⁹.

44 Daśarūpaka IV, vv 50-51 (ab) and vv 57-68

45 ŚC IV, v 103 and v 110

46 Pratāparudrayaśobhūṣana, Kāvyaṇprakaraṇa, v 40

47 परकीया तु द्वेषा कन्योद्धा चेति ते हि जायेते ।

—Kāvyaṇamkāra XII-30 (ab)

48 अन्धबो कन्यकोद्धाच ।

—Daśarūpaka II-20 (c)

49 अथ विप्रलम्भनामा शृङ्गारोऽयं चतुर्विधो भवति ।

प्रथमानुरागमानप्रवासकरुणात्मकत्वेन ॥

—Kāvyaṇamkāra XIV-1

and,

करुणं स विप्रलम्भो यत्रान्यतरो विवेकं नायकयोः ।

यदि वा मृतकत्वं स्यात्तत्रान्यस्तद्विगतं प्रलपेत् ॥

—Kāvyaṇamkāra XIV-34

In Chapter V the author treats of Gunas. A careful and comparative study of the definitions of these ten Gunas with those given in the Kāvyaḍarsa reveals that Vijayavarṇī closely followed Dandī⁵⁰, and occasionally Vāmana⁵¹. Vijayavarṇī paraphrases Daṇḍi's definitions⁵².

In Chapter VI the author treats of Rīti and its four kinds 1 Vaidarbhī 2 Gaudī, 3. Pāñcālī, and 4 Lātī.

50 Vijayavarṇī's statement :

एते दशगुणा प्रेक्ता दश प्राणाश्च भाषिता । —V-5(ab)

Unmistakably reminds us of Dandī's

इति वैदर्भमार्गस्य प्राणा दश गुणा स्मृता ।—Kavyādarśa 42 (ab)

51 Cf अथवा पदबन्धस्योज्ज्वलत्वं कान्तिरुच्यते । —V-16 (ab)

and औज्ज्वल्यं कान्ति । ३ १ २५

बन्धस्याज्ज्वलत्वं नाम यदसौ कान्तिरिति ।

—Kāvyaḍamkāra-Sūtravṛtti

52. I give here only two examples .

(1) Cf श्रुतिचेतोद्वयानन्दकारिणी कोमलात्मनाम् ।

वर्णानां रचनान्यासः सौकुमार्यं निरूप्यते ॥ —V 6

and, अनिष्ठुराक्षरप्रायं ह्रस्वकुमारमिहेष्यते ।

बन्धशैथिल्यदोषोऽपि दर्शितः सर्वकोमले ॥

ह्रस्वकुमारतयैवेतदारोहति सती मनः ।

—Kāvyaḍarśa I 69-71

(II) Cf प्रयुक्तो लौकिकार्थोऽपि यथा भवति सुन्दरः ।

सा कान्तिरुदिता सञ्ज्ञि कलागमविहारदैः ।—V. 15

and कान्तं सर्वजगत्कान्तं लौकिकार्थानतिक्रमात् ।

तच्च वाताभिधानेषु वर्णनास्त्वपि दृश्यते ॥

—Kāvyaḍarśa I. 85

It is Rudrata⁵³ who for the first time added *Lāṭī* to the three well known *Rītis* set forth by *Vāmana*, *Agnipurāṇa*⁵⁴ and *Jayadeva's Candrāloka*⁵⁵ too speak of these four *Rītis*. In *Bhoja's Sarasvatikanṭhābharana*⁵⁶ the *Rīti* number six with the addition of *Avantikā* and *Māgadhī*.

The definition of *Rīti* given by the author is in agreement with the one set forth by *Vidyānātha* in his *PRY*⁵⁷. *Vidyānātha*, however, speaks of three *Rītis* only, omitting *Lāṭī* as has been done by *Mammata*.

53 Rudrata II 3-6 *Vāmana* distinguishes *Rītis* on the basis of qualities (*Guṇas*) present whereas Rudrata distinguishes them on the basis of the use of compounds. *Vijayavarṇī* clearly says that *Rītis* are based on the qualities possessed by words. In his definitions of *Rītis*, however, he follows these two principles.

54 Chapter 340, vv I-4 Dr Raghavan corrects the text of the fourth stanza (vide *Some Concepts of Alamkāra Śāstra*, p 180, f n 1)

55 *Mayūkha* VI 21-22

56 *Pariccheda* II, *Kārikās* 2-3

57 Cf रीतिर्नाम गुणविलक्षणदसपदानां मता । —PRY p 63
and माधुर्यादिगुणोपेतपदानां षट्पदानां मता ।

—*Śṛṅgārārṇavacandrikā* VI-3

Vidyānātha's definition is, however, based on *Vāmana's Sūtras* I, 2, 7-8

The definitions of the four Rītis as laid down in ŚC⁵⁸ and Alambkārasaṅgraha are in close agreement. The definitions of the three Rītis are partly in agreement with those of Vāmana⁵⁹.

In Chapter VII the author treats of six Vrttis— 1. Kaisikī, 2. Ārabhatī, 3 Bhāratī, 4. Sāttvatī, 5. Madhyamā Kaisikī and 6 Madhyamā Ārabhatī. These six Vrttis are first dealt with by Bhoja in his Sarasvatikanthābharana, but as Śabdālamkāras (Chapter II. 34-38) and after him by Vidyānātha in his PRY (Kāvyaaprakarana, pp 57-63) Vijayavarṇī's treatment of this topic bears remarkable resemblance to that of Vidyānātha's ⁶⁰

In chapter VIII we find an exposition of the conception of Śayyā and Pāka. No doubt, the conception of Pāka is found in Vāmana's Kāvyalamkārasūtra-vrtti and Rājasekhara's Kāvya-mīmāṃsā, but the striking thing is that the definitions of Śayyā and Pāka as given by Vijayavarṇī are in close agreement with the corresponding ones in Vidyānātha's PRY ⁶¹

58 Chapter VI, vv 5-7, 9 11 and 13
and Chapter V vv 9-12.

59 Kāvyalamkārasūtravrtti 1-2 11-13.

60. Vide Appendix-3

61 If it were accepted that Vijayavarṇī modelled his definitions of Sayyā and Pāka on those of Vidyānātha

पदानामानुगुण्य वान्योन्यमित्रत्वमुच्यते ।
यत् सा शय्या कलाशास्त्रनिपुणैर्विदुषा वरे ॥

—VIII 2

Cf या पदाना परान्योन्यमैत्री शय्येति कथ्यते ।
अत्र पदविनिमयासहिष्णुत्वाद् बन्धस्य
पदानुगुण्यरूपा शय्या ।

—PRY p 67

आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक् प्रतीतिर्यतोऽजनि ।
स द्राक्षापाक इत्युक्तो बहिरन्त स्फुरद्वस ॥
आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक्प्रतीतिर्यतो न हि ।
स नालिकेरपाक स्यादन्तर्गण्ड (? गूढ) रसोदय ॥

VIII. 6-7.

द्राक्षापाक स कथितो बहिरन्त स्फुरद्वस ।
स नारिकेलपाक, स्यादन्तर्गूढरसोदय ॥

PRY pp 67-69

In Chapter IX the author gives an exposition of 47 Arthalamkāras. Of these, he defines the first 33 Arthālamkāras, including 33 divisions of Upamā and 20 divisions of Rūpaka, after Dandī's Kāvyaādarsa⁶². The rest of the Arthālamkāras are possibly defined by the author keeping in view Rudrata's Āryās dealing with them

we would have to reconsider the date of composition of ŚC

62 Vide Appendix-C

In Chapter X the author treats of Kāvya-dosās viz; Pada-dosās, Vākya-dosās, Artha-dosās and Rasa-dosās, and also describes the circumstances in which the Dosās cease to be so. His treatment of Kāvya-dosās clearly reveals his considerable indebtedness to Mammata⁶³ who treats of the Dosās in his Kāvya-prakāśa (Ullāsa VII) Mammata has utilised earlier writers on this topic and added new Dosās which he himself has discovered. Vijayavarnī follows Mammata's classification of Dosās in toto.

8 ACKNOWLEDGEMENT

In conclusion, I acknowledge my deep indebtedness to Dr A N Upadhye, M A., D. Litt, Dean, Faculty of Arts, Shivaji University, Kolhapur, at whose suggestion this work of editing SC from a single manuscript was entrusted to me. It is he who gave me the Ms and requested me to edit this work. He has all along been taking kindly interest in the progress of my work and its publication. I can never adequately express in words what I owe to Pandit Balacharya Khuperkar Shastri who has taken keen interest in this work and made valuable suggestions for emending the text as

63 Vide Appendix-C

correctly as possible. It was, indeed, my proud privilege to spend hours together with him discussing matters relating to Sanskrit poetics in general and the text in particular. I offer my warmest thanks to my friend Professor G. S. Bedagkar, who kindly went through the Introduction and made valuable suggestions to improve it. However, for whatever imperfections still left in the work, I am entirely responsible.

The Author acknowledges his indebtedness to the Shivaji University, Kolhapur, for the grant-in-aid received by him from the University, towards the cost of Publication of this book.

Rajaram College, }
 KOLHAPUR, }
 August 25, 1966. }

V M KULKARNI

DETAILED TABLE OF CONTENTS

Chapter I

Varna-Gana-Phala-Nirnaya

[A Study of (Initial) Letters and Metrical Feet and
their Promise]

Verses

- 1 Homage to Lord Jina
- 2-3 Homage to Śāradā and Sarasvatī.
- 4-5 Homage to Vijayakīrti, the author's Guru.
- 6 Victory to Good Men
- 7 Tributes to Karnāṭaka Poets like Guṇavarman.
- 8-18 A brief description of Kadamba Kings .
Vīranarasimha, Pāṇḍyarāja—his brother,
Rājasekhara, the son of Vīranarasimha,
Kāmīrāja, the Maternal nephew of Pāṇḍya-
vanga and contemporary of the author who
ruled over Vanga (Banga)-bhūmi with
its Capital at Vaṅga (Baṅga)-vātī
- 19-21 Kāmīrāja requested the author when
meeting in a Literary Club to explain the
nature of poetry and allied topics

- 22-28 At the King's request the author composed this work called Śrngārārnava-Candrikā.
- 29-32 Kāvya (Literature) and its kinds .
 Padya (Verse), Gadya (Prose) and Miśra (Mixed), these three varieties are then defined and subdivided into nine divisions on the basis of their being Uttama, Madhyama or Jaghanya These three terms are then defined
- 33 The poem should begin with a prayer, paying homage or in addition invoking a blessing, or an indication of the subject-matter.
- 34-35 The present composition begins with varna-gana-suddhi, which contributes to the good of the poet and the hero. Its absence would bring disastrous consequences to the poet as well as the hero
- 36-45 Initial alphabets and what they promise
- 46 -47 A poem should not begin with any conjunct except Kṣa for a suddha letter when conjoined with another letter turns asuddha and brings evil consequences
- 48-62 (Initial) metrical feet and what they promise, the nature of a long and a short

syllable, of the eight-fold metrical feet to be employed in Varnavṛttas, and five metrical feet, each consisting of four mātrās to be employed in Mātrāvṛttas and assigning of the Devatās to each and every one of the metrical feet

- 63 Conclusion . "May the fame of King Kāmīrāja shine bright."

Chapter II

Kāvya-gata-sabdārtha-niscaya

[A Study of Words and Senses that constitute Poetry]

- 1-2 Alternative definitions of a poet
- 3-7 Seven Types of Poets and their definitions
 - 3 defines a Raucika poet
 - 4 defines a Vācika poet as well as an Ārtha one
 - 5 defines a Śilpika poet as well as a Mārda-vānuga one.
- 6-7 define a Viveki poet as well as a Bhūsanārthī one.
- 8-9 The Sense of Sentences composed by poets is fourfold

1. Mukhyārtha, 2 Lakṣyārtha, 3. Gaunārtha; and 4. Vyāṅgyārtha.

10-12 definition of Mukhyārtha, its fourfold classification based on - 1 jāti, 2. Kriyā; 3. Guna, and 4 Dravya, and illustrations.

13-21 Definition of Lakṣyārtha, Lakṣanā and its three varieties

1 Jahallakṣanā, 2. Ajahallakṣanā and 3. Jahatyajahatī, and their illustrations.

22-23 Definition of Gaunārtha and its illustrations.

24-25 Definition of Vyāṅgyārtha or Dhvani and its illustration

26 Informs us that Śabda-sakti is fourfold :

1 Abhidhā, 2 Lakṣanā, 3. Gaunī, and 4. Vyāñjanā

27-31 deal with the causes (Niyāmakas) of the apprehension of a particular meaning when there is no determination or decision regarding the meaning of a word. These are

1 Saṁyogah (Conjunction), 2. Viprayogah (Disjunction), 3. Virodhitā (Antagonism or Hostility), 4 Sāhacaryam (Association); 5. Kāla (Time); 6. Arthaḥ (Purpose or Motive), 7. Prakaraṇam (Context);

- 8 *Lingaṁ* (Special attribute or Characteristic), 9. *Śabdāntarasanmīdhiḥ* (Proximity of another word), 10. *Sāmarthyam* (Capability or Power); 11. *Aucityam* (Propriety or Fitness); 12. *Vyaktiḥ* (Gender); 13. *Desaḥ* (Place), 14. *Svarādayaḥ* (Accent and others)
- 32-40 (ab) illustrate first thirteen causes (*Niyāmakas*).
- 40(cd)-41 *Gānasvara* is of no avail in poetry although it helps in determining the sense of a word in *Vedas Ādi* (in-*Svarādi*) includes *Cestādi* Its illustrations should be found by the wise
- 42 Conclusion "May the valour of Kings *Vīraṁśimharāya* ever shine in all its glory "

Chapter-III

Rasa-bhāva-niścaya

[A Study of Rasas and Bhāvas]

- 1 A poem though having flawless syllables and metrical feet, words and senses, is not liked if it be devoid of *Rasa*
- 2 Hence the author undertakes in this Chapter an exposition of Rasas and Bhāvas.

- 3 Definition of Sthāyibhāva.
- 4 Sthāyibhāva is ninefold 1 Rati, 2 Hāsa, 3 Śoka, 4 Kopa, 5 Utsāha, 6. Bhaya, 7 Jugupsā, 8. Vismaya, and 9 Śama
- 5 Definition of Rasa
- 6-7 Rasa is nine-fold 1 Śrngāra, 2 Hāsyā, 3 Karuna, 4 Raudra, 5. Vīra, 6 Bhayānaka, 7 Bībhatsa, 8 Adbhuta, & 9 Śānta.
- 8 Definition of Śrngāra-rasa.
- 9 Definition of other Rasas
- 10 In the case of poetic compositions Rasa is experienced by appreciative readers or hearers only
- 11 In the case of dramatic compositions it is experienced by spectators
- 12 Definition (or etymological explanation) of Bhāva.
- 13 Bhāva is four-fold, 1 Vibhāva, 2 Anubhāva, 3 Sāttvika, and 4 Vyabhicāri
14. Definition of Vibhāva which is two-fold : Ālambana and Uddīpana
- 15 Definition of Ālambana and Uddīpana Vibhāvas
- 16 Definition of Anubhāvas.
- 17 Definition of Sāttvika-bhāvas

- 18 Sāttvika-bhāvas are eight-fold 1. Sveda;
2. Kampana (= Vepathu) 3 Romāñca;
4 Laya (= Pralaya), 5 Stambha, 6 Vivar-
natā (= Vaivarnya), 7. Vikārasvaratā
(= Svarabheda, Vaisvarya) and 8. Asru
- 19 Definition of Vyabhicārī-bhāvas.
- 20-22 List of thirty-three Sañcārī (= Vyabhicārī)
bhāvas
1. Sankā, 2 Glānī, 3 Nirveda, 4 Jādyā,
5 Harsa, 6 Dhrti, 7 Śrama, 8. Dainya,
9. Augrya, 10. Trāsa, 11. Cintā, 12 Īrsyā,
13 Amarsa , 14 Garva , 15 Mada ,
16.Smṛti, 17. Marana, 18. Supti, 19 Nidrā,
20 Avabodha , 21 Viidā , 22. Viśāda ,
23 Vyādhi, 24. Apasmara, 25. Cāpalya,
26.Mati, 27. Moha, 28. Autsukya, 29. Ava-
hittha, 30 Ālasya, 31. Vega, 32. Tarka,
and 33. Unmāda.
- 23 In an actor Rasa is imagined to be present,
but in a spectator it is really present.
- 24 In this world Rasikas enjoy Rasas in accor-
dance with their own Karman.
- 25 Having described the different factors, in a
general way, of the different Rasas the
author now proposes to describe particularly
the factors relating to Śṛṅgāra-rasa.

- 26-35 Various factors relating to Śrīṅgāra-rasa are set forth in detail
- 36 Śrīṅgāra is two-fold 1. Saṁbhoga & 2. Vipralambha
- 37-38 Definition of Saṁbhoga-Śrīṅgāra and its illustration
- 39 Saṁbhoga-Śrīṅgāra is two-fold 1 Pracchanna and 2 Prakāśa, their definitions
- 40 Vipralambha-Śrīṅgāra is four-fold 1. Pūrvā-nurāga, 2 Māna, 3. Pravāsa, and 4 Karuna.
- 41 Saṁbhoga and Vipralambha have reference to lovers in union and lovers in separation respectively.
- 42-43 Ten Kāmāvasthās 1. Nayana-prīti, 2 Manasaḥ sakti, 3. Saṁkalpa, 4. Jāgara, 5. Tanutā, 6 Visaya-dvesa, 7 Lajjāvināśana, 8. Moha, 9. Mūrcchana, and 10 Marana
- 44-45 Definition of Caksuh-prīti (=Nayana-prīti) and its illustration.
- 46-47 Definition of "Manasaḥ sakti" and its illustration
- 48-49 Definition of Saṁkalpa and its illustration.
- 50-51 Definition of Jāgara
- 52-53 Definition of Tanutā and its illustration

- 54-55 Definition of Visaya-dveṣa and its illustration,
- 56-57 Definition of Trapānāsa (=Lajjānāśa) and its illustration,
- 58-59 Definition of Moha and its illustration,
- 60-61 Definition of Mūrcchā and its illustration,
- 62-63 Definition of Marana and its illustration,
- 64 Definition of Hāsya-rasa,
- 65-68 Factors relating to Hāsya-rasa are set forth in detail,
- 69-70 Hāsya-rasa is three-fold: Uttama, Madhyama and Jaghanya: Smita and Hasita belong to Uttama category, Vihasita and Upahasita to Madhyama category, and Apahasita and Atihasita to Jaghanya category
- 71-72 (ab) Definitions of these types of Hāsya
- 72 (cd)-73 Illustration of Hāsya-rasa
- 74-75 (ab) Definition of Karuṇa-rasa which is two-fold: born of Iṣṭanāsa, and 2 Anustāpti
- 75(cd)-77 Factors relating to Karuṇa-rasa are set forth in detail,
- 78-79 Illustrations of two-fold Karuṇa-rasa
- 80 Definition of Raudra-rasa; its two types
1. Born of Mātsarya (jealousy) and 2. Born of Dveṣa (Hatred)

- 81-83 Factors relating to Raudra-rasa are set forth in detail.
- 84-85 Illustrations of two-fold Raudra-rasa.
- 86-87 (ab) Definition of Vira-rasa and its three types : 1 Dānavīra ; 2. Dayāvīra and 3. Yuddha-vīra
- 87(cd)-v90 Factors relating to Vīra-rasa are particularly set forth.
- 91-93 Illustrate the three types of Vīra-rasa.
- 94 Definition of Bhayānaka-rasa.
- 95-97 Factors relating to Bhayānaka-rasa.
- 98 Illustration of Bhayānaka-rasa
- 99 Definition of Bibhatsa-rasa and its two types, based on factors causing 1. Jugupsā and 2 Vairāgya.
- 100-102 Factors relating to Bibhatsa-rasa.
- 103-104 Illustrations of the two-fold Bībhatsa-rasa.
- 105 Definition of Adbhuta-rasa.
- 106-107 Factors relating to Adbhuta-rasa.
- 108 Illustration of Adbhuta-rasa
- 109 Definition of Śānta-rasa
- 110-112 Factors relating to Śānta-rasa
- 113 Illustration of Śānta-rasa
- 114 The author states he has finished defining and describing (and illustrating) Rasa, its

Kinds and different factors relating to different Rasas

- 115-116 Now, the author directs the King to listen to his exposition of "The Colours of Rasas", "The Presiding Deities of Rasas", The Cause and effect, relations between the primary and secondary Rasas, Antagonism between the Rasas and Absence of Antagonism between some Rasas
- 117 Mentions the colour and deity of Śrngāra-rasa
- 118 Mentions the colour and the deity of Hāsya-rasa
- 119 Mentions the colour and the deity of Karuṇa-Rasa
- 120 Mentions the colour and the deity of Raudra-rasa
- 121 Mentions the colour and the deity of Vīra-rasa
- 122 Mentions the colour and the deity of Bhayānaka-rasa
- 123 Mentions the colour and the deity of Bibhatsa-rasa
- 124 Mentions the colour and the deity of Adbhuta-rasa.

- 125 Mentions the colour and the deity of *Sānta-rasa*
- 126 States that *Hāsyā*, *Karuna*, *Adbhuta*, and *Bhayānaka Rasas* are produced from *Śrngāra*, *Raudra-Vīra* and *Bībhatsa* respectively
- 127 *Sānta-rasa* is not produced from any other *Rasa*. No other *Rasa* is to be found in this World.
- 128-129 *Bībhatsa*-, *Vīra*-, *Adbhuta* and *Karuna-Rasas* are opposed to *Śrngāra-Bhayānaka*-, *Raudra*- and *Hāsyā-Rasas*, respectively *Sānta-rasa* is neither favourable nor opposed to any other *Rasa*
- 130 Conclusion 'May the fame of King *Nrsimha* ever shine bright'

Chapter IV

Nāyaka-bheda-niscaya

[A Study of the Types of Hero—and of Heroine]

- 1-2 Since *Rasas* and *Bhavas* are impossible to be met with in this world in the absence of *Netr* or *Nāyaka* (and *Nāyikā*) the author attempts in this Chapter an exposition of the Types of Hero and of Heroine giving their definitions and characteristics

- 3-4 Enumeration of the qualities of a Hero
- 5-6 A person possessed of these qualities is called a Hero. He is of four types
1 Dhīrodātta, 2 Dhīra-lalita, 3 Dhīra-Śānta, and 4, Dhīroddhata.
- 7- 8 Definition of Dhīrodātta and his illustration.
- 9-10 Definition of Dhīra-lalita and his illustration
- 11-12 Definition of Dhīra-Śānta and his illustration
- 13-14 Definition of Dhīroddhata and his illustration
- 15 These four types of Hero could give rise to any of the nine Rasas in accordance with their state of mind
- 16-17 Every one of these four types of hero could be again, four-fold (this classification is based on the attitude of the heroes to women in love) 1 anukūla, 2 satha, 3, dhṛsta, and 4 dakṣina
- 18-19 Definition of Anukūla and his illustration
- 20-21 Definition of Śatha and his illustration
- 22-23 Definition of Dhṛsta and his illustration
- 24-26 Definition of Dakṣina and his two illustrations
- 27-28 These four types are applicable to each class of hero in love, there are sixteen possible kinds of hero, and further, each of these may be a high-class, middle class or inferior

person Thus, in all, there may be forty-eight types of hero in love

29 enumerates four upanāyakas who help these heroes, 1 Vidūsaka, 2 Pītha-marda, 3 Vita and 4. Nāgarika.

30 defines Vidūṣaka

31 defines Pīthamarda

32 defines Vita and Nāgarika

33 defines a Pratināyaka (the enemy of the hero)

34-35 enumerate a set of eight special excellences springing from their character (Sāttvika) which these heroes possess in their youth They are 1. Tejas, 2. Vilāsa, 3. Mādhurya, 4 Śobhā, 5. Sthairya, 6 Gabhīratā (= Gāmbhīrya), 7 Audārya, and 8 Lalita

36 defines Tejas.

37 defines Vilāsa

38 defines Mādhurya

39 defines Śobhā and Sthiratva (= Sthairya)

40 defines Gāmbhīrya.

41 defines Audārya.

42 defines Lalita.

43 The author now proposes to define and treat of the Types of Heroine

44 Definition of heroine and her four types

- 45 These (four types of heroine) are :
 1 Svakīyā, 2. Parakīyā, 3. Anūdhā and
 4 Sādhārāṇa, according to some Anūdhā
 is Parakīyā only, hence there are only three
 types of heroine.
- 46 Definition of Svakīyā and Anyā.
- 47-48 Description of Svīyā (=Svakīyā) and her
 excellences
- 49 Illustration of Svīyā
- 50 Definition of Anūdhā.
- 51 Illustration of Anūdhā.
- 52-53 According to some Parakīyā should be trea-
 ted as Anūdhā for there is very little differ-
 ence between the two . Anūdhā, who is
 herself fallen in love, desires the company
 of her hero, Parakīyā approaches the hero
 at the behest of her Sakhī. According to
 some others, however, there is absolutely no
 difference between the two
- 54-55 "Parakīyā is a woman, may be married or
 unmarried, who is not the mistress of her-
 self. An amour with a married woman may
 not form the subject of the dominant senti-
 ment in the play but that with a maiden
 may occur as an element in the principal
 or the secondary action " "

- 56 Illustration of Princesses cherishing love for Rāyavanga.
- 57 defines Sādhārana Nāyikā
- 58 She should accept the rich as lover and avoid the poor
- 59 Illustration of such Nāyikās
- 60 The hero's wife may be 1 mugdhā (inexperienced), 2 madhyā (partly experienced) and 3 pragalbhā (fully experienced and bold)
- 61-62 define and illustrate Mugdhā
- 63-64 define and illustrate Madhyā
- 65-66 define and illustrate Pragalbhā
- 67 enumerates three types of Madhyā Nayikā
- 68-69 Definition and illustration of Dhīrā Madhyā
- 70-71 Definition and illustration of Adhīrā Madhyā
- 72 The heroine who is fully experienced and bold is again of three kinds 1. dhīrā, 2 adhīrā, and 3 dhīrādhīrā
- 73-74 Definition of Pragalbhā-dhīrā
- 75-76 Illustrations of Pragalbhā-dhīrā.
- 77-78 Definition and illustration of adhīrā-pragalbhā
- 79-80 Definition and illustration of dhīrādhīrā-pragalbhā,

- 81 Madhyā who is of three types is, again, classified into Jyeṣṭhā (Senior) and Kaniṣṭhā (Junior); thus Madhyā is of six kinds.
- 82 Similarly, Pragalbhā too, is of six kinds.
- 83 Illustration of Jyeṣṭhā and Kaniṣṭhā
- 84-86 After having defined heroines and their types the author now treats of the heroine's eight different relations to her lover 1 Svādhīnapatīkā, 2 Vāsikasajjikā (vāsakasajjā), 3 Kalahāntarītā, 4 Vipralabdhā; 5. Virahotkanthitā, 6 Proṣitabhartṛkā, 7 Khanditā and 8 Abhisārikā.
- 87-88 Definition and illustration of Svādhīnapatīkā.
- 89-90 Definition and illustration of Vāsikasajjikā (= Vāsakasajjā).
- 91-92 Definition and illustration of Kalahāntarītā.
- 93-94 Definition and illustration of Vipralabdhā.
- 95-96 Definition and illustration of Virahotkanthitā
- 97-98 Definition and illustration of Proṣitabhartṛkā
- 99-100 Definition and illustration of Khanditā.
- 101-102 Definition and illustration of Abhisārikā
- 103-104 Vipralambha-śṛṅgāra and its four kinds .
1 pūrvānurāga 2. māna; 3 pravāsa and 4 karuna.

- 105 Definition of Pūrvānurāga
 106 Definition of māna and of Pravāsa.
 107 Definition of Karuna
 108 Māna and Pravāsa (vipralambha) sṛngāra have reference to Khanditā and Proṣṭapriyā.
 109 Pūrvānurāga (vipralambha) sṛngāra has reference to kalahāntarītā vipralabdhā and virahotkaṇṭhitā
 110 Karuṇātmaka (vipralambha)—sṛngāra refers to a woman mourning the death of her husband, or to any one in bereavement
 111 The heroine's (female) messenger may be a friend (sakhī), a slave (dāsi), a nun (linginī), a neighbour (prativesinī), a foster-sister (dhātreyī), an artist (śilpikā) or a workwoman (kārū) or self
 112 Illustration of a messenger
 113 The heroines described above, possess twenty excellences, springing from their character, when they are in the prime of youth
 114-116 These excellences are 1. bhāva, 2 hāva, 3 helā, 4 sobhā, 5 kānti, 6 dīptikā (= dīpti), 7 madhuratva (= mādhyura), prāgalbhya (= pragalbhatā), 9 vadānyatā (= audārya), 10 dharmya, 11 līlā,

12, vilāsa, 13. vicchitti, 14 vibhrama,
15 kilakṣita, 16. moṭṭāyita, 17. kuṭṭamita,
18 bibboka, 19 lalita, and 20 vīrta.

117 of these twenty, the first three are physical;
the next seven are alamkārtis, and the remain-
ing ten are svābhāvika (svabhāvaja).

118-120 Definition (and description) of bhāva and
its illustration

121-122 Definition of hāva and its illustration

123-124 Definition of helā and its illustration

125-126 Definition of śobhā and its illustration

127-128 Definition of kānti and its illustration

129-130 Definition of dipti and its illustration

131-132 Definition of mādhyura and its illustration.

133-134 Definition of pragalbhatā and its illustration.

135-136 Definition of audārya and its illustration.

137-138 Definition of dhairyā and its illustration

139-140 Definition of līlā and its illustration

141-142 Definition of vilāsa and its illustration

143-144 Definition of vicchitti and its illustration

145-146 Definition of vibhrama and its illustration.

147-148 Definition of kilakṣita and its illustration

149-152 Alternative definitions of moṭṭāyita and its
illustrations

153-154 Definition of kuṭṭamita and its illustration

155-156 Definition of bibboka and its illustration

157-158 Definition of *lahta* and its illustration.

159-160 Definition of *vihṛta* and its illustration

161 The hero's good qualities like modesty, etc and a set of eight special excellences have been described. The author refrains from quoting examples but suggests that the wise should find them out for themselves.

162 The author states excellences like *bhāva*, *hāva*, and so on, are described with reference to heroines, however, illustrations of these excellences may suitably be found even in clever heroes.

163 Conclusion. The author pays tributes to King *Viranṛsiṃha* for his eminence as a noble and exalted hero.

CHAPTER V

Dasa-guṇa-niscaya

[A Study of Ten Gunas]

1-3 A poetic composition, devoid of Gunas, is worthless. The author, therefore, following the authoritative works on poetics describes these Gunas and requests King *Kāmirāja* to listen to his exposition.

- 4-5 There are ten Guṇas which are proclaimed as the Ten Prāṇas (of poetic styles)
 1 Sukumāratva (= Saukumārya), 2 Audārya, 3 Śleṣa, 4. Kānti, 5. Prasannatā (= Prasāda), 6 Samādhi, 7 Ojas, 8 Mādhurya, 9 Arthavyakti, and 10 Sāmyaka (= Samatā)
- 6-7 Definition of Saukumārya and its illustration
- 8-10 Alternative definitions of Audārya and its illustration
- 11-12 Definition of Śleṣa and its illustration
- 13-14 Alternative definition of Śleṣa and its illustration
- 15-17 Alternative definitions of Kānti and its illustration
- 18-19 Definition of Prasannatā (= Prasāda) and its illustration
- 20-22 Alternative definition of Samādhi and its illustration
- 23-24 Definition of Ojas and its illustration
- 25-26 Definition of Mādhurya and its illustration.
- 27-28 Definition of Arthavyakti and its illustration
- 29-30 Definition of Samatā and its illustration
- 31 Conclusion "May the King Rāyavangendra, find delight in works of Mahākavis, bright with these Guṇas."

CHAPTER VI

Rīti-niscaya

[A Study of Rīti]

- 1 Poetry devoid of Rīti is not approved of by connoisseurs
- 2 Hence the author defines (and describes) Rīti and its kinds and urges the King to listen to them attentively
- 3-5 Set forth the nature and definition of Rīti, and its four kinds 1 vaidarbhī, 2 gaudikā (= gaudī), 3 lātī and 4 pāñcālī
- 6-8 Definition of Vaidarbhī and its illustration
- 9-10 Definition and illustration of Gaudī.
- 11-12 Definition and illustration of Pāñcālī
- 13-14 Definition and illustration of Lāṭī
- 15 Śrngāra-, Karuna, Sānta, and Hāsyā- these Rasas are imbued with sweetness The remaining five Rasas are marked by Ojas-vigour
- 16 All the nine Rasas are possessed of the quality called "lucidity". The poet skilled as he is, should employ the remaining seven Gunas according to need.
- 17 Conclusion : "May the King—the royal

DETAILED TABLE OF CONTENTS

Swan—sport in the lake of kāvyā dotted by groups of lotuses.

CHAPTER VII

Vṛtti-niṣaṇḍa

[Nature of Vṛtti—Manner or Style]

- 1-2 Readers do not like poetry if it is devoid of Vṛtti Vṛtti is, therefore, defined and its varieties too, are explained and illustrated.
- 3 Defines Vṛtti and enumerates its varieties
1. kaisikī, 2 ārabhaṭī, 3. bhāratī and 4. sāttavatī
- 4 defines kaisikī.
- 5 defines ārabhaṭī.
- 6 defines bhāratī
- 7 defines sāttavati.
- 8-9 Nature of Rasas
- 10 illustrates kaisikī
- 11 illustrates ārabhaṭī
- 12 illustrates bhāratī.
- 13 illustrates sāttavati.
- 14 Madhyamā Kaisikī is suited to all Rasas
- 15 Madhyamā ārabhaṭī is suited to all Rasas
The author then brings out the difference between Vaidarbhī and other Rītis on the

one hand and Kaiśikī and others on the other hand, and defines four kinds of Sandarbha

- 16 Conclusion "May the fame of King Nādañjanātha endure for long

CHAPTER VIII

Śayya-pāka-niscaya

[Nature of Śayyā and Pāka]

1-3 Śayyā

V1 Śayyā is essential to any literary work

V2 defines sayyā as "Mutual Suitability of Words" or "The matri of Words,"

V3 Illustrates Śayyā.

4-9 Pāka

4 A poetic composition devoid of pāka is not liked by any one

5 defines Pāka as "profundity of fourfold meaning-sense, and speaks of two kinds of pāka 1. Drakṣā and 2. Nālikera

6 defines Drākṣā-pāka

7 defines Nālikera-pāka.

8 illustrates Drākṣā pāka

9 illustrates Nālikera-pāka.

10 Conclusion

CHAPTER IX

Alamkāra-nirṇaya

[The Nature of Alamkāras]

- 1 A poem devoid of Alamkāras does not look graceful
- 2-5 Alamkāras are the source of poetic charm, are of two kinds depending on sabda and artha (Sound and Sense, Word and Sense) Śabdālamkāras are fourfold. Yamaka, 2. Citra, 3. Vakrokti, 4 Anuprāsa, Arthālamkāras are, however, manifold such as Svabhāvokti
- 6 request to King Śrīrāyavaṅga to listen to alamkāras
- 7 Leaves aside sabdālamkāras and defines arthālamkāras
- 8-13 enumerate 47 arthālamkāras
- 14-22 Svabhāvokti or Jāti with its varieties and illustrations
- 14 Svabhāvokti
- 15 Jāti (Sakriya or Niskriya Vastu)
- 16-17 Sakriya
- 18 Niskriya

19-22 fourfold-jāti based on jāti, Kriyā, Guna and Dravya.

23-64 Upamā

23 Upamā

24 Dharmopamā

25 Vastūpamā

26 Viparyāśopamā

27 Anyonyopamā

28 Niyamopamā

29 Anvyamopamā

30 Samuccayopamā

31 Atisayopamā

32 Utpreksopamā

33 Adbhutopamā

34 Mohopamā

35 Saṁsayopamā

36 Nirṇayopamā

37 Ślesopamā

38 Saṁtānopamā

39 Nindopamā

40 Prasāṁsopamā

41 Ācīkhyāśopamā

42 Virodhopamā

43 Pratishedhopamā

44 Caṭūpamā

45 Tatyākhyānopamā

- 46 ~~Asādhā~~ranopamā
- 47 Abhūtopamā
- 48 Asambhāvitopamā
- 49 Bahūpamā
- 50 Vikriyopamā
- 51 Mālopamā
- 52 Ekevasabdā Vakyārthopamā
- 53 Anekevasabdā Vākārthopamā
- 54 Prativastūpamā
- 55 Tulyayogopamā
- 56 Hetūpamā
- 57-61(ab) Upamādosas
- 61(cd)-62 declare that Upamā occurs when there is intention on the part of the Speaker to refer to Dharma only
- 63-64 enumerate or list words which are expressive or suggestive of Upamā
- 65-86 Rūpaka
 - 65 Definition of Rūpaka
 - 66 Samastarūpaka
 - 67 Vyasta-rūpaka
 - 68 Samasta-Vyasta-rūpaka,
 - 69 Sakala rūpaka
 - 70 Avayava-rūpaka
 - 71 Avayavi-rūpaka

- 72 Ekāvayava-rūpaka (Dvyavayava-rūpaka,
tryavayava-rūpaka)
- 73 Yukta-rūpaka
- 74 Ayukta-rūpaka
- 75 Visama-rūpaka
- 76 Savisesana-rūpaka
- 77 Viruddha-rūpaka
- 78 Hetu-rūpaka
- 79 Upamā-rūpaka
- 80 Vyatireka-rūpaka
- 81 Āksepa-rūpaka
- 82 Samādhāna-rūpaka
- 83 Rūpaka-rūpaka
- 84 Tattvāpahnuti-rūpaka
- 85-86 The author states that 33 divisions of Upa-
mā and 20 divisions of Rūpaka have been
described The divisions of these two
Alamkāras are infinite Only a few of them
are illustrated here
- 87-90 Āvṛtti
- 87 Āvṛtti and its three varieties
- 88 Arthāvṛtti
- 89 Padāvṛtti
- 90 Ubhayāvṛtti
- 91-97 Hetu
- 91 Definition of Hetu

- 92 Hetu-alamkāra is manifold being based on
the statement of Kāraṇa or Jñāpaka-hetu
- 93 Nirvartyakāraṇaviṣaya-hetu
- 94 Abhāvarūpa-nirvartyaviṣaya-hetu
- 95 Vikārya-ṣaya-kāraṇa-hetu
- 96 Prāpyaviṣaya-kāraṇa-hetu
- 97 Jñāpaka-hetu
- 98-118 Dīpaka
 - 98 Definition of Dīpaka
 - 99 Ādivartī-jātīpada-dīpaka
 - 100 Ādivartī-Kṛiyāpada-dīpaka
 - 101 Ādivartī-guṇapada-dīpaka
 - 102 Ādivartī-dravyapada-dīpaka
 - 103 Ādivartī-Saṃjñāpada-dīpaka
 - 104 Madhyavartī-jātīpada-dīpaka
 - 105 Madhyavartī-Kṛiyāpada-dīpaka
 - 106 Madhyavartī-guṇapada-dīpaka
 - 107 Madhyavartī-dravyapada-dīpaka
 - 108 Madhyavartī-Saṃjñāpada-dīpaka
 - 109 Antyavartī-jātīpada-dīpaka
 - 110 Antyavartī-Kṛiyāpada-dīpaka
 - 111 Antyavartī-guṇapada-dīpaka
 - 112 Antyavartī-dravyapada-dīpaka
 - 113 Antyavartī-Saṃjñāpada-dīpaka
 - 114 Mālādīpaka
 - 115 Viruddhārtha-dīpaka

- 116 Śloṭārtha-dīpaka
 117 Ekārtha-dīpaka
 118 Antyakriyā-dīpaka The author states that this variety is illustrated here, once more, on account of "Bhāva-Camatkāra"
- 119-126 Utpreksā
 119 Definition of Utpreksā
 120 Words expressive of Utpreksā
 121 Vācya-and Pratiyamāna-Utpreksā, Vācya-Utpreksā-defined
 122 Pratiyamāna-Utpreksā-defined
 123 alludes to 56 and 46 divisions of Vācyotpreksā and Pratiyamānotpreksā respectively
 124 Their illustrations should be known from other works Here only the two primary and main divisions are described
 125 illustrates Vācyotpreksā
 126 gives another illustration of Vācyotpreksā, the author states that following his predecessors he too does not give any illustration of Pratiyamānotpreksā
- 127-137 Arthāntaranyāsa
 127 Definition of Arthāntaranyāsa
 128 Visvavyāpi-arthāntaranyāsa
 129 also an example of Visvavyāpi-arthāntaranyāsa

- 130 Viśeṣastha-arthāntaranyāsa.
- 131 Śiṣṭa-arthāntaranyāsa.
- 132 Viruddha-arthāntaranyāsa.
- 133 Ayukta-arthāntaranyāsa.
- 134 Yukta-arthāntaranyāsa.
- 135 Yuktāyukta-arthāntaranyāsa.
- 136 Viparyaya-arthāntaranyāsa.
- 137 States that there are other divisions also of
this Arthāntaranyāsa, their examples should
be known from other works.
- 138-146 Vyatireka
 - 138 Definition of Vyatireka
 - 139 Eka-vyatireka.
 - 140 Ubhaya-vyatireka
 - 141 Sāksepa-vyatireka
 - 142 Sahetu-vyatireka
 - 143 Ādhikyopeta-bheda-lakṣaṇa-vyatireka.
 - 144 Sadṛsa-vyatireka
 - 145 Another illustration of Sadṛsa-vyatireka.
 - 146 Sajāti-vyatireka
- 147-149 Vibhāvanā
 - 147 Definition of Vibhāvanā
 - 148 Kāraṇāntarakalpanā-vibhāvanā
 - 149 Svabhāva vibhāvanā
- 150-174 Ākṣepa
 - 150 Definition of Ākṣepa (Three Divisions)

- 151 Atitākṣepa.
- 152 Vartamānākṣepa
- 153 Anāgatākṣepa.
- 154 Dharmākṣepa
- 155 Dharmyākṣepa.
- 156 Kāranākṣepa
- 157 Kāryākṣepa
- 158 Anuṣṇākṣepa
- 159 Prabhutvākṣepa.
- 160 Anādarākṣepa
- 161 Āsīrvacanākṣepa
- 162 Sācivyākṣepa.
- 163 Yatnākṣepa
- 164 Paravasākṣepa
- 165 Upāyākṣepa
- 166 Rosākṣepa
- 167 Anukrosākṣepa,
- 168 Anusayākṣepa
- 169 Ślistākṣepa
- 170 Samsayākṣepa.
- 171 Arthāntarakṣepa
- 172 Hetvākṣepa
- 173 Dharmākṣepa is again illustrated on account of "Bhāva-Camatkāra".
- 174 Other divisions of Ākṣepa should be known (from other works) by the wise.

- 175-179 Atiśayokti,
 175 Definition of Atiśayokti
 176 illustrates Atiśayokti
 177 Saṁśayātīśayokti,
 178 Niscayātīśayokti
 179 Adbhutātīśayokti or Virodhātīśayokti.
- 180-181 Sūksma
 180 Definition of Sūksma.
 181 illustrates Sūksma.
- 182-185 Samāsokti-
 182 Definition of Samāsokti.
 183 Samānaviśesana-bhīna-viśeṣya samāsokti
 184 Bhīnābhīna-viśesana-samāsokti,
 185 Apūrva-samāsokti. This Alamkāra should
 be described by another name, viz,
 Anyāpadeśa
- 186-188 Lava (Lesa or Nindā stuti).
 186 Definition of Lava
 187 Vacogopana-lesa.
 188 Cestāprakāśana-lesa
- 189-191 Krama
 189 Definition of Krama,
 190 Illustrates Krama.
 191 Another example of Krama
- 192-194 Udātta
 192 Definition of Udātta.

- 193 Illustrates Buddhi mahattva-Udātta
- 194 Illustrates Aiśvaryamahattva
- 195-200 Apahnava (= Apahnuti)
 - 195 Definition of Apahnava
 - 196 Svarūpāpahnava
 - 197 Another example of Svarūpāpahnava
 - 198 Still another example of Svarūpāpahnava.
 - 199 Viśayāpahnava
 - 200 States that upamāpahnava has already been described under Upamā, and that the wise should detect from among stanzas other divisions
- 201-202 Preyas
 - 201 Definition of Preyas
 - 202 illustrates Preyas.
- 203 207 Virodha.
 - 203 Definition of Virodha.
 - 204-206 illustrate Śabdakrtavirodha.
 - 207 illustrates Arthakṛta-virodha.
- 208-220 Rasavat
 - 208 Definition of Rasavat
 - 209 Śṛṅgārākhyā
 - 210 Yuddhavīra-rasākhyā
 - 211 Dānavīra-rasākhyā
 - 212 Dharmavīra-rasākhyā.
 - 213 Karunākhyā

- 214 Bībhatsākhyā
- 215 Hāsyaākhyā
- 216 Adbhutākhyā
- 217 Bhayānakākhyā.
- 218 Raudrākhyā.
- 219 Śāntarasākhyā
- 220 Speech attains to the state of Rasa on account
of these nine Rasas, according to others,
however, eight Rasas excluding Śānta.
- 221-222 Ūrjasvī
 - 221 Definition of Ūrjasvī
 - 222 illustrates Ūrjasvī.
- 223-225 Aprastuta-prasaṁsā.
 - 223 Definition of Aprastuta-prasaṁsā
- 224-225 illustrate Aprastuta-prasaṁsā.
- 226-232 Viśeṣokti
 - 226 Definition of Viśeṣokti
 - 227 Guṇavaikalya-viśeṣokti
 - 228 Jātivaiḱalya-viśeṣokti.
 - 229 Kṛiyāvaikalya-viśeṣokti.
 - 230 Dravyavaikalya-viśeṣokti.
 - 231 Hetu-viśeṣokti.
 - 232 States that there are other divisions of
Viśeṣokti The wise should conceive of
them.

- 233-237 Tulyayogitā.
 233 Definition of Tulyayogitā.
 234 Two divisions of Tulyayogitā based on
 Stuti and Nindā
 235 Stutipara-tulyayogitā.
 236 One more illustration of Stutipara-
 tulyayogitā
 237 Nindāpara-tulyayogitā
 238-239 Paryāyokta
 238 Definition of Paryāyokta
 239 illustrates Paryāyokta.
 240-244 Sahokti
 240 Definition of Sahokti
 241 Gunasahabhāvakathana-Sahokti
 242 Kriyāsahabhāvakathana-Sahokti
 243 gives an alternative definition of Sahokti
 244 illustrates Sahokti as defined in v243 and
 designates it Kāryakārana-sahajanma-Katha-
 na-Sahokti
 245-247 Parivṛtti (two divisions)
 245 Definition of Parivṛtti
 246 Sadrśārtha parivṛtti
 247 Viśadrśārtha-parivṛtti
 248-249 Samāhita (= Samādhī)
 248 Definition of Samāhita
 249 illustrates Samāhita

- 250-260 Śliṣṭa (= Śleṣa)
- 251 Abhinnaśliṣṭa (= Śleṣa)
- 252 Bhinnaśliṣṭa (= Śleṣa)
- 253 States that śleṣa accompanying Vyatireka and other Alamkāras has already been shown. A few other Ślesas are described hereafter.
- 254 Kṛiyāka-abhinnaśleṣa (= Abhinnaśleṣa)
- 255 Aviruddha Kṛiyāśleṣa
- 256 Viruddhakṛiyāśleṣa
- 257 Saṁyama śleṣa
- 258 Niyamasādhakśleṣa
- 259 Aviruddha śleṣa
- 260 Upamā-śleṣa
- 261-263 Nidarsana (= Nidarsanā)
- 261 defines Nidarsana (two kinds)
- 262 Praśasta-nidarsana
- 263 Apraśasta-nidarsana
- 264 267 Vyājastuti
- 264 defines Vyājastuti
- 265 illustrates Vyājastuti
- 266 Śliṣṭa Vyājastuti
- 267 States that Vyājastuti has infinite varieties.
- 268-270 Āśih
- 268 defines Āśih

- 269-270 illustrate Āśih
 271-273 Samuccaya
 271 defines Samuccaya
 272 Atyutkrsta samuccaya
 273 Atyapakrsta Samuccaya
 274-275 Vakrokti
 274 defines Vakrokti
 275 illustrates Vakrokti
 276-279 Anumāna (three divisions)
 276 defines Anumāna
 277 Vartamāna-Sādhya-gocara
 278 Atīta-sādhya-gocara
 279 Bhāv.-sādhya-gocara
 280-281 Visama
 280 defines Visama
 281 illustrates Visama
 282-283 Avasara
 282 defines Avasara
 283 illustrates Avasara
 284-285 Prativastūpamā
 284 defines Prativastūpamā.
 285 illustrates Prativastūpamā The author adds
 a remark "according to some this Alamkāra
 is included in Upamā"
 286-287 Sāra
 286 defines Sāra

- 287 illustrates Sāra
- 288-289 Bhrāntimān
 - 288 defines Bhrāntimān
 - 289 illustrates Bhrāntimān. The author remarks that this Alambkāra is, according to some, the same as Mohopamā.
- 290-293 Saṁśaya
 - 290 defines Saṁśaya.
- 291-292 illustrate Saṁśaya.
 - 293 Defines Nīścayānta Saṁśaya. The author remarks that, according to some, Saṁśaya and Nīścayānta-Saṁśaya are the same as Saṁśayopamā and Nīrnayopamā respectively.
- 294-295 Ekāvalī
 - 294 defines Ekāvalī
 - 295 illustrates Ekāvalī.
- 296-297 Parīkara.
 - 296 Defines Parīkara.
 - 297 illustrates Parīkara.
- 298-300 Parīsaṁkhyā
 - 298 defines Parīsaṁkhyā.
 - 299-300 illustrate Parīsaṁkhyā. The author remarks that it is, according to some, the same as Saṁyama-śleṣa.
- 301-304 Praśnottara (three kinds)
 - 301 defines Praśnottara

- 302 Vyakta-Prasnottara -
 303 Vyaktaprasna-Gūdhottara, -
 304 Vyaktagūdhottara-Prasnottara.
 305-308 Saṁkara.
 305 defines Saṁkara.
 306-307 illustrate Saṁkara.
 308 states that Saṁkara is two-fold 1 When
 there exists the relation of "the principal
 and the subordinate" and 2, When there is
 "the state of equal prominence" between
 the Alambāras constituting Saṁkara
 309-310 Conclusion
 309 The author states how he has completed
 this compendium of Alambāras although
 their scope is vast
 310 The author expresses his benediction that
 the fame of King Nṛsiṁha (Kāmārāja)
 should continue to live through his
 Kāvya

CHAPTER X

**Nature of Dosas and the Circumstances in which they
 turn out to be Gunas**

- 1 A poem free from Dosas leads to fame,
 2-4 enumerate 15 Pada-dosās.

- 5-33 define and illustrate these Padadoṣas.
- 5-6 Asāmartha
- 7 Śrutikatu.
- 8-9 Nirarthaka.
- 10-11 Avācaka
- 12 Cyutasamśkr̥ti
- 13-14 Aprayukta.
- 15-16 Grāmya
- 17-20 Aślīla (three kinds).
- 21-22 Neyārtha
- 23 Klista
- 24-25 Sandigdha
- 26-27 Anucitārtha
- 28-29 Avimrsta-vidheyāmśa.
- 30-31 Viruddhamatikṛt.
- 32-33 Apratīta.
- 34 points out how these Doṣas pertain also to parts of a word
- 35-39 illustrate a few of these Doṣas pertaining to parts of a word
- 40-43 enumerate 22 Vākya-doṣas.
- 44-45 Upahatalupta-vīsarga
- 46-50 Hatavṛtta
- 51-52 Garbhita
- 53-54 Samkīrṇa
- 55-56 Nyūnapada

- 57-58 Kathitapada
 59-60 Prasiddhi-hata
 61-63 Akrama
 64-68 Visandhi
 69-70 Pratikūla-varna
 71-72 Asthānastha-pada
 73-74 Asthānastha-samāsa
 75-76 Adhikapada
 77-78 Rasa- cyuta
 79-80 Samāpta-punarātta
 81-82 Anabhihita-vācya
 83-84 Aprastutārtha
 85-86 Amata-pārārtha
 87-88 Ardhāntaraika-vācaka
 89-91 Bhagna-prakrama
 92-94 Abhavanmata-voga
 95-96 Patatprakarsa
 97-100 enumerate 21 Artha-doshas
 101-142 define and illustrate these Artha-dosas
 101-102 Apusta
 103 104 Kasta
 105-107 (ab) Sandigdha
 107(cd)-108 Vyāhata
 109-110 Grāmya
 111-112 Duskrama
 113-114 Vyarthīkṛta

115-116	Ahetu
117-118	Punarukta
119-120	Aślīla
121-122	Sākāṅkṣa
123-124	Prasiddhi-Viruddha
125-126	Vidyā-viruddha
127-128	Ukta-viruddha
129-130	Samiyama
131-132	Anyama
133-134	Viśesa-parivṛtta
135-136	Aviśesa-parivṛtta
137-138	Vidhyānuvāda-vivṛtta
139-140	Iyakta-punaḥsvīkṛta
141-142	Sahacarabhīna
143-166	illustrate and explain how, in certain circumstances Pada-dosas, Vakya-dosas and Artha-dosas turn out to be Gunas. The circumstances in which Srutikṛtī, Asamartha, Kṛtā, Neyārtha, Nirarthaka, Aślīla, Sandigdha Apratīta, Nyūnapada, Adhikāpada, Punarukta, Nirhetu (Ahetu) these Dosas cease to be so and, in fact, turn out to be Gunas.
167-176	Under the word Prasiddhi (occurring in the Prasiddhi-viruddha dosa) are included other things also which are not found in

nature but are Prasiddha according to
Kavi-samaya (poetic conventions)

- 177-180 enumerate Rasa-dosas
181-186 Rasābhāsa and Bhāvābhāsa
187-190 illustrate Svasabdagrahana
191 illustrates Kasta-Kalpanā
192 illustrates Pratikūlavibhāvādi-grahana
193 The author here directs that the reader
should refer to the poetic compositions for
Rasa-Dosas (those illustrated here and
others mentioned in vv178-179 (viz, Punah
punah dīptiḥ, Ākāśa (= Akānda) prathana
Ākāśa (= Akānda) Cheda Angasya ativistr-
tiḥ, Angino ananusandhānam Prakṛti-
viparyayah Anangasyābhīdhānam.
194-197 In conclusion, the author addresses King
Kāmūrāja in glowing terms and wishes him
well

श्रीअनन्तनाथाय नमः । निदिष्टमस्तु ।

वर्णगणफलनिर्णयो नाम

प्रथमः परिच्छेदः.

वयति ससिद्धकाव्यालापपद्माकरेऽयं
वरगुणयुतजीवन्मुक्तिपुस (प्रियो य ।
सुमधुमधु) रवाणीसारनिक्वाणरम्यो
जिनपतिकलहसद्वारुसंनोति^१पक्ष्मा ॥ १ ॥
अमन्दानन्दसदोहपीयूषरसदायिनीम् ।
स्तवीमि शारदा दि(व्या) ^२ज्ञानैकफलशालिनीम् ॥ २ ॥
समन्तभद्रादिमहाकवीश्वरै
कृतप्रबन्धोज्ज्वलसत्सरोवरे ।
लसद्रसालकृतिनीरपङ्कजे
सरस्वती क्रीडति भावबन्धुरे ॥ ३ ॥
श्रीमद्विजय^३कीर्तीन्द्रो सूक्तिसदोहकौमुदी ।
^४मदीयचित्तसतापं हृत्वानन्दं^५ दद्यात्परम् ॥ ४ ॥
श्रीमद्विजयकीर्त्याख्यगुरुराजपदाम्बुजम् ।
मदीयचित्तकासारे स्थेयात् सशुद्धधीजले ॥ ५ ॥
मलयानिलसकाशो गुणसौरभवर्धक ।
संतापहृज्जनानन्द सुजनो^६ जीवताञ्चिरम् ॥ ६ ॥

१. वक्ष्य, २ ज्ञानशक्त, ३ कीर्तीन्द्रो, ४. मदीय च स्म, ५. ददात्,
६. देवता ।

गुणवर्मादिकर्नाटकवीना सूक्तिसचय ।
 वाणीविलास^१ देयात्ते रसिकानन्ददायिनम् ॥ ७ ॥
 राजनीतिमहाशास्त्रनिरूपितफलप्रदाम् ।
 नानातटाककासारनदीवनविभूषिताम् ॥ ८ ॥
 सदे (व) पुरसकाशनानानगरभासुराम् ।
 जिनराजमहाधर्मश्रावकोत्तमराजिताम् ॥ ९ ॥
 अष्टादशमहाश्रेणीभूषिता श्रीमतीतराम् ।
 पश्चिमार्णवपर्यन्ता दशा सर्वमुखप्रदाम् ॥ १० ॥
 श्रीमद्भूरतराजेन्द्रनामचक्रधरोपम ।
 श्रीवीरनरसिंहाख्यबङ्गभू(मी)श्वरो महान् ॥ ११ ॥
 पालयत्यमला^२ बङ्गवाटीपुरसमन्विताम् ।
 कादम्बवशजनिनानेकभूमीशपालिताम् ॥ १२ ॥
 तस्यानुजो^३ गुणाधीश पाण्ड्यबङ्गनरेश्वर ।
 सत्येन रामचन्द्रोऽभूद्धर्मेण भरतेश्वर ॥ १३ ॥
 रत्नत्रयमहाधर्मरक्षको राजशेखर ।
 महाकविजन^४ स्तूयमानसत्कीर्ति(ना)यक ॥ १४ ॥
 मोऽपि श्रीपाण्ड्यबङ्गोऽयं जिनपादाब्जषट्पद ।
 अनुक्रमागता भूमि पूर्वोक्ता रक्षति स्म वै ॥ १५ ॥
 तस्य श्रीपाण्ड्यबङ्गस्य भागिनेयो गुणार्णव ।
 विट्टलाम्बामहादेवीपुत्रो राजेन्द्रपूजित ॥ १६ ॥
 श्रीकामिराजबङ्गोऽभून्नाम्ना नृपतिकुञ्जर ।
 वैरिसदोहगन्धेभ घटा(क)ण्ठीरवोपम ॥ १७ ॥

१ देयात्ते, २ बङ्गवाटी I have Sanskritised as बङ्गवाटी,
 ३ गुणादी पाण्ड्य, ४ स्तूयमानसत्कीर्ति यक, ५ कामिराय I
 have 'Sanskritised' as कामिराज throughout the text.
 ६ घटा ठिखो ।

क्रमागतामिमा भूमि पश्चिमाम्बोधिभूषिताम् ।

^१श्रीकामिराजवङ्गेन्द्र^२ पालयत्यमलश्रियम् ॥ १८ ॥

^३स राजा काव्यगोष्ठीषु सभाजनविभूषितः ।

अपृच्छद्वितयं नाम्ना कविताशक्तिभासुरम् ॥ १९ ॥

काव्यस्य लक्षणं किं वा वर्णशुद्धिञ्च (को)दृशी ।

रसभावौ कथभूतौ ^४नेतृभेदाश्च कोदृशाः ॥ २० ॥

कोदृश्यलकृती रीतिः कोदृश्वृत्तिश्च कोदृशी ।

^५कोदृग्दोषो गुणः कोदृक् पृच्छति स्मेति मा नृप ॥ २१ ॥

इत्थं नृपप्रार्थितेन मया लकारसंग्रहः ।

क्रियते सूरिणा नाम्ना शृङ्गारार्णवचन्द्रिका ॥ २२ ॥

अदोषः सगुणो रीतिवृत्तिशय्यारसान्वितः ।

सालकारः सपाकश्च शब्दार्थरचनोत्तमः ॥ २३ ॥

समुद्रनगरीशैलमुधाकरदिवाकरः- ।

(षड्)तुजलकेलीना वर्णनाभिरलकृतः ॥ २४ ॥

^६सभोगविप्रलम्भाभ्यां मधुपाने कुमारकैः (? रतोत्सवैः) ।

विवाहैर्मन्त्रदूताभ्यां प्रयत्नेन विभूषितः ॥ २५ ॥

सग्रामनायकैश्चर्यवर्णनाभिर्विभूषितः ।

मनोज्ञभावसदर्भः कवीश्वरनिरूपितः ॥ २६ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाख्यसत्फलानां प्रकाशकः ।

महानु ॥ २७ ॥

^७विधुप्रबन्धसङ्गोऽयं बुधैः काव्यं प्रकीर्तितम् ।

रसभावज्ञलोकानां प्रमोदाय प्रकल्पते ॥ २८ ॥

१ श्रीकामिकाम्यं, २. स राजा का गोष्ठीषु । ३. ते त्रिभेदाश्च,

४ किदृग्दोषो गुणा किदृक्पृच्छति, ५. Could the line be :

सभोगविप्रलम्भाभ्यां कुमारोदयवर्णनैः ? ६. विधुप्रबन्धो यः ।

तत् काव्य त्रिविध प्रोक्त पद्य गद्य च मिश्रितम् ।
 उक्तादिच्छन्दसा बद्ध पद्यकाव्य निरूपितम् ॥ २९ ॥
 गद्यकाव्य तु वाक्याना मूलालकृतमीरितम्(?)समुच्चय इतीरितम्॥
 गद्यपद्योभय प्रोक्त मिश्रकाव्य बुधोत्तमै ॥ ३० ॥
 उत्तम मध्यम प्रोक्त जघन्य त्रिविध पुन ।
 प्रत्येकमिति तत् काव्य नवधा सप्रवर्तते ॥ ३१ ॥
 उत्तम ध्वनिभिर्यक्तमव्यक्त मध्यम मतम् ।
 ध्वन्यर्थशून्य काव्य तु जघन्य परिकीर्तितम् ॥ ३२ ॥
 आशीरलकृत वस्तुनिर्देशपरिभूषितम् ।
 नमस्कृतिसमेत वा तत् काव्यमुखमुच्यते ॥ ३३ ॥
 एतत्काव्यमुखे वर्णगणशुद्धि प्रकीर्त्यते ।
 तया कवेर्नायकस्य जाघटीति महाशुभम् ॥ ३४ ॥
 तदभावेऽनिष्टफल कविनायकयोर्भवेत् ।
 तस्माद्वर्णगणाना तु शुद्धिरुक्ता बुधैर्यथा ॥ ३५ ॥
 अकारादिक्षकारान्ता वर्णास्तेषु शुभावहा ।
 केचित् केचिदनिष्टाख्य वितरन्ति फल नृणाम् ॥ ३६ ॥
 ददात्यवर्ण सप्रीतिमिवर्णो मुदमुदवहेत् ।
 कुर्यादुवर्णो द्रविण तत स्वरचतुष्टयम् ॥ ३७ ॥
 अपख्यातिफल दद्यादेव सुखफलावहा ।
 इत्रविन्दुविसर्गास्तु पदादौ सभवन्ति नो ॥ ३८ ॥
 कखगघाश्च लक्ष्मी ते वितरन्ति फलोत्तमाम् ।
 दत्ते चकारोऽपख्याति छकार प्रीतिसौख्यद ॥ ३९ ॥
 मित्रलाभ जकारोऽप्य विधत्ते भीभूतिद्वयम् ।
 झ करोति टठौ खेददु खे द्वे कुरुत क्रमात् ॥ ४० ॥

१ °आदेव, २ विदत्तेभियत्त° ।

शोभाकरो डकारोऽयमशोभाफलदस्तु ङ ।
 णकारो भ्रमणं दत्ते तकार सुखदायक ॥ ४१ ॥
 'थो युद्धदो दधौ सौख्यफली नस्तु प्रतापद ।
 पो भय फस्तु सतोष (? फस्त्वसतोष) बो मृत्यु
 क्लेशान तु भ ॥ ४२ ॥
 दाह क्रमान्मकारो विधत्ते श्रीकरस्तु य ।
 दाहकृद्रेफवर्णस्तु लैवौ व्यसनदायकौ ॥ ४३ ॥
 'शस्तनोति सुख षस्तु खेद सस्तु सुखं क्रमात् ।
 दाहदो हस्तु कवर्णो ददाति व्यसन फलम् ॥ ४४ ॥
 क्षस्तु सर्वसमृद्धीडम्फलदानक्रियान्वित ।
 सम (? सर्व) वर्णफल प्रोक्तमेव प्रत्येकत क्रमात् ॥ ४५ ॥
 मुखे काव्यस्य वर्णानां सयोगस्त्यज्यता बुधै ।
 शुद्धवर्णोऽन्यवर्णेन युक्तो दु फलदो भवेत् ॥ ४६ ॥
 विषतामेति कर्पूर तैलयुक्त यथा भुवि ।
 क्षकारस्तु प्रयोक्तव्य 'काव्यादौ सत्फलावह ॥ ४७ ॥
 वर्णानां शुद्धिरित्युक्ता गणशुद्धि प्रकीर्त्यते ।
 दीर्घोऽनुस्वारयुक्तो वा विसर्गान्त स्वरस्तथा ॥ ४८ ॥
 द्वित्वाक्षरसमेतो वा परतो गुरुच्यते ।
 इतरो लघुरुक्तोऽय स्वर छन्दोविगारदै ॥ ४९ ॥
 स्वरो लघुरपि प्रोक्तो विकल्पेन गुरुर्बुधै ।
 पादान्ते यदि वर्तेत पद्यानां द्विविधात्मनाम् ॥ ५० ॥
 गुरुणा लघुना ताभ्या व्याप्ता वा गदिता गणा ।
 अष्ट वा पञ्च वा तेषां प्रत्येकं लक्षणं यथा ॥ ५१ ॥

१ छोयुद्धदो दधौ, २ अतौ व्यसनदायका, ३. शस्तु हेति, ४. भेद,
 ५ युक्तो दु फलदो, ६ काव्यदौ ।

त्रिगुरुर्भगण प्रोक्तस्त्रिलघुर्नगणो मत ।
 यगणो लघुमानादौ तगणोऽन्त्यलघुर्मत ॥ ५२ ॥
 रगणो लघुमान्मध्ये जगणो मध्यसद्गुरु ।
 सगणोऽन्त्यगुरु प्रोक्तो भगणो गुरुरादित ॥ ५३ ॥
 अष्टावृत्ते गणा प्रोक्ता प्रत्येक त्रित्रिवर्णका ।
 वर्णवृत्ते प्रयोक्तव्या कवितानिपुणैर्बुधै ॥ ५४ ॥
 चतुर्मात्रागणा पञ्च प्रत्येक गदिता बुधै ।
 मात्रावृत्ते तु ते ज्ञेयास्तेषा लक्षणमुच्यते ॥ ५५ ॥
 द्विगुरुर्भगण प्रोक्तो नगणश्च चतुर्लघु ।
 भगणो जगणो यश्च सगणो वर्णवृत्तवत् ॥ ५६ ॥
 यरतास्तु न सन्त्यत्र पञ्चमात्रात्मकत्वत ।
 क्वचित् सन्ति विशेषोक्ते सभवादिति बुध्यताम् ॥ ५७ ॥
 यगणो जलरूपोऽय धनकृद्रगणोऽनल ।
 भयदाहकरस्तस्तु गगन श्रीकरो मत ॥ ५८ ॥
 भगण 'सुखकृत्सौम्यो जो भानू रोगदायक ।
 वायव्य सगणो दत्ते क्षयरूप फल सदा ॥ ५९ ॥
 शुभदो मगणो भूमिर्नगणो गौर्धनप्रद ।
 एव गणफल प्रोक्त शुभाशुभविभेदत ॥ ६० ॥
 देवतावाचिशब्दाना भद्रार्थप्रकाशिनाम् ।
 शब्दाना निरवद्यत्व काव्यादौ गणवर्णत ॥ ६१ ॥
 गणवर्णफल प्रोक्त समान कविभि' कृते ।
 काव्ये सर्वत्र बोद्धव्य गद्यपद्योभयात्मके ॥ ६२ ॥

१ तु वदज्ञेया, २ सुखकृत्सौम्यो, ३ भानो ।

एव रम्यकवीश्वरै कृतिमुखे निर्दिष्टनिर्दोषकै-
 वर्णेश्चारागणोत्करैर्विलसिते काव्ये सरोजाकरे ।
 श्रीमद्वीरभूषिहरायनृपते कीर्तिस्त्वदीयमला
 सत्यत्यागगुणोद्भवा विजयता सा राजहसीसमा ॥६३॥

इति परमजिनेन्द्रवदनचन्द्रिर्विनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकीरविजयकीर्ति-
 मुनोन्द्रचरणाम्बुजचञ्चरीकविजयवर्णिविरचिते श्रीवीरनरसिंह-
 कामिराजबङ्गनरेन्द्रशरदिन्दुतनिभकीर्तिप्रकाशके शृङ्गा-
 रार्णवचन्द्रिकानाम्नि जलङ्कुरसङ्घे वर्णगणफल-
 निर्णयो नाम प्रथम परिच्छेद ।
 श्री ॥ श्री विनाय नम ॥

इति वर्णगणफलनिर्णयो नाम प्रथम परिच्छेद ।

काव्यगतशब्दार्थनिश्चयो नाम

द्वितीय. परिच्छेद

प्रतिभाशक्तिसपन्नो व्युत्पत्त्यभ्यासभूषित ।
 अष्टादशस्थलार्थानां वर्णनानिपुण कवि ॥१॥
 अथवा शक्तितनैपुण्यकविशिष्यात्रयान्वित ।
 रसभावपरिज्ञानगुणाढ्य कविरुच्यते ॥२॥
 त्यज्यते गृह्यते शब्दोऽर्थो वा तावत्पुन पुन ।
 येन यावद्बुचि स्वस्य रौचिक स कविर्भवेत् ॥३॥
 शब्ददम्बरमात्रार्थो वाचिक कविरुच्यते ।
 अर्थवैचित्र्यमात्रार्थो सोऽयमार्थ कविर्भवेत् ॥४॥
 शब्दार्थद्वयचित्रार्थो शिल्पिक कविरुच्यते ।
 शब्दार्थमृदुताकारी मृदुवानुगनादभाक् ॥५॥
 वाच्यवाचकसंबन्धिगुणदोषविदा वर ।
 महाकवीनां मार्गज्ञो नानाशास्त्रार्थकोविद ॥६॥
 विवेकीति कवि प्रोक्तो दिव्यालकारयोजने ।
 तत्परो भूषणार्थीति नाम्ना कविरुदाहृत ॥७॥
 इति सप्तविधा प्रोक्ता कवयः कविपुङ्गवै ।
 कविप्रयुक्तवाक्यानां चतुर्धर्थं प्रवर्तते ॥८॥
 मुख्योऽर्थो लक्ष्यनामापि गौणारूढो व्यङ्ग्यनामक ।
 महाकवीन्द्रं सत्काव्ये प्रयुक्तोऽर्थश्चतुर्विध ॥९॥

१ येन यावद्बुचि स्वस्य स कवी रौचिको भवेत् । २ मृदुवानुगना-
 दुभाक् ।

साक्षात् संकेतविषयो मुख्योऽर्थः प्रणिगच्छते ।
 जाति क्रिया गुणो द्रव्यमिति सोऽपि चतुर्विधः ॥१०॥
 अश्व-गो-गज-वृक्षादि-शब्दा जातिप्रकाशकाः ।
 क्रियाभिधायिका याति गच्छतीत्यादयो मता ॥११॥
 शुक्लकृष्णहरिद्रक्तेकिर्मीरादिगुणो भवेत् ।
 दण्डिकुण्डलिचैत्रादि-द्रव्यमित्यभिधीयते ॥१२॥
 मुख्यार्थे बाधिते मुख्यसंबन्धयर्थोऽपि लक्ष्यते ।
 'अन्यार्थत्वेन यः सोऽयं लक्षणेत्यभिधीयते ॥१३॥
 लक्ष्यवाचकशब्दस्य लक्षणाशक्तयस्त्रिधा ।
 जहत्यजहती स्वार्थं जहत्यजहतीति च ॥१४॥
 यत्र स्वार्थं परित्यज्य शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते ।
 तत्संबन्धयुते प्रोक्ता सा जहल्लक्षणा बुधैः ॥१५॥
 'कौमुदं वर्धयत्यत्र राजा नीतिविदा वर ।
 घोषो वसति गङ्गायामित्युदाहरणं मतम् ॥१६॥
 अपरित्यज्य मुख्यार्थं शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते ।
 तत्संबन्धयुते यत्र सा जहल्लक्षणेतरा ॥१७॥
 प्रविशन्ति महादुर्गं कुन्ताश्चापानि शक्तयः ।
 खेटखड्गाश्च रक्षार्थमित्युदाहरणं स्मृतम् ॥१८॥
 शब्दो जहाति मुख्यार्थं न जहात्यपि यत्र सा ।
 जहत्यजहती प्रोक्ता लक्षणा कविकुञ्जरैः ॥१९॥
 व्रजन्ति शिबिका मार्गे व्रजन्ति च्छत्रिणोऽपि च ।
 व्रजन्त्यान्दोलिका प्रोक्तमित्युदाहरणं बुधैः ॥२०॥
 'शिबिका-दोलिका-च्छत्रशब्दैः स्वार्थप्रकाशकैः ।
 अन्येषां शिबिकान्दोलच्छत्रित्वमिह लक्ष्यते ॥२१॥

१ किमाह०, २. मुख्यार्थत्वेन, ३ कौमुद, ४ आपानि ५. शिबिकां,
 दोलिकां छत्रान् ।

मुख्यबाधे निमित्ते च फले चारोप्यते बुधे ।
 योऽर्थोऽभेदेन भेदेन स गौणो विदुषा मतः ॥२२॥
 सिंहो नृपतिरित्यत्र गौणोऽभेदेन समतः ।
 राजा सिंह इव प्रोक्तो भेदो गौणो बुधोत्तमैः ॥२३॥
 मुख्यार्थाल्लक्ष्यतो गौणाद्भिन्नो योऽर्थः प्रतीयते ।
 स व्यङ्ग्यो ध्वनिरित्युक्तः कलाशास्त्रविशारदः ॥२४॥
 कौमुदं वर्धयत्यत्र राजेत्युक्ते प्रतीयते ।
 प्रजोपकारिता राज्ञः सा व्यङ्ग्य इति बुध्यताम् ॥२५॥
 अभिधा लक्षणा गौणी व्यञ्जना च चतुर्विधा ।
 शब्दानां शक्तिरित्युक्ता पुरातनकवीश्वरैः ॥२६॥
 अभिधाशक्तिमाश्रित्य नानार्थान् व्यञ्जयन्ति ये ।
 शब्दास्ते नियतार्थेषु नियम्यन्ति नियामकैः ॥२७॥
 नियमाकरणे काव्येऽनिष्टार्थानां प्रतीतितः ।
 असदर्थप्रसगाख्यदोषदुष्टा कृतिर्भवेत् ॥२८॥
 ते के नियामका ब्रूध्वमिति प्रश्ने नियामका ।
 सयोगादय इत्युक्ता गुणशालिकवीश्वरैः ॥२९॥
 सयोगविप्रयोगौ विरोधितासाहचर्यकालाश्च ।
 अर्थः प्रकरणं लिङ्गं शब्दान्तरसन्निधिश्च सामर्थ्यम् ॥३०॥
 औचित्यव्यक्तिदेशाश्च गदितास्तु स्वरादयः ।
 कविप्रयुक्तशब्दानामर्थभेदप्रकाशकाः ॥३१॥
 सचक्रो हरिरित्यत्र चक्रयोगात् प्रतीयते ।
 अचक्रो हरिरित्यत्र तद्वियोगाच्च माधवः ॥ ३२॥
 राजा कमलविरोधीत्युक्ते चन्द्रो विरोधतो ज्ञातः ।
 अर्कः कुमुदविरोधीत्युक्ते तत्त एव कारणाद् भानुः ॥३३॥
 जिष्णुभीमाविति प्रोक्ते साहचर्यात् परस्परम् ।
 पार्थपार्थाग्रजौ ज्ञातौ कवितानिपुणैर्बुधैः ॥३४॥

भातीन्दीवरमित्युक्ते कालोऽर्थस्य प्रकाशक ।
 दिवसे यदि नीरेज रात्रौ चेदुत्पलं स्मृतम् ॥३५॥
 सप्ताङ्गभासुरो राजित्वर्धो नृपतिबोधकः ।
 अर्जुन समरे पार्थज्ञानं प्रकरणादभूत् ॥३६॥
 नर कपिध्वज इति लिङ्गात् पार्थोऽवगम्यते ।
 इन्द्र शचीश इत्यन्यशब्दादासवनिश्चयः ॥३७॥
 नीलकण्ठो नरीनत्ति शक्तिवर्षर्तुबोधिका ।
 'अत्रास्ते नृपतिज्ञातिमौचित्यात् सिंहविष्टरम् ॥३८॥
 अब्जोऽब्ज राजतीत्युक्ते चन्द्रोऽम्भोज प्रतीयते ।
 पुनपुसकलिङ्गाख्यव्यक्तिभ्या कविकुञ्जरे ॥ ३९ ॥
 गगते राजते राजा देशाच्चन्द्रो विनिश्चितः ।
 गानस्वरादिरर्थस्य गमकोऽपि न काव्यमुक् ॥ ४० ॥
 आदिशब्देन चेष्टादिगृह्यतेऽर्थप्रकाशकः ।
 उदाहरणमेतस्य ज्ञातव्यं बुद्धिशालिभिः ॥ ४१ ॥
 एव शब्दगतार्थनिश्चययुते धीमत्कवीन्द्रं कृते
 काव्यव्योम्नि तिरस्कृतारिगुणतारालिप्रभे निर्मले ।
 भो भो बीरनृसिहरायनृपते ते सत्प्रतापो रवि
 कुर्वन्वैरिनिकायकैरवगणम्लानि सदा वर्तताम् ॥ ४२ ॥

इति परमजिनेन्द्रवदनचन्द्रविनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजय-
 कीर्तिमुनीन्द्रचरणान्नचञ्चरीकविजयवर्णिविरचिते श्रीबीर-
 नरसिंहकामिराजवङ्गनरेन्द्रशरदिन्दुसनिभकीर्तिप्रकाशके
 शृङ्गारार्णवचन्द्रिकानाम्नि अलकारसंग्रहे काव्यगत-
 शब्दार्थनिश्चयो नाम द्वितीय परिच्छेदः ।

काव्यगतशब्दार्थनिश्चयो नाम द्वितीय परिच्छेदः ।

१. अत्रासे नृपतिज्ञातं, २. धीमान् ।

रसभावनिश्चयो नाम

तृतीयः परिच्छेदः.

निरवद्यवर्णगणयुतमपि काव्यं निर्मलार्थशब्दयुतम् ।
 निर्लवणशाकमिव तन्न रोचते नीरसं सता मनसे ॥ १ ॥
 अतः कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम् ।
 पूर्वशास्त्रानुसारेण भावभेदविशेषितम् ॥ २ ॥
 चित्तस्य वृत्तिभेदो यः परिणामापराख्यकः ।
 स्थिरत्वं प्राप्तवान् सोऽयं स्थायिभावो निगद्यते ॥ ३ ॥
 रतिहासशोककोपोत्साहभयाख्यस्तथा जुगुप्साख्यः ।
 विस्मयशमाभिधः स स्थायिभावो हि नवभेदः ॥ ४ ॥
 विभावैरनुभावैश्च सात्त्विकैर्व्यभिचारिभिः ।
 बुध्यमानैस्तु सुव्यक्तः स्थायिभावो रसो भवेत् ॥ ५ ॥
 एव लक्षणयुक्तोऽयं रसो नवविधः स्मृतः ।
 शृङ्गारो हास्यनामा च करुणाख्योऽपि रौद्रकः ॥ ६ ॥
 वीरो भयानको यश्च बीभत्सोऽद्भुत इत्यपि ।
 शान्तनामा च ते सर्वे रसभेदा निरूपिताः ॥ ७ ॥
 भावैश्चतुर्भिः पूर्वोक्तैर्व्यज्यमाना रतिर्यदा ।
 तदा कवीन्द्रैः शृङ्गाररस इत्यभिधीयते ॥ ८ ॥
 एवमन्ये स्थायिभावा भावैर्व्यक्ता रसाः स्मृताः ।
 स्वर्णं वह्नियुतं याति रसभावः यथा भुवि ॥ ९ ॥
 काव्येषु ते विभावाद्याः श्रूयमाणा रस नृणाम् ।
 श्रोतॄणां पोषयन्त्यत्र रसभावाथर्ववेदिनाम् ॥ १० ॥

दृश्यमाना नाटकेषु ते भावा जनयन्त्यलम् ।
 प्रेक्षकाणां रस सर्वं नाट्यशास्त्रार्थवेदिनाम् ॥ ११ ॥
 भुज्यमानाश्च भोक्तृणां ते रस पोषयन्त्यलम् ।
 भावयन्ति रस ये च ते भावा गदिता बुधैः ॥ १२ ॥
 भावाश्चतुर्विधा प्रोक्ता कवितागुणशालिभिः ।
 विभावा अनुभावाश्च सात्त्विका व्यभिचारिणः ॥ १३ ॥
 भावयन्ति विशेषेण ये रस ते विभावका ।
 आलम्बोद्दीपनत्वेन ते विभावा द्विधा मताः ॥ १४ ॥
 आलम्ब्य य रसोत्पत्तिं सोऽयमालम्बनो मतः ।
 उद्दीप्यते रसो येन स चोद्दीपनसंज्ञकः ॥ १५ ॥
 भावका रसमुत्पन्नं चित्तस्थं भावयन्ति यैः ।
 भावस्ते गदितास्सद्भिर्नुभावश्शरीरजा ॥ १६ ॥
 रसिकानां मनोवृत्तिं सत्त्वमित्यभिधीयते ।
 सत्त्वसज्जिता भावा सात्त्विका परिकीर्तिता ॥ १७ ॥
 स्वेदकम्पनरोमाञ्चलयस्तम्भविवर्णता ।
 विकारस्वरता चाश्रु प्रणीत सात्त्विकाष्टकम् ॥ १८ ॥
 स्थायिभावाण्येव भावा सचरन्त्यूमिसनिभा ।
 ये तेष्वनियता भावा व्यभिचार्यभिधानका ॥ १९ ॥
 सशङ्कौ ग्लानिनिर्वेदौ जाड्यहर्षौ धृतिश्रमौ ।
 दैन्यौऽग्न्यासचिन्तेष्यामिर्षगर्वमदा स्मृति ॥ २० ॥
 मरणं सुप्तिनिद्रावबोधघ्नौडाविषादका ।
 व्याध्यपस्मारचापल्यमतिमोहौत्सुक्यास्तथा ॥ २१ ॥
 अवहित्यालस्यवेगौ तर्कोन्मादौ कबीश्वरैः ।
 एते सचारिभावा हि त्रयस्त्रिंशत्प्रकीर्तिताः ॥ २२ ॥

दृश्यत्वाद् रसभावानां नटे काल्पनिको रसः ।
 सामाजिके तात्त्विकस्तु रसो निजरसस्मृतः ॥२३॥
 भुवने रसिका लोका रसान् स्वाभाविकानलम् ।
 भुञ्जते निजकर्मनुसारेण बहुधा सदा ॥२४॥
 रसानामिति सर्वेषां सामग्री गदिता मया ।
 शृङ्गाररससामग्री विशेषेण निरूप्यते ॥२५॥
 आलम्बनविभावोऽत्र शृङ्गाराख्यरसे स्मृतः ।
 कान्ताया कामुको लोके कामुकस्य तु कामिनो ॥२६॥
 वसन्तोद्यानकासारशुकध्वनिपिकस्वरा ।
 शिखिताण्डवजीमूतध्वनिहसविकूजनम् ॥२७॥
 चक्रवाकरतिक्रीडाचञ्चरीकालिगुञ्जनम् ।
 मलयानिलसचारश्चन्द्रतापविलासनम् ॥२७॥
 इन्द्रगोपस्य पतन चन्दनादिविलेपनम् ।
 उद्दीपनविभावोऽत्र शृङ्गारे ज्ञायता बुधैः ॥२९॥
 अनुभावास्तु शृङ्गारे कामुकस्याङ्गसमवा ।
 कामुकीकायजाता वा विकारा परिकीर्तिता ॥३०॥
 'अपाङ्गलोकन प्रीतिकरसूक्तिविलासनम् ।
 भूलताक्षेपण कर्णपूरोत्पलविवाहनम् ॥३१॥
 रसानाबन्धन वामचरणाघातन स्मितम् ।
 नीवीविस्रसन नाभिजघनोरुविमर्शनम् ॥३२॥
 आलिङ्गन कुचद्वन्द्वविमर्दनरतिक्रिये ।
 एतेऽनुभावा कथ्यन्ते शृङ्गारे कविकुञ्जरैः ॥३३॥
 कान्ताकामुकयोरेव दर्शने स्पर्शनेऽथवा ।
 सात्त्विका स्वेदरोमाञ्चवैवर्ण्यस्तम्भनादयः ॥३४॥

योज्या मंचारिभावाश्च शृङ्गारेऽत्र विशारदे ।

ग्लानिनिर्वेदनिद्रावबोधशङ्कामदादयः ॥ ३५ ॥

सामग्रीमवलम्ब्येया जात. शृङ्गारनामक' ।

सभोगो विप्रलम्भश्च द्विविधो रस उच्यते ॥ ३६ ॥

कान्ताकामुकयो सूक्तिविलासस्पर्शनादिभिः ।

मिथ सबन्धरूपोऽत्र सभोगः कथ्यते बुधैः ॥ ३७ ॥

अस्योदाहरणम्—

॥

जातीकन्दुकताडन सरसहु कारस्वरोल्लासन

काञ्चीभूषणबन्धन कृतककोपाविद्वक्त्रशग्रह ।

भ्रूविक्षेपणवर्जन कपटरम्याक्रोशन शासन

श्रीरायक्षितिपस्य मोहनकर कान्ताकृत चेष्टितम् ॥ ३८ ॥

प्रच्छन्तो वा प्रकाशो वा सभोगो द्विविधो मत ।

प्रकाशो गणिकास्त्रीणामन्यस्त्रीणा परो भवेत् ॥ ३९ ॥

पूर्वानुरागो मानात्मा प्रवास. करुणाभिध ।

चतुर्धा विप्रलम्भ स्याद् वक्ष्यते तन्निदर्शनम् ॥ ४० ॥

सभोगविप्रलम्भौ तौ कान्ताकामुकयोरिह ।

सयुक्तायुक्तयोर्वाच्यौ यथासख्य बुधोत्तमैः ॥ ४१ ॥

कान्ताया कामुकस्यापि रत्युत्कर्षेण भाविता ।

अवस्था दश वर्तन्ते तासामुद्देशलक्षणे ॥ ४२ ॥

नयनप्रीति सक्ति मनस सकल्पजागरौ तनुता ।

विषयद्वेषो लज्जाविनाशन मोहमूच्छने मरणम् ॥ ४३ ॥

रमणी रमणो यत्र रमणी रमण भूषम् ।

द्रष्टुमिच्छति सा प्रोक्ता चक्षुःप्रीतिर्दशा बुधैः ॥ ४४ ॥

कादम्बनाथ रमणी रतिनाथवश्या

सौधाग्रवर्तिमणिनिर्मितविष्टरस्था ।

बाह्यालिभूमिगतजातितुरङ्गमाग्रा-

रूढ भवन्तमतिचारु विलोकते स्म ॥ ४५ ॥

रमण्या रमणस्यापि यत्र चिन्ता पुनः पुनः ।

प्रतिकृत्यादिना तेन सा मनः सक्तिरुच्यते ॥ ४६ ॥

कादम्बक्षितिनाथ कामवशगाराम गता कामिनी

दृष्ट्वा पल्लवमञ्जरी सरसिजं नीलोत्पल मल्लिकाम् ।

भृङ्गी कोमलचारुकीरवचन सत्कोकिलानां स्वर

त्वा पुष्पास्त्रसम मुहुर्मुहुर्ल सचिन्त्य लीनाभवत् ॥ ४७ ॥

मनोरथयुतस्वान्ते कान्ताया कामुकस्य वा ।

प्राप्तिसकल्पन यत्र स सकल्पो मतः सताम् ॥ ४८ ॥

कादम्बनाथमदन निजचित्तगेहे

कृत्वा मनोजघरणीश्वरराज्यलक्ष्मी ।

आलिङ्गन मधुरचुम्बनमङ्घ्रिघात

सकल्प्य भावरतिमेति वियुक्तकान्ता ॥ ४९ ॥

यत्र कान्तस्य कान्ताया अलाभे तस्य चिन्तनम् ।

तस्या वा चिन्तनं नित्यं स जागर इति स्मृतं ॥ ५० ॥

कादम्बक्षितिनायकस्य विरहे तच्चिन्तया नायिका

सयुक्ता दरनिद्रयापि रहिना चन्द्रातपे पीडिता ।

कीरोक्त्या कलकण्ठमोहनरवैर्भृङ्गीकदम्बस्वनै-

रुह्यतैः शिखिना विलासघटनैर्जगति मोमुह्यते ॥ ५१ ॥

पत्युर्वा नायिकाया वा प्राप्त्यभावात्कुशीकृता ।

यत्र ज्वरेण कामस्य तनुः स्यात्तनुता मता ॥ ५२ ॥

आयल्लके नृपतिकुञ्जररायबद्ध

कामज्वरेण क्लृप्ता मृगलोचनागात् ।

चान्द्री कलेव रमणी तव सा विभाति
 नीरेजनालगततन्सुरिवाथवालम् ॥ ५३ ॥
 यत्र न क्षमते स्त्री वा पतिर्वा कामवर्धनम् ।
 भाव न रोचते ताभ्या विषयद्वेषक स हि ॥ ५४ ॥
 कामाग्निप्रशमार्थमालिनिकरेरानीयमान सती
 चूताशोकलसत्प्रवालनिचय दृष्ट्वा भयं गच्छति ।
 बुद्ध्या मन्मथबाणजालमिति सा चान्द्री मरीचि मनो-
 भ्रान्त्याकायजमल्लिकाशर इति श्रीरायपुष्पायुष ॥ ५५ ॥
 अदृष्ट्वा गौरव यत्र मान त्यजति नायिका ।
 नायको वा त्रपानाश कथितो रसिकै म च ॥ ५६ ॥
 मन्दानिलेन मकरन्दरसेन मत्त-
 भृङ्गीस्वरेण शुककोकिलनि स्वनेन ।
 चन्द्रातपेन शिखिताण्डवडम्बरेण
 त्वा यातुमिच्छति सती विमदा नृपेन्द्र ॥ ५७ ॥
 यत्र पत्यु स्त्रिया वा वा चित्तोन्मादो भ्रमादसौ ।
 मोह इत्युच्यते सद्भि कलाशास्त्रविशारदै ॥ ५८ ॥
 चन्द्रातप पिबति चुम्बति पल्लवालि
 चन्द्रोदये निजपदेन निजाकृति सा ।
 सताडयत्युरुगुण सहकारभूज
 श्लिष्यत्यहो तव सती भ्रमतो नरेन्द्र ॥ ५९ ॥
 यत्र कामस्य सतापात् कामिनी रमणोऽथवा ।
 न जानाति कमप्यर्थ सा मूर्च्छा गदिता बुधै ॥ ६० ॥
 पुष्पास्त्रबाणपतन क्षमते न सोढु'
 या सा सती तव वियोगवशात् प्रयान्ती ।
 मूर्च्छा पटे लिखितमन्मथकामिनीव
 भात्यद्य ता मदनराज नृपेन्द्र रक्ष ॥ ६१ ॥

म्रियते यत्र रमणी रमणो वाप्यलाभत ।
 द्वयोरन्यतरस्यात्र मरणं तत् प्रकीर्तितम् ॥ ६२ ॥
 कादम्बनाथ तव पुण्यफलं किमत्र
 तस्या पुरातनमुकर्मफलं किमत्र ।
 कामस्य बाणनिवहो दशमीमवस्था
 ता नायिका नयति नो खलु रक्ष रक्ष ॥ ६३ ॥
 ज्ञातभावचतुष्केण नीयते व्यक्तरूपताम् ।
 हासाख्यस्थायिभावो यो हास्यनामा रसो मतः ॥ ६४ ॥
 आलम्बनविभावोऽत्र रसे हास्ये मतो बुधैः ।
 विदूषकजनो निन्द्यपदार्थनिवहोऽथवा ॥ ६५ ॥
 विदूषकस्य भाषा वा तदाकारस्य विक्रिया ।
 उद्दीपनविभावोऽत्र निन्द्यदोषगणोऽथवा ॥ ६६ ॥
 चक्षुर्विकाशो देहस्य चलनादी रसाच्च ये ।
 रसभोक्तृनरैः प्रोक्ता अनुभावा विशारदैः ॥ ६७ ॥
 विस्वरत्नाश्रुवैवर्ण्यस्वेदादि सात्त्विको मतः ।
 औत्सुक्यगर्हचापल्यश्रमा सचारिणो मताः ॥ ६८ ॥
 उत्तमो मध्यमो लोके जघन्यस्त्रिविधो मतः ।
 हास्यनामरमस्तत्र स्मितं हसितमुत्तमे ॥ ६९ ॥
 ततो विहसितं मध्ये तथोपहसितं मतम् ।
 १ अन्येऽपि हसितं चात्र रसेऽतिहसितं मतम् ॥ ७० ॥
 विकसितगण्ड त्वीषल्लक्ष्यदन्तं मृदुस्वनम् ।
 शिरःकम्प साश्रुकम्प विक्षिप्ताशेषदेहकम् ॥ ७१ ॥
 एतेषां लक्षणं प्रोक्तं यथासंख्यमितं परम् ।
 उदाहरणमेलस्य रसस्य प्रोच्यते मया ॥ ७२ ॥

१. रसादये । २. अन्येन हसित ।

श्रीरायक्षितिनायकस्य समरे ता वैजयन्ती परे
 दृष्ट्वा भीतिवशात् पतन्ति कतिचिद्वावन्ति मूर्च्छन्ति च ।
 ता दृष्ट्वा स्मयते हसन्ति विहसन्त्यन्ये परे चेतरे
 केचिच्चोपहसन्ति चावहसन् कुर्वन्ति हास परम् ॥ ७३ ॥
 शोकाख्यस्थायिभावो यो व्यक्तो भावचतुष्कतः ।
 कर्षणाख्यरस सोऽत्र प्रोच्यते कविपुगवै ॥ ७४ ॥
 इष्टानिष्टानिनाशाप्तिजातत्वात् कर्षणो द्विधा ।
 नष्ट वानिष्टयुक्त वा वस्त्वालम्बनमुच्यते ॥ ७५ ॥
 स्वजनाक्रन्दनं बन्धुदर्शनादि निरूप्यते ।
 उद्दीपनोऽनुभावस्तु नि श्वासरुदितादिक ॥ ७६ ॥
 विस्वरत्नाश्रुषोतादि सात्त्विको व्यभिचारिण ।
 विषादबाध्यदीनत्वमृतिचिन्तादयः स्मृता ॥ ७७ ॥
 कादम्बक्षितिपेन भीकरमहासग्रामभूमौ हत
 श्रुत्वा वैरिगण तदीयवनिता शोकाब्धिपार गता ।
 हारालम्बिमनोज्ञमौक्तिकगण नीरेजरागव्रज
 रायक्षमापतिकीर्तिविक्रमसम मुञ्चन्ति दिङ्मण्डले ॥ ७८ ॥
 रायक्षमापतिना भयकरमहायुद्धे विषक्षव्रज
 जित्वानीय सशृङ्खल जडमिम कारागृहे बन्धितम् ।
 श्रुत्वा तद्वनिता परा शुचमिता केशावलि श्यामला
 श्रीरायस्य कृपाणवल्लिसदृशी मुञ्चन्ति मूर्च्छन्ति च ॥ ७९ ॥
 क्रोधाख्यस्थायिभावोऽयं व्यक्तो भावचतुष्टयात् ।
 रौद्र सोऽपि रसो द्वेधा मात्सर्यद्वेषजन्मत ॥ ८० ॥
 आलम्बनविभावोऽस्य मात्सर्यद्वेषगोचर ।
 उद्दीपनस्तु तद्भाषा तच्चेष्टादिक उच्यते ॥ ८१ ॥

अनुभावस्तु विक्षेपो भ्रुवा लोचनरक्तता ।
 ऊरुहस्तोष्ठचलनप्रमुख परिकीर्तित ॥ ८२ ॥
 सात्त्विक स्वेदरोमाञ्चविस्वरत्वादिको मत ।
 संचारी द्वेषगर्वोभ्रभावादि प्रणिगद्यते ॥ ८३ ॥
 श्रीरायक्षमापशक्नि पटुतरसमरे भूरिदोर्दण्डचार्वी
 ज्ञात्वा वैरिक्षितीशा अपि निजहृदयोपात्तमात्सर्यदोषा ।
 अस्माक साम्यभाजो नहि नहि भुवने कर्णपार्थादयो वा
 मूले तिष्ठन्तु के वा समरधुरसहा गर्वमेन वदन्ति ॥ ८४ ॥
 घोरश्रीयुद्धरङ्गे समरदुरसह वैरिभूपालवर्ग
 दृष्ट्वा कादम्बनाथो दिशि दिशि विकिरन् कोपवह्निस्फुलिङ्गम् ।
 कल्पान्तश्चाद्धदेव प्रकटितमहिमा शत्रुभूमीश्वराणा
 सहार साधु कृत्वा विलसति भुवने युद्धरङ्गत्रिणेत्र ॥ ८५ ॥
 उत्साहस्थायिभावोऽत्र व्यक्तो वाररसो मत ।
 भावश्चतुर्भि ग र म त्रिविध पुनरुच्यते ॥ ८६ ॥
 दानवीरदयावीरयुद्धवीरप्रकारभाक् ।
 सत्पात्र दीनपुरुषो वैरिलोको यथाक्रमम् ॥ ८७ ॥
 आलम्बनविभावस्तूद्दीपन क्रमतो मत ।
 दानस्तवनदीनोक्तियुद्धभेरिस्वरादिक ॥ ८८ ॥
 अनुभाव क्रमाच्चिन्तप्रसन्ति शस्त्रमग्रह ।
 सात्त्विको रोमहर्षादि संचारी प्रोच्यतेऽधुना ॥ ८९ ॥
 गर्वहर्षमहाक्रोधदूत्यादिर्बहुभेदभाक् ।
 बुध्यता कविताप्रौढिगुणभागिभ कवीश्वरै ॥ ९० ॥
 यद्दानाद्धनदा भवन्ति कनिचित् केचिच्च कर्णा परे
 जायन्ते सुरनायकास्त्रिभुवन व्याप्नोति कीर्ति परा ।
 कल्पानोकहकर्मरामनृपतीन् हित्वा यशस्कार्मिनी
 य भूप श्रयते स रायनृपति श्रीदानवीरो भुवि ॥ ९१ ॥

दीनानाथजनान् विलोक्य हृदये दुःखाग्निदग्धान् बहून्
 कारुण्यामृतभासुर परिलसद्दानेन पीनेन वै ।
 रक्ष रक्षमतीव याति न हि यस्तृप्तिं परा चेत्तसि
 श्रीरायक्षितिनायक स भुवने कारुण्यजीरो भवेत् ॥ ९२ ॥
 य दृष्ट्वा प्रलयान्तभैरवमिम दोर्दण्डचण्ड नृप
 वैरिक्षमापगणा भयज्वरमिता धावन्ति मूर्च्छन्ति च ।
 नीर यान्ति तरुं श्रयन्ति तृणकं चुम्बन्ति वल्मीकक
 चारोहन्ति स रायबङ्गनृपति सग्रामवीरो भुवि ॥ ९३ ॥
 भयाख्यस्थायिभावोऽत्र व्यक्तो भावचतुष्टयात् ।
 भयानकरसस्तस्यालम्बभाव प्ररूपित ॥ ९४ ॥
 निर्घातव्याघ्रसर्पारिभल्लूकैर्भहरिव्रज ।
 'उद्दीपनो घनस्तस्य गर्जनादि प्रकीर्तितः' ॥ ९५ ॥
 अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यस्वेदकम्पादिको मतः ।
 स एव सात्त्विको भाव सवारी तु प्रकीर्त्यते ॥ ९६ ॥
 सभ्रमत्रासमोहोरुदीनभावादिभेदभाक् ।
 एते चतुर्विधा भावा योज्या काव्यविशारदैः ॥ ९७ ॥
 युद्धे रायनरेन्द्रहस्तकलित खड्गोरुकालोरग
 दृष्ट्वा भीतिवशाद्विपक्षधरणीनाथा प्रकम्प गता ।
 धावन्तो गिरिगङ्गास्थितमहाघोराब्धकार श्रिता-
 स्तास्तत्रापि भय नयन्ति वनिता दिव्याङ्गसत्कान्तय ॥ ९८ ॥
 जुगुप्सास्थायिभावोऽय व्यक्तो बीभत्सनामकः ।
 रसो जुगुप्स्यवैराग्यहेतुजन्मा द्विधा मतः ॥ ९९ ॥
 आलम्बनविभावोऽत्र जुगुप्स्योऽर्थो मनःप्रियः ।
 उद्दीपनस्तु दुर्गन्धदुष्टदोषादिको मतः ॥ १०० ॥

अनुभावोऽस्य वक्त्रस्य नासिकायाश्च कूणनम् ।
 वेगप्रभृतिक चोक्त पुलकादिस्तु सात्त्विक ॥ १०१ ॥
 निर्वेगोद्वेगकोपादि सचारी परिकीर्त्यते ।
 इति भावचतुष्क तु योज्य सत्कविकुञ्जरै ॥ १०२ ॥
 श्रीरायक्षितिपेन घोरसमरे जित्वा विनि कासिता
 देशाद् वैरिन्पु निजैष्टरमणीयुक्ताश्चरन्तोऽनिशम् ।
 सर्वाङ्गव्रणपूयजर्जरितकाष्ठाङ्गा जुगुप्स्या जना-
 वर्तन्तेऽ गतिका दरिद्रमनुजा भिक्षाटने तत्परा ॥ १०३ ॥
 श्रीरायवगभूपतिर्निजतशात्रवगणस्य कष्ट वै ।
 दृष्टवते लोकेऽसौ जनाय किं रोचते सपत् ॥ १०४ ॥
 विस्मयस्थायिभावस्तु भावैर्व्यक्तोऽद्भुतो मत ।
 जनचेतश्चमत्कारि वस्त्वालम्बनमुच्यते ॥ १०५ ॥
 अहोवचनमित्यादिर्भावस्तूद्दीपनो मत ।
 अनुभावस्तु दृष्ट्यास्यकपोलस्फुरणादिक ॥ १०६ ॥
 रोमाञ्चस्वेदभावादि सात्त्विक परिकीर्तित ।
 हर्षसभ्रमभावादि सचारी तु निगद्यते ॥ १०७ ॥
 श्रीरायक्षितिपस्य राजसदन तत्राद्भुता सत्सभा
 तत्र स्थापितविष्टर रुचिकर तत्र स्थित भूपतिम् ।
 तद्देह तदनूनभूषणगण तत्कान्तिजाल पर
 तद्व्याप्ति जनता विलोक्य परमा चिन्नीयते सततम् ॥ १०८ ॥
 शमाख्यस्थायिभावोऽयं विभावादितुष्टयात् ।
 व्यक्त शान्तरम प्रोक्तो गुणशालिकवीङ्गवर ॥ १०९ ॥
 आलम्बनविभावस्तु पञ्चाना परमेष्ठिनाम् ।
 स्वरूप निजरूप वा निश्चयव्यवहारत ॥ ११० ॥
 उद्दीपनास्तु म्याद्वादवेदिमभाषणादय ।
 सर्वत्र समभावादिरनुभाव प्रकीर्तित ॥ १११ ॥

पुलकस्तम्भभावादि सार्विकः परिकीर्तित ।
 सचारिभावो निर्वेदधृतिमत्यादिको मतः ॥ ११२ ॥
 श्रीरायक्षितिनाथपालितमहादेशे कवीन्द्रस्तुते
 योगीन्द्रा जिनतत्त्वबोधमहिता सम्यक्चरत्नाकरा ।
 रागद्वेषविमुक्तशान्तमनसश्चारित्रपूज्याङ्गका-
 ध्यायन्त परमात्मतत्त्वममल ध्याम्यन्ति सौख्यास्पदम् ॥ ११३ ॥
 रसलक्षणमत्रोक्त रसभेदोऽपि निश्चितः ।
 स्थायिभावादिसामग्री रसाना कथिता मया ॥ ११४ ॥
 इत पर रसाना तु वर्णस्तदधिदेवता ।
 कार्यकारणभावंश्च विरोधोऽप्यविरोधिता ॥ ११५ ॥
 निरूप्यते जगत्ख्यात कादम्बाम्बुधिचन्दिर ।
 शृणु राय महीनाथ काव्यगोष्ठिविशारद ॥ ११६ ॥
 स्यादिन्दीवरवर्णस्तु रसशृङ्गारनायक ।
 तस्याधिदेवता लोके वासुदेव प्रकीर्त्यते ॥ ११७ ॥
 सुधाधवलवर्ण स्यादरसो हास्याभिधानक ।
 लोकेऽधिदेवता तस्य विघ्नराजो निरूपित ॥ ११८ ॥
 कषायवर्णता याति करुणाख्यो रसो भुवि ।
 तस्याधिदेवता प्रोक्ता श्राद्धदेव कवीश्वरै ॥ ११९ ॥
 जपाकुसुमवद् रक्तवर्णो रौद्रो रसो मतः ।
 तस्याधिदेवता लोके रुद्रनामा निरूप्यते ॥ १२० ॥
 गौरवर्णेन बाभाति लोके वीररसोऽनिशम् ।
 तस्याधिदेवता लोके शतमन्यु प्ररूप्यते ॥ १२१ ॥
 भयानकरसोऽप्यत्र धूम्रवर्ण प्रकथ्यते ।
 तस्याधिदेवता लोके महाकालोऽनुमन्यते ॥ १२२ ॥
 रसो बीभत्सनामा च नीलजीमूतसनिभ ।
 तस्याधिदेवता लोके नन्दिनामा निबुध्यताम् ॥ १२३ ॥

अद्भुताख्यरसो लोके हेमवर्णेन राजते ।
 तस्याधिदेवता लोके विधाता प्रणिगद्यते ॥१२४॥
 शान्तनामरसो लोके शुद्धस्फटिकवर्णभाक् ।
 तस्याधिदेवता लोके परब्रह्म प्रकाश्यते ॥१२५॥
 शृङ्गाराज्जन्म हास्यस्य करुणो रौद्रजन्मभाक् ।
 अद्भुतो जायते वीराद् बीभत्साच्च भयानक ॥१२६॥
 इतरस्माद्रसाज्जन्म नास्ति शान्तस्य शान्तता ।
 इतरो वा रसो लोके जायते न कदाचन ॥१२७॥
 शृङ्गारस्य विरोधी हि बीभत्स कथ्यते बुधैः ।
 भयानकविरोधी तु लोके वीररसो भवेत् ॥१२८॥
 अद्भुतो रौद्रवैरी तु करुणो हास्यबाधक ।
 शान्तस्य केनचिन्नास्ति मित्रत्व वा विरोधिता ॥१२९॥
 नानाभावमनोज्ञभावविलसत्तारावलीराजिते
 नानारम्यरसौघचारुतरसज्ज्योत्स्नावलीभासिते ।
 सत्काव्ये गगने नृसिहनृपते कादम्बवशाम्बुधे
 भो भो धीर भवान् मनोज्ञ^१विलसत्कीर्तिश्च ते वर्धतात् ॥१३०॥

इति रसभारविन्दचरितामा तृतीय परिच्छेद ।

१ वीररसो । २ ^०विलसत्कीर्त्तिं च रुद्रायता ।

नायकभेदनिश्चयो नाम

चतुर्थ. परिच्छेदः

गुण्यभावे गुणो नास्ति यद्वन्नेतुरसंभवे ।
 रसभावा जगत्यत्र संभवन्ति कदापि न ॥१॥
 यतस्ततो नायकस्य नायिकायाश्च लक्षणम् ।
 तद्भेदाश्च निरूप्यन्ते तन्निश्चयफलार्थिनाम् ॥२॥
 जनानुराग प्रियवादिभावो वाग्मित्वशौचे विनयः स्मृतिश्च ।
 कुलीनतास्थैर्यदृढत्वमाना माधुर्यशौर्ये नवयौवन च ॥३॥
 उत्साहो दक्षता बुद्धिस्त्यागस्तेज कला मति ।
 धर्मशास्त्रार्थकारित्वं प्रज्ञा नेतृगुणा इमे ॥४॥
 एतद्गुणविशिष्टोऽयं नायक कथ्यते बुधैः ।
 स नायक पुन प्रोक्तश्चातुर्विध्ययुतो भवेत् ॥५॥
 धीरोदात्तस्तथा धीरलालितो धीरशान्तक ।
 धीरोद्धत इति ख्याताश्चत्वारो नायका भुवि ॥६॥
 क्षमासामर्थ्यगाम्भीर्यदयागुणविराजित ।
 आत्मश्लाघामानशून्यो धीरोदात्तो मत सताम् ॥७॥
 राजसर्वज्ञकल्पोऽय रायबद्धमहीपति ।
 महासमुद्रदेशीयो भूमिदेश्यो विराजते ॥८॥
 भोगे कलाया लोलो यश्चिन्तातीतसुखोदय ।
 मन्त्र्यपितात्मसिद्धिश्च स्याद्धीरलालितो मृदु ॥९॥
 श्रीरायबद्धरमणो निजकामिनीना-
 मालोकनं दृढतर परिरम्भण च ।

वाणीविलासमधरामृतचारूपान

कुर्वन् महारुचिरसौघतले सदास्ते ॥१०॥

विवेकशौचसौभाग्यमुप्रसन्नत्वभूषित ।

विलासरसिको धीरशान्त इत्युच्यते बुधे ॥११॥

कादम्बनाथ परिपालितरम्यराज्ये

केचिद् विलासरसिकास्सुभगा प्रसन्ना ।

नित्य विवेकगुणभासुरमूर्तयस्ते

स्वेष्टाङ्गनासु कमनीयतरा रमन्ते ॥१२॥

मायामात्सर्यचण्डत्वचलचित्तसमन्वित ।

आत्मस्तुतिपरो मानी धीरोद्धत इतीरित ॥१३॥

सप्ताम्भोनिधिपानक कुलगिरिवातस्य सचालन

दिग्दन्तिव्रजकम्पन गगनतारानीकनिष्फालनम् ।

एषामात्मविलासन प्रकटित तेऽमी वय दुर्दमा

इत्येव वदतो रिपूञ्जयति तान् श्रीरायभूमीश्वर ॥१४॥

चत्वारो नायका एते रसेषु नवसु क्रमात् ।

अवस्थाभेदत सर्वे वर्तन्ते गुणशालिन ॥१५॥

एषा चतुर्णा नेतृणा धीरोदात्तादिभेदिनाम् ।

शृङ्गाराख्यारसे प्रोक्ता प्रत्येक चतुरात्मता ॥१६॥

अनुकूल शठो धृष्टो दक्षिणो नायका मता ।

शृङ्गाराख्यारसे सद्भिश्चत्वारो गुणराजिता ॥१७॥

एकस्या नायिकाया य सक्तचित्तो न बुध्यते ।

अन्यस्त्रीमगम सोऽत्रानुकूलो नायको मत ॥१८॥

विचकिलकुसुमाना सौरभे मग्नभृङ्ग

परकुसुमपराग याति नैवात्र तद्वत् ।

सुरतमधुरकेल्यां नायिकायाः प्रसक्तो

न हि परबनितामा सगम याति रायः ॥१९॥

एकस्या रागशून्योऽपि सराय इव भासते ।

सलापादिविशेषेण यः सोऽपि शठ उच्यते ॥२०॥

कादम्बनाथ वचनं सुदयासम ते

ज्योत्स्नासमानमवलोकनचेष्टितं च ।

तन्मल्लिकादिवरदानमिदं च चित्तं

कार्यं न दृष्टमिति वक्ति बधूः शठं त्वाम् ॥२१॥

दृष्ट्वान्यकामिनीसङ्गचिह्नोऽपि वितथ वदेत् ।

वेयात्येन स धृष्टः स्यान्नायकं कथितो बुधैः ॥२२॥

नमनवचनदम्भो मास्तु मास्तु त्वदीय

कपटमिदमनेकं दृष्टमत्यन्तदृष्टम् ।

तव सकलशरीरेऽन्याङ्गनासगचिह्नं

सर सर वरकान्ता रायबद्धं ब्रवीति ॥२३॥

एकाङ्गनालोलचित्तं समभावेन वर्तते ।

अन्याङ्गनासु स प्रोक्तो दक्षिणो नायको बुधैः ॥२४॥

‘त्रुटितं दुर्बोधं च पद्यस्यास्य चरणद्वयं यथा पादटिप्पण्या लिखितम्

कर्पूराणि वित्तीयं चारुरमणीवृन्दाय दूतीजना

श्रीरायो नृपकुञ्जरः प्रहितवान् साहित्यरत्नाकरः ॥२५॥

इदमपि दक्षिणनायकनिदर्शनम्—

नीरेजं वरमल्लिका किसलयं चूतस्य नीलोत्पलं

कङ्क्रेलिस्थितपल्लवं निजमहामाहात्म्यससूचकम् ।

१ चित्र, २ रीरागापरमादिवर्णबिलसन्नामानि * समुदयकान्ताममहा-
त्कस्तूरिरागाक्षरः ।

दत्वालीजनपञ्चकस्य हि करे कान्ताजनेभ्यो मुदा
 श्रीरायो वरदक्षिण प्रहितवान् शृङ्गारदुग्धाम्बुधि ॥२६॥
 धीरोदात्तादिनेनृणा शृङ्गारे षोडशात्मनाम् ।
 उत्तमादिविभेदेन प्रत्येक त्रिविधात्मता ॥२७॥
 शृङ्गाराख्यरसे नेतृभेदा लोके निरूपिता ।
 अष्टसंख्योत्तराश्चत्वारिंशत्संख्या कवीश्वरै ॥२८॥
 एतेषा नायकाना तु सहाया उपनायका ।
 विदूषक पीठमर्दो विटो नागरिको मता ॥२९॥
 नायकस्य प्रसंगे च नानाहामकरो मत ।
 विदूषक सता लोकव्यवहारादिविच्य य ॥३०॥
 नायकोक्तेषु कार्येषु पटुर्नायकसद्गुणात् ।
 किञ्चिन्न्यूनगुण प्रोक्त पीठमर्दो बुधोत्तमै ॥ ३१ ॥
 नायकाना चित्रवृत्तेरानुकूल्यपरो विट ।
 नानाकलाप्रौढियुक्तो मतो नागरिको बुधै ॥ ३२ ॥
^३लुब्धाधीरोद्धता ये च स्तब्धा पापपरायणा ।
 ते पुनर्नायकाभासा पुरुषा प्रतिनायका ॥ ३३ ॥
 पूर्वोक्ताना नायकाना यौवने तु गुणाष्टकम् ।
 सत्त्वसजानमित्युक्तमधुना तन्निरूप्यते ॥ ३४ ॥
 तेजो विलासो माधुर्यं शोभा स्थैर्यं गभीरता ।
 औदार्यं ललितं चेति गुणाष्टकमिति स्मृतम् ॥ ३५ ॥
 प्राणाभावेऽपि पुरुषो धिक्कारादिपराभवम् ।
 क्षमते जातु नो यत्तत्तेज प्रोक्त विशारदै ॥ ३६ ॥

१ प्रसङ्गे ह, २ व्यवहारादि विष, ३ लुब्धादिरोद्धता
 ऐ च स्तब्धा, ४ तेषु नर्नायकाभासा ।

सधैर्यं गमनं दृष्टिं सधैर्यां स्मितमावर्णम् ।
 विलामाख्यगुणं प्रोक्तं गुणोद्भासिकवीश्वरै ॥ ३७ ॥
 महत्यपि च संक्षोभे सूक्ष्मा चर्चां करोति यत् ।
 तन्माधुर्यं गुणं पुसा बुध्यता बुधसत्तमै ॥ ३७ ॥
 शोभाया दक्षता शौर्यं स्पर्धा नीचैर्गुणाधिकैः ।
 उद्योगाच्चलनाभावः स्थिरत्वं विघ्नकोटिभिः ॥ ३९ ॥
 यत्प्रभाववशात् पुंसि विकृतिर्न कदाचन ।
 तद्गाम्भीर्यं सतामिष्टं जगत्त्रयमनोहरम् ॥ ४० ॥
 यत्प्राणानपि तद्वापि प्रियोक्त्या सज्जनानलम् ।
 सत्करोति तदौदार्यं लोकोत्तरगुणो मतम् ॥ ४१ ॥
 शृङ्गाराकृतिचेष्टा तु सहजा कोमला बुधैः ।
 ललिताख्यगुणो लोके कथ्यते गुणशालिभिः ॥ ४२ ॥
 लक्षणं नायकानां हि प्रतिपाद्याधुना पुनः ।
 नायिकालक्षणं तासां भेदोऽपि च निरूप्यते ॥ ४३ ॥
 सामान्यनायकप्रोक्तविनयादिगुणान्विता ।
 नारी तु नायिका प्रोक्ता सापि नारी चतुर्विधा ॥ ४४ ॥
 स्वकीया परकीयाप्यनूढा साधारणा स्मृता ।
 अनूढा परकीयैव इत्येकेषा मते त्रिधा ॥ ४५ ॥
 धर्मार्थकामयुक्तानां स्वकीया नायिका नृणाम् ।
 अन्यास्तु नायिका लोके मता केवलकामिनाम् ॥ ४६ ॥
 त्रिवर्णनायकेनेय देवतागुरुसाक्षिका ।
 उपात्ता नायिका स्वीया सदाचारक्षमायुता ॥ ४७ ॥
 शीलार्जवधैर्यशौर्यलज्जायुक्ता पतिव्रता ।
 त्रिवर्गसाधिका लोके स्वकीया ललनोत्तमा ॥ ४८ ॥

१. त्रिवर्ति* । २. शीलार्जवव्रतितरा शौर्य* ।

कादम्बेश्वररायदिचत्तो(?) रूपश्चाकरे
 हसी वीरनृसिहरायकृतसद्धर्माम्बुधे कौमुदी ।
 राज्ञी पट्टकृताभिषेकमहिता कन्दर्पकान्तोपमा
 कान्ता शीलवती सती^१ मधुरवाक् श्यामासमा राजते ॥ ४९ ॥
 अनुरागवता केनचित् पुसा स्वीकृता तु या ।
 स्वयमप्यनुरक्ता च सानूढा नायिका मता ॥ ५० ॥
 यथा दुष्यन्तनृपतेर्नायिका तु शकुन्तला ।
 तथा लोकानुसारेण सानूढा परिकीर्तिता ॥ ५१ ॥
 परकीयाप्यनूढेव ज्ञातव्या विद्यते तयो ।
 ईषद्भेदे स्वय रक्तानूढा नायकमिच्छति ॥ ५२ ॥
 परकीया^२ सखीवाचा याति नायकसन्निधिम् ।
 इति केचिद्वदन्त्येके न हि भेदस्तयोरिति ॥ ५३ ॥

तद्यथा—

परेण परिणीता च परकीया मता पुन ।
 अनूढा कन्यका चापि परकीया प्रकीर्तिता ॥ ५४ ॥
 परेण परिणीता तु नास्ति मुख्यरसे क्वचित् ।
 अनूढा कन्यका प्रोक्ता गौणमुख्यरसे यथा ॥ ५५ ॥
 परपरिणीता नायिका मुख्यरसे उदाहर्तुमयोग्या । अनूढा
 कन्यका तु गौणमुख्ये च रसे उदाहर्तु योग्येत्यर्थ ।
 मनसिजनृपरूप रायबद्ध सुधाब्धि
 तदमलगुणराश्याकर्णनाद् राजकन्या ।
 मदनकदनबाणै पीडिता कामयन्ते
 नुतरतिसमरूपा दिव्यलावण्यभाज ॥ ५६ ॥

१ काय समा राजते । २ सनिवाचा ।

कलाप्रौढियुता धैर्यराजिता दम्भपण्डिता ।

वेद्या साधारणा प्रोक्ता नायिका विदुषा वरे ॥ ५७ ॥

दातैव नायकस्तस्या न हि कश्चित् परो भुवि ।

रक्तेव सद्ने पुंसि निर्धनं वर्जयेन्नरम् ॥ ५८ ॥

कादम्बनाथनृप चारुमहासमृद्ध-

वेश्याजना रतिसमानमनोज्ञरूपा ।

कामेन्द्रजालिककृताद्भुतमोहविद्या-

कल्पा विभान्ति कुसुमास्त्रं शरौघदेश्या. ॥ ५९ ॥

स्वकीया नायिका मुग्धा मध्या लोके तथा मता ।

प्रगल्भेति त्रिधा सद्भिस्तासां लक्षणमुच्यते ॥ ६० ॥

नवीनयौवना नारी नवमन्मथविक्रिया ।

वक्रा सुरतलीलाया मुग्धा किञ्चिद् रुषा युता ॥ ६१ ॥

आस्य नापि ददाति चुम्बनविधौ स्वाङ्गं निजालिङ्गने

नो घत्ते नवमन्मथग्रहयुता लज्जाभरात् कुप्यति ।

क्षेत्रारम्भसमानयौवनयुता कन्या नवोढा सती

रायक्षमापतिनायकस्य जनयत्युल्लासन चेतसि ॥ ६२ ॥

उत्पन्नयौवनोद्भूतकामा मध्या च नायिका ।

रतिक्रियापरवशा न जानाति किमप्यसौ ॥ ६३ ॥

चुम्बन्त परिरम्भण दृढतर कुर्वन्तमङ्गोद्भव

श्रीराय निजनायक परमसतोष नयन्ती सती ।

शृङ्गाराम्बुधिकौमुदी रतिसुखाम्भोधौ नियम्ना परं

नो जानाति सुखातिरेकवशगा केलि^३ परा कामपि ॥ ६४ ॥

अत्यन्तयौवनात्यन्तकामा नायकवक्षसि ।

लीनेव सुरतारम्भे प्रगल्भा पारतन्त्र्यमाक् ॥ ६५ ॥

१. *महासवेश्याजनारति । २ शबाष । ३ केशि ।

श्लिष्यन्त स्मररायनायकवर स्पृष्ट्वा प्रगल्भा सती
 मोहोद्रेकवशात् पर परवशा केलीविधौ राजते ।
 लक्ष्मीर्वक्षसि वा स्मरेशलिखित तज्जीव(?) सज्जीव)चित्र रते
 शृङ्गाराम्बुधिजातनिश्चलतरा श्रीकल्पवल्लीव सा ॥६६॥
 धीरात्वधीरा लोके हि धीराधीरेति सा मता ।
 त्रिविधा नायिका मध्या गुणशालिकवीश्वरै ॥ ६७ ॥
 उपहासयुता या च वक्रवाचा स्वनायकम् ।
 खेदयेत्सापराध सा मध्या धीरा प्ररूप्यते ॥ ६८ ॥
 श्रीराय ते नर्भसि वक्षसि कौमुदीय
 भाले वरे मकरिका वरवज्रमस्ति ।
 तत्पुण्यमत्र महदस्ति तथा फल च
 तत्रैव तिष्ठ न तु मा स्पृश याहि याहि ॥ ६९ ॥
 सापराध निजेश या वचसा कर्कशेन हि ।
 रुदती भेदयेत् सा त्वधीरा मध्या मता यथा ॥ ७० ॥
 श्रीराय निजगेहमागतमिम दृष्ट्वा सतीत्यब्रवी-
 न्नाथात्रागमन नवीनमिदमाश्चर्यं च पुण्य मम ।
 मौक्तिक विचकिलसूगन्धवज्र त्वया
 धन्याह सुकृती त्वमेव भुवने नेत्राश्रुवारान्विता ॥ ७१ ॥
 प्रगल्भा नायिका त्रेधा धीराधीरे पुनस्तथा ।
 धीराधीरेति कथिता नेतृनिश्चयकोविदै ॥ ७२ ॥
 कृतापराध सुरते नायक दुःखयेद् रुषा ।
 या च या वादरेणास्ते सावहित्या मकोपना ॥ ७३ ॥
 तादृश प्रति भर्तार सावशा वा प्ररूप्यते ।
 प्रगल्भधीरा भुवने कामसिद्धान्तवेदिभि ॥ ७४ ॥

कोपालिङ्गितलोलकेन वचसा मर्मस्पृशा मालती-
 मालाघातनलीलया निजपतिं भीतिं नयन्ती सती ।
 श्रीराय निजकामिनी तममलं हार गृहे नागसे (? गृहेज्जागत)
 कोषं भावजपूज्यराज्यसदन(?) चित्तेऽकरोत्कोविदा ॥ ७५ ॥
 श्रीराये गृहमागते हरिलसत्पीठ प्रदाय स्वयं
 ताम्बूल हरिचन्दन विचकिलं कर्पूरसारोन्मयम् ।
 सा कान्ता चतुरङ्गचारुकलया केलीविधिं कुर्वती
 नानालीजनसंनिधौ गतरतिं कोप कृतार्थं व्यधात् ॥ ७६ ॥
 निजेश तर्जनं कृत्वा सताडयति या वधू ।
 अधीरा सा प्रगल्भा च नायिका परिकीर्तिता ॥ ७७ ॥
 कोपान्नायिकया निजेशनृपति श्रीरायबङ्गो गृही
 मालत्या कृतमालया श्रुतिगतै श्रीकर्णपूरैरपि ।
 वामेनाङ्घ्रितलेन रोधनयुजा सताड्यमानो हसन्
 शान्तस्तोषपर कृती सुकृतिनामग्रेसरो जायते ॥ ७८ ॥
 वक्रवाच सोपहासा या ब्रूते रमणी क्रुधा ।
 धोराधीरा प्रगल्भा सा नायिका कथिता बुधै ॥ ७९ ॥
 श्रीराय भो नगसि पश्यसि दैन्यवाच
 ब्रूषे मनोज्ञतरवस्तुततीमुदासी (?) ।
 सत्यं तथैव भुवने न च कोऽपि दोषो
 दृष्टस्तथापि 'यमपाटिजनस्य कोप' (?) ॥ ८० ॥
 त्रिभेदसयुता मध्या प्रत्येकं द्विविधा पुन ।
 ज्येष्ठा चेति कनिष्ठा च षड्विधाभूत् सतां मते ॥ ८१ ॥
 एवं प्रगल्भा कथिता षड्विधा कविपुङ्गवै ।
 ज्येष्ठाकनिष्ठयोरत्र दृष्टान्तं प्रतिपाद्यते ॥ ८२ ॥

कासार जललीलया परिगते दृष्टो रमण्या नृपः

श्रीरायो जलसेचनं परिलसद्यन्त्रेण कृत्वा सतीम् ।

मज्जन्ती सरसीजले भयवशात्कृत्वा परा कामिनी

चुम्बित्वाघरणं सज्जलधौ तन्तन्यते मज्जनम् ॥ ८३ ॥

चुम्ब्यमाना नारी ज्येष्ठा । इतरा कनिष्ठा ।

नायिकालक्षण तासा भेद चोक्त्वाधुना पुन ।

तासामष्टाववस्थास्ता प्रवृष्यन्ते भृश मया ॥ ८४ ॥

स्वाधीनपतिका नारी काचिद्वासकसज्जिका ।

कलहान्तरिता काचिद्विप्रलब्धा परा मता ॥ ८५ ॥

विरहोत्कण्ठिता काचित् काचित् प्रोषितभर्तृका ।

खण्डिता रमणी काचित् काचिदन्त्याभिसारिका ॥ ८६ ॥

यस्या सामीप्यमाश्रित्य यदधीन पति सदा ।

स्वाधीनपतिका नारी सा प्रोक्ता रसकोविदै ॥ ८७ ॥

काञ्चीनारी नृपनितिलको रायवङ्ग सदाल

स्वारुह्याङ्क पिवति मधुर चाधर प्रेक्षतेऽङ्गम् ।

तत्तमलाप निशमयति वै सौरभ जिघ्रसीद

स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा वरकुचयुग मोदते कामतन्त्र ॥ ८८ ॥

प्रियस्यागमन श्रुत्वा मुदा भूषणभूषिता ।

या नारी सा स्तुता लोके सता वासकसज्जिका ॥ ८९ ॥

श्रीरायागमनोत्सुका रतिसमा नारी मनोहारिणी

सालकाररमोरुवृत्तिगुणसद्गीतिप्रभावान्विता ।

नानावर्णनया कवीन्द्रकृतया युक्ता सशय्या सदा

सार्था सूक्तिविलासिनी गतमला चारु प्रबन्धायते ॥ ९० ॥

आगत नायक कोपातिरस्कृत्य तदर्शनी ।

या दुःखपीडिता सात्र कलहान्तरिता यथा ॥ ९१ ॥

१ 'सङ्ख्य' । २ सशय्यासदा ।

भो भो निष्ठुरभाषिणि प्रियतमे श्रीरायबङ्ग पति-
 निर्धतो रतिनाथव्याहतकरोऽप्यज्ञानदोषास्त्वया ।
 दु ख त्व विदधासि चेत् पुनरसौ नायाति पुण्याम्बुधि,
 शेषस्त्रीसरसीजचारुनिकरे श्रीराजहसायते ॥ ९२ ॥
 नागते नायके गेह सकेतविषय यदा ।
 तदाङ्गमानिता नारी विप्रलब्धा मता यथा ॥ ९३ ॥
 सरस्वमधुरवाणीभाषिता नायकेन
 तदमलवचनेऽह प्रत्ययं साधु कुर्वे ।
 उरुतरसमयालीप्रापिता तेन दूति
 नहि नहि मम नाथ प्रत्ययो नापि कुत्र ॥ ९४ ॥
 असत्यरहिते नाथे विलम्बनयुते सति ।
 उत्कण्ठा कुरुते या सा विरहोत्कण्ठिता मता ॥ ९५ ॥
 श्रीराये निजनायके रतिपतौ काल चिर नागते
 नारी चन्द्रमस न पश्यति मनोजातेष्टवापेहया ।
 नारीवृन्दवच शृणोति न कलकण्ठाना स्वराणा धिया
 द्रष्टु नेच्छति कौमुदी विचकिला (? विचकिता) सारोरुबाण-
 भ्रमात् ॥ ९६ ॥
 देशान्तर गते नाथे या नारी मानसो व्यथाम् ।
 करोति सा मता लोके बुधै प्रोषितभर्तृका ॥ ९७ ॥
 राये दिग्विजयाय सैन्यकलिते याते स्वकीया सती
 स्नान मुञ्चति भूषण च मलिनं गृह्णाति चीनाम्बरम् ।
 माला चन्दनलेपेन परिलसत्कस्तूरिकाचित्रकं
 त्यक्त्वा गायति वीणया निजपते सौभाग्यमाला पराम् ॥ ९८ ॥
 ज्ञातमन्मथचिह्ने या नारीर्ष्या विदधाति सा ।
 खण्डिता रमणी प्रोक्ता नायके रसिकोत्तमे ॥ ९९ ॥

मनसिज तव कार्यं मन्मथो वेत्ति सर्व-
 महमपि तव काये गोपिते वेद्मि किञ्चित् ।
 'अनिकटनिवासी वामपादोर्षितोऽस्या
 विलसदरुणवर्णो दृश्यते राय साक्षात् ॥ १०० ॥
 नाथ सरति या नारी दूती वा सारयत्यसौ ।
 प्रोक्ताभिसारिका लोके नायिकामेदवेदिभि ॥ १०१ ॥
 वञ्चित्वात्मीयलोक या पति गच्छति सागसम् ।
 सा रायबङ्गभूमीशशासनाद्भूतिमृच्छति ॥ १०२ ॥
 रसप्रकरणे प्रोक्तश्चतुर्धा विप्रलम्भक ।
 पूर्वानुरागो मानश्च प्रवास करुणात्मक ॥ १०३ ॥
 वियुक्तायकस्यासौ वियुक्ताया स्त्रियोऽपि च ।
 शृङ्गारो विप्रलम्भाख्यो वक्तव्यो वदता वरै ॥ १०४ ॥
 नवीनालोकनाज्ञातरागयोरवितृप्तयो ।
 पूर्वानुरागो दम्पत्योरवस्था परिकीर्त्यते ॥ १०५ ॥
 अन्यस्त्रीसगमादीर्ण्या विकारो मान उच्यते ।
 परदेश गते नाथे प्रवासो विरहात्मक ॥ १०६ ॥
 अनुरक्तस्य नाथस्य नायिकायाश्च तादृश ।
 एकस्य मरणे जात शृङ्गार करुणात्मक ॥ १०७ ॥
 खण्डिताया नायिकाया शृङ्गारो मान उच्यते ।
 प्रोषितप्रियनारोपु प्रवास परिकीर्तित ॥ १०८ ॥
 कलहान्तरिता या वा विप्रलब्धा च या सती ।
 विरहोत्कण्ठिता या च तासु पूर्वानुरागक ॥ १०९ ॥
 परलोक गते नाथे कामिन्या वा प्ररूप्यताम् ।
 अवशिष्टजने सद्भि शृङ्गार करुणात्मक ॥ ११० ॥

१ अनिकटनिवासी वामपादोर्षितोऽस्या ।

आसा स्त्रीणा सखी दासी लिङ्गिनी प्रतिवेशिनी ।
 धात्रेयी शिल्पिका कारुर्दूत्य प्रोक्ता स्वयं तथा ॥ १११ ॥
 भो भो राय मनोजपातकमहो क्रूरेण संपीडयते
 नारी मुञ्चति वाग्विलाससरणी धत्ते तनुत्व तनो ।
 बाहारोऽपि न रोचते भ्रमवशा त्वद्भावचित्रं दृशा
 दृष्ट्वाभर्जति कुम्बति त्वरितमागत्येह ता रक्षतात् ॥ ११२ ॥
 पूर्वोक्तनायिकानां तु यौवने सत्त्वसभवा ।
 अलङ्कारा प्ररूप्यन्ते विंशति कविकुञ्जरै ॥ ११३ ॥
 भावहावौ तथा हेला शोभा कान्तिश्च दीप्तिका ।
 मधुरत्व तथा चोक्त प्रागल्भ्य च वदान्यता ॥ ११४ ॥
 धैर्यं लीला विलासश्च विच्छित्तिर्विभ्रमस्तथा ।
 किलकिञ्चित्तमप्युक्त तथा मोट्टायित तथा ॥ ११५ ॥
 अथ कुट्टमित चोक्त बिम्बोको ललितं तत ।
 विहृत परिकीर्त्यन्ते लक्षणानि पृथक् पृथक् ॥ ११६ ॥
 एषामाद्यास्त्रयो देहसभवा कथितास्तत ।
 सप्तालङ्कृतयो गीतास्तत स्वाभाविका दश ॥ ११७ ॥
 चित्तवृत्तिविशेषोऽयं कन्दर्पविकृतिच्युत ।
 सत्त्व तस्याद्यविकृतिर्भावो मन्मथयोगिनी ॥ ११८ ॥
 भाविहावाद्यलङ्कारसाधनीभूत उच्यते ।
 भावोऽयं सर्वशृङ्गाररसहेतुश्च कोविदै ॥ ११९ ॥
 जात्यश्वारूढराय पुरसरणिगतं राजकन्या विलोक्य
 भ्रूविक्षेपाक्षिलौल्यं कुसुमशरशराघातसपीड्यमाना ।
 मन्द मन्द स्वचेतो विशदपि नवपुष्पायुधाश्चारुरूपा
 ररम्यन्ते मनोज्ञप्रकटितनिजलावण्यभाजो गृहाग्रे ॥ १२० ॥

१. त्वरितागत्य प्राण रक्षतात् ।

चित्तशृङ्गारभूतोऽयं भ्रूलोचनविकारकृत् ।

भाव एव बुधैर्लोके हावालङ्कार उच्यते ॥ १२१ ॥

आस्येन्दुनिर्गतमनोहरचन्द्रिकाभै

पुष्पेषुबाणसदृशैस्तरलैः कटाक्षैः ।

शृङ्गारभावगमकैर्नृपरायबड्ग

नारी भवन्तमवलोक्य सुखाब्धिगाभूत् ॥ १२२ ॥

शृङ्गारगमको हावो यं सुस्पष्टं प्रवर्तते ।

स एव हेलो विबुधैः कथ्यते गुणराजितैः ॥ १२३ ॥

चकोरीसदृशीदृष्टिकटाक्षायतजिह्वया ।

रमण्या तव रायेश रूपं पेपीयतेऽमृतम् ॥ १२४ ॥

रूपोपभोगतारुण्यैः शरीरालकृति कृता ।

या सैव शोभा गदिता महाकविमतानुगं ॥ १२५ ॥

तरुण्या रूपमौन्दर्यं स्मरचेतोहर वरम् ।

दृष्ट्वा चित्रीयते रायो भूषणापेक्षया विना ॥ १२६ ॥

मनोरागेण निविडा सैव शोभा निगद्यते ।

कान्तिं स्त्रीणां मनोजाज्ञागालिनीनां बुधोत्तमैः ॥ १२७ ॥

आरामकुञ्जगतमुग्धसती बिभेति

ध्वान्ते गते निजकटाक्षमयूखजालैः ।

पादाब्जचारुनखदीर्घतिभिश्च राय-

बड्गान्विता सुरतकेलिविदं सकाशात् ॥ १२८ ॥

विस्तारं याति या कान्तिं सैव दीप्तिर्मता सताम् ।

पुष्पायुधमहासेनादेश्यस्त्रीषु प्रवर्तते ॥ १२९ ॥

श्रीरायबड्गसहिता गुरुतुङ्गमौघ-

मारुह्य मारतरुणीनिभकोमलाङ्गी ।

सिंहासने स्थितवती निजदेहदीप्त्या-

काशं प्रकाशयति चारुतडिल्लतेव ॥ १३० ॥

अवर्णनोयवस्तुना सबन्धेऽपि प्रवर्तते ।
यद्द्रव्यत्वं तदेवात्र माधुर्यं प्रतिपादितम् ॥ १३१ ॥
नृपतितिलकराये कोपिते कोमलाङ्गी

मलिनवसनयुक्ता रम्यता नो जहाति ।
घनकृतवरण्यं कीमुदी सत्कला वा
शितितनुमदनो वा रम्यता नो जहाति ॥ १३२ ॥

मनोवचनकायेभ्य समुत्पन्नभयस्य या ।
प्रगल्भता निवृत्ति सा ज्ञातव्या बुधकुञ्जरैः ॥ १३३ ॥

मनोवचनकायजनितभीतिरहित कलाशास्त्रप्रयोगचातुर्यं प्रागल्भ्य-
मिति भावः ।

यद्गानं परमामृत श्रुतिहर श्रुत्वा मुदा कोकिलो
रौति प्राप्तमुखं शुकोऽपि वचन श्रुत्वा यदीय प्रियम् ।
ब्रूते सूक्तिमिमा यदीयनटन दृष्ट्वा शिखी नृत्यति
स्वात्मानन्दसमन्विता जयति सा श्रीरायकान्ता सती
॥ १३४ ॥

आयासे सति कामिन्या बहावपि गुणोत्तम ।
विनयोत्कर्ष औदार्यमुच्यते कविनायकैः ॥ १३५ ॥
नवकेलिविनोदेन श्रान्ता पानीयलीलया ।
तन्वी विमुक्तनिद्रापि रायशय्या न मुञ्चति ॥ १३६ ॥
चापल्यरहिता चित्तवृत्ति स्थिरतराथवा ।
तरुणीजनसंबद्धा या सा धैर्यं निरूप्यते ॥ १३७ ॥
रायनाथस्य रागे या यादृशी रमणी तु सा ।
कोपेऽपि तादृशी जाता महादेवीपदे स्थिता ॥ १३८ ॥

१ लीति श्रातमुखं सुखोपि ।

क्रियाविशेषैरधिकैर्मनोहरतरैरपि ।
 नायकाभिनयो लीला नायिकाविहितो यथा ॥१३९॥
 हसति वसति चास्ते लोकेते याति दत्ते
 गदति नदति शेते याचते राजतेऽलम् ।
 लिखति पिबति भुङ्क्ते रोदति^१ मोदते च
 नृपतितिलकरायो यादृशस्तादृशी सा ॥१४०॥
 दृष्टे निजेशे कामिन्या देहसज्जनितो भृशम् ।
 क्रियाद्यतिशय प्रोक्तो विलासो रसिकैर्यथा ॥१४१॥
 रायेश स्मरसनिभ स्मरमख क्षीराब्धिचन्द्र मुदा
 दृष्ट्वा स्विद्यति कम्पते सृत्तिकर धैर्यं च मुञ्चत्यहो ।
 उत्कण्ठा^२ मनुते न नोति सरसालोक शरच्चन्द्रिका -
 मकाश रमणीमनोजनशठो कन्दर्पसिद्धान्तवित् ॥१४२॥
 नरुणीकायदेशे म्वीकृता स्वल्पाप्यलक्रिया ।
 करोति जनतानन्द या सा विच्छित्तिरुच्यते ॥१४३॥
 किसलययुतकर्णा मल्लिकाकुड्मलौघं
 कृतरुचिकरहारा मालतीसूग्विभूषा ।
 मलिनवसनयुक्ता माधवी कन्दुकेन
 विहरति रमणी या साकरोद्रायसौख्यम् ॥१४४॥
 आयात नायक श्रुत्वा सभ्रमेण मुदा सती ।
 अस्थाने भूषण धत्ते यत्तद्विभ्रम उच्यते ॥१४५॥
 आगच्छन्त निजेश रतिपतिसदृश रायबङ्ग निशम्य
 प्रोद्भिन्नानन्दमूर्ति परवशगमनादञ्जनैर्लिप्तकण्ठा ।
 पीनोत्तुङ्गस्तनाग्रे मृगमदतिलकालकृता भालभागे
 हारालकारयुक्ता रतिसमरमणी चारुता^३ मूर्तिरास्ते ॥१४६॥

१ रोदते, २ मस्तेन नोति, ३ नूतिचित्ते ।

कृताश्रूणां शङ्कादीनां साकर्यं रमणीजने ।
 किलकिञ्चित्तमित्युक्तं शृङ्गाररसकोविदेः ॥१४७॥
 कादम्बनाथमदनेन सुधाधरेऽल
 सपीडिते मधुरचुम्बनपानपूर्वम् ।
 तन्वी तनोति मुदमश्रु च तर्जनं च
 सीत्कारताडनविनोदपदप्रहारात् ॥१४८॥
 नाथस्य चित्रे वस्त्रे च प्रतिमाभरणादिषु ।
 नाथभावेन या बुद्धिः सा मोट्टायितमुच्यते ॥१४९॥
 स्मृत्वा निजेशं स्वाङ्गस्य भङ्गो जृम्भणपूर्वकः ।
 पृष्ठादिनमनादिर्वा मोट्टायितमुदगीरितम् ॥१५०॥
 रायरूपपटी दृष्ट्वा तन्वी मोहेन चुम्बति ।
 आलिङ्गति च रायेन्द्र इति मत्वा प्रमोदिनी ॥१५१॥
 आलीजनेन नृपकुञ्जररायबङ्गे
 सर्वाङ्गिके मनसि तत्स्मरणं विधाय ।
 गात्रं विवर्तयति बाहुयुगं च तन्वी
 चक्रं करोति मदनग्रहपीडिता सा ॥१५२॥
 आलिङ्गने चुम्बनादौ कृते वा जीवितेशिना ।
 अन्तरङ्गे सुखं बाह्ये रोषं कुट्टमितं यथा ॥१५३॥
 आलिङ्ग्य चुम्बति नृपे सति रायबङ्गे
 नारी मनोजसुखवाधिगतापि चित्ते ।
 हस्तेन कम्पनयुतेन निवारयन्ती
 रोषं करोति पुलकालिविराजमाना ॥१५४॥
 गर्वगौरवमालम्ब्य तरुण्यानादरं कृतं ।
 जीवितेऽपि स बिम्बोक्तं कथ्यते रसिकैर्जनैः ॥१५५॥

आगत्य रायनृपतौ निजपादयुग्मे
 नत्वापराधमखिलं रमणि क्षमस्व ।
 इत्युक्तिमान्विनया वदति प्रवीणा
 मर्मज्ञया वनितया न कृत कटाक्ष ॥१५६॥
 शरीरावयवव्यास स्निग्धकोमलतायुत ।
 तरुणीजनसबन्धी ललित प्रतिपाद्यते ॥१५७॥
 भ्रूविक्षेप किसलयमृदु वाग्विलास सुभाभ
 नेत्रालोक कुवलयनिभ पादपङ्केजयानम् ।
 चन्द्रोपम्य मधुरहसन कौमुदीसाम्ययुक्त
 कृत्वा कान्ता जनयति मुद रायभूमीश्वरस्य ॥१५८॥
 वक्तु योग्यमपि स्वान्तस्स्थित नारी निजेशिना ।
 न ब्रूते लज्जया यत्तद्विहृत परिभाषितम् ॥१५९॥
 उद्याने प्रीनियुक्ता विमलसलिलसत्क्रीडनेच्छापि कान्ता
 प्रासादारोहरक्ता मधुरतरलसत्कन्दुकक्रीडनेच्छा ।
 दोलालीलामनीषा मुकविकृतमहाकाव्यगोष्ठीप्रसक्ता
 न ब्रूते ब्रीडया या मुदमनयदिमा तन्मनोज्ञो निजेश ॥१६०॥
 विनयादिगुणा प्रोक्ता नेनृसाधारणा हरा ।
 गुणाष्टक च दृष्टान्तास्तेषामूह्या विवेकिभि ॥१६१॥
 यथोचित नायकोक्तभावहावादयो गुणा ।
 तेषामुदाहृतिर्ज्ञेया नायकेऽपि विगारदे ॥१६२॥
 भो भो वोरनृसिहराय नृपते लोकत्रये सन्ति ये
 नेतारो बहवश्च तेषु सुलभाश्चेतोहरा नो सताम् ।
 नानावाग्मिकवीश्वरस्तुतिपदानेकोरुकीर्तिप्रथ
 धीरोदात्ततया प्रसिद्धपुरुषो लोके भवानेव वै ॥१६३॥
 इति नायकभेदनिश्चयो नाम चतुर्थ परिच्छेद ।

१ गाणाष्टक, २ श्चेतोहरौ ।

दशगुणनिश्चयो नाम

पञ्चमः परिच्छेदः

गुणरीतिवृत्तिशय्यापाकानां लक्षणं मया ।
 तल्लक्षणार्थिना नृणां बोधाय प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥
 निर्गुणा रमणी लोके यथा सद्भिर्न पूज्यते ।
 निर्गुण काव्यबन्धोऽपि तथा नाचर्यं कवीश्वरे ॥ २ ॥
 अतो गुणा प्रकीर्त्यन्ते पूर्वशास्त्रानुसारतः ।
 कामिराय नराधीश श्रूयता भवताधुना ॥ ३ ॥
 सुकुमारत्वमौदार्यं हर्षेण कान्तिं प्रसन्नता ।
 समाधिरोजो माधुर्यमर्थव्यक्तिस्तु साम्यकम् ॥ ४ ॥
 एते दशगुणा प्रोक्ता दश प्राणाश्च भाषिता ।
 यथासंख्यं मया तेषां लक्षणं प्रतिपाद्यते ॥ ५ ॥
 श्रुतिचेतोद्वयानन्दकारिणा कोमलात्मनाम् ।
 वर्णानां रचनान्यासं सौकुमार्यं निरूप्यते ॥ ६ ॥
 श्रीरायवद्भक्षितिनायकस्य कीर्तिविशाला वरचन्द्रिकैव ।
 न चेत् त्रिलोकीजनचित्तजातं सनापजालं क्व निराकरोति ॥ ७ ॥
 अर्थचारुत्वगमकं पदान्तरविराजितम् ।
 पदानां यदुपादानं तदौदार्यं मतं यथा ॥ ८ ॥
 शब्दानां भिद्येयानां गुणोत्कर्षा यदाथवा ।
 तदौदार्यं मतं लोके तदुदाहरणं यथा ॥ ९ ॥
 कादम्बनाथस्य मदाम्बुशूरक्षोणीधरोत्तुङ्गमहागजेन्द्र ।
 दिग्दन्तिनैरावतनामकेन स्पर्धां विधत्ते जगदद्भुतोऽसौ ॥ १० ॥
 १ °जाता, २ गुणोत्कर्षाय योऽथवा, ३ दिग्दन्तिनैरावत° ।

परस्पर प्रयुक्तानि स्यूतानीव पदानि वै ।

निबिडानि प्रवर्तन्ते यत्र स श्लेष उच्यते ॥ ११ ॥

यस्योत्तुङ्गविशालकीर्तिविसर दृष्ट्वा जगन्मोदते

क्षीराब्धिर्दिगिभो महाधवलिमा व्योमापगाबन्धुरा ।

नानाकारविचित्रशारदमहामेधावलीप्रोल्लस-

त्कैलासाचलभूतिसारमिति ता मत्वा जगज्जृम्भितम् ॥ १२ ॥

अल्पप्राणाक्षराण्येव निबिडानि पदानि वै ।

यत्र स श्लेष इति वा केचिल्लक्षणमूचिरे ॥ १३ ॥

तदुदाहरणमिदम्—

उल्लसन्ती त्वदीयेय कीर्तिश्रीर्मूर्तिराजिनी ।

जगद्वर्तिकवीन्द्राणा सूक्तिजाले प्रकाशते ॥ १४ ॥

प्रयुक्तो लौकिकार्थोऽपि यथा भवति सुन्दर ।

सा कान्तिरुदिता सद्भिः कलागमविशारदैः ॥ १५ ॥

अथवा पदबन्धस्योज्ज्वलत्व कान्तिरुच्यते ।

उदाहरणमेतस्या गीयते शृणु भूपते ॥ १६ ॥

उपवनजलकेलीमक्तकान्ताजनाना

करकृतजलसेक मौधधारानिषेक ।

विगलितकचबन्धान्मालतीमालिकाया

विगलनमर्नतोष रायबङ्गे व्यदत्त ॥ १७ ॥

प्रयुक्तस्य पदस्यार्थो यत शीघ्रं प्रतीयते ।

पदेन वा प्रसन्नोऽर्थो यत्र सा वा प्रसन्नता ॥ १८ ॥

भो रायबङ्ग कीर्तिस्ते शरदभ्रविलासिनी ।

व्योमगङ्गाप्रवाहाभा बम्भ्रमीति जगत्त्रये ॥ १९ ॥

१ *भूरिसारमिति का मत्वा ।

अन्यवस्तुगुणारोपोऽन्यत्र योज्यं प्रकीर्तितम् ।
 स समाधिरिति ज्ञेयं कवितागुणकोविदैः ॥२०॥
 आरोपादन्यधर्मस्य प्रकृतार्थस्य गौरवम् ।
 समाधिरुच्यते सद्भिरिति वा लक्षणं मतम् ॥२१॥
 श्रीरायस्य यशोऽमितं कुसुमितं त्यागाम्भसा तेजसा—
 नल्पं तत्फलितं विवेकगुणतो ध्वस्तश्च कल्पद्रुमः ।
 खड्गोऽयं नैरकालराहुरमलस्तद्विक्रमस्तुङ्गत
 सूक्तिं सारसुधा प्रतापतपनो लोकत्रये द्योतते ॥२२॥
 पक्षे समासबाहुल्यं गद्ये वा हृद्यमुच्यते ।
 ओजो गुणं कलाशास्त्रविशारदकवीश्वरे ॥२३॥
 रङ्गत्तुङ्गतरङ्गसगविलसद्गम्भीरं शङ्खध्वनद—
 म्भोराशिसमानभीकरमहासेनासमूहाद्भुतः ।
 बन्दिव्रातविनूयमानगुणसन्दोहप्रभावोज्ज्वल
 सप्रमाङ्गणराजमानतुरगो जेजीयते राजराट् ॥२४॥
 सरसो यत्र शब्दश्च सरसोऽर्थोऽपि जायते ।
 तन्माधुर्यमिति प्रोक्तं कर्णानन्दविधायकम् ॥२५॥
 सरसवचनलोला चारुलीला कटाक्षा
 मधुरहसनचञ्चलवक्त्रनीरेजशोभा ।
 मदगजगतिराजपादपङ्केजयुग्मा
 रतिसमवरकान्ता रायतोष तनोति ॥ २६ ॥
 अर्थानेयत्वमित्युक्ते सुखगम्यत्वमुच्यते ।
 कष्टकल्पनया शून्यमर्थव्यक्तिस्तदेव हि ॥२७॥
 श्रीरायकीर्तिजालेन व्याप्तं जगदिदं सदा ।
 शरच्चन्द्रिकया व्याप्तमिवाभाति मनोहरम् ॥२८॥

१ 'धर्मप्रकृतार्थस्य, २ 'वर', ३ 'शुभद्विहोम्भो' ।

मृदुस्फुटोभयाकारवर्णविन्यासशालिन ।
 बन्धस्य साम्य समता कथ्यते कविकुञ्जरे ॥२९॥
 श्रीरायबङ्गकान्ताया वदन चन्दिरायते ।
 हासो ज्योत्स्नायते नेत्रयुग्म नीलोत्पलायते ॥३०॥
 एतैर्गुणैर्भासुरकाव्यबन्ध महाकवीना मृदु वाग्विलासम् ।
 श्रुत्वा गुणौघ परिभाव्य चित्ते श्रीरायबङ्गेन्द्र मुद प्रयाहि ॥३१॥

इति दशगुणनिश्चयो नाम पञ्चम परिच्छेद ।

रीतिनिश्चयो नाम

षष्ठः परिच्छेदः

रीतिशून्या यथा कन्या न मान्या घरणीतले ।
 तथा काव्य रीतिशून्य न मान्य रसिकैर्जनैः ॥१॥
 रीतीना लक्षण तस्माद् वर्ण्यते मेदसगतम् ।
 शृणु रायनराधीश काव्यसारविगारद ॥२॥
 माधुर्यादिगुणोपेतपदाना घटनात्मिका ।
 रीतिरित्युच्यते सा च चतुर्भेदा सता मता ॥३॥
 वैदर्भी-गौडिका-लाटी-पाञ्चालीति चतुर्विधा ।
 इय रीतिश्च काव्यस्य स्वरूपमिति बुध्यताम् ॥४॥
 शब्दाश्रितप्रसादादिगुणवैशिष्ट्यसमवात् ।
 रीते काव्यस्वरूपत्वं निश्चितं कविपुङ्गवैः ॥५॥
 प्रसादादिगुणोपेता समासरहिताथवा ।
 समस्तद्वित्रपदका स्वल्पघोषाक्षरावली ॥६॥
 वर्गद्वितीयबहुला वैदर्भी रीतिरिष्यते ।
 उदाहरणमेतस्या कथ्यते शृणु धीधन ॥७॥
 छत्र सित दण्डयुत धृत ते सनीलरत्न कृपराय भाति ।
 सचञ्चरीक खरदण्डमब्ज सितं यथा राज्यपदस्य चिह्नम् ॥८॥
 ओज कान्तिगुणोपेता महाप्राणाक्षरान्विता ।
 अत्यद्भुत (?अत्युद्भूट)समासा च गौडी रीतिरितीष्यते ॥९॥
 कल्पान्तानिलवेगधूर्णितचलत्तुङ्गोरुभृङ्गावली—
 राज-द्वीकरशीकरान्वितमहाडिण्डीरषिण्डाकरः ।

श्रीमद्भूरिमहासमुद्रसमसेनानीकसभूतघू-
 लिजालस्थगिताशुमालिकिरणो जेजीयते रायराट् ॥१०॥
 मुकुमारत्वमाधुर्यकान्त्योजोगुणसयुता ।
 पञ्चषट्पदसक्षिप्ता पाञ्चाली रीतिरुच्यते ॥११॥
 नानारत्नविराजमानमुकुटो हारावलीभूषितो
 राजद्राजकदम्बपूजितपदो गाम्भीर्यवीर्यान्वित ।
 त्यागोपात्तविशालकीर्तिविसर सिंहासनाधीश्वरो
 जीयाद् वीरनृसिहरायनृपति संसारसारोदय ॥१२॥
 उक्तरीतित्रययुता भूरिद्वित्वाक्षराच्युता ।
 अल्पधोषाक्षरा लाटो वृत्ति कोमलतायुता ॥१३॥
 गङ्गातुङ्गतरङ्गशारदधनक्षीराब्धिचन्द्रातप
 श्रीराजद्वरकीर्तिभासुरगुणो गम्भीरचित्तस्मर ।
 नानावाग्मिकवीश्वरस्तुतगुण सर्वज्ञकल्पो महान्
 श्रीवीरो नरसिंहवङ्गनृपतिर्जीयाद्धरित्रीतले ॥१४॥
 शृङ्गार करुण शान्तो हास्यो मधुरतागुण ।
 ओजोगुणयुता शेषा रसा पञ्च निरूपिता ॥१५॥
 प्रसादगुणसयुक्ता रसा सर्वे नव स्मृता ।
 शेषा सप्तगुणा योज्या यथायोग विशारदं ॥१६॥
 रीतिनीरेजषण्डेद्धमहाकाव्यसरोवरे ।
 कुरु केलीविधि राजहसदेशीयरायराट् ॥१७॥
 इति रीतिनिश्चयो नाम षष्ठ परिच्छेद ।

वृत्तिनिश्चयो नाम

सप्तमः परिच्छेदः

वृत्तिशून्यो न सूत्रार्थो नृणां चेतसि भासते ।
 वृत्तिरिक्तं तथा काव्यं रसिकाय न रोचते ॥१॥
 वृत्तीनां लक्षणं तासां भेदोऽपि प्रणिगद्यते ।
 शृणु कथं दुग्धाब्धिज्जातकीस्तुभं रायराट् ॥२॥
 सरसार्थो घसदभं लक्षणा वृत्तिरिष्यते ।
 कैशिक्यारभटी भारती मता सात्वती बुधे ॥३॥
 अत्यन्तकोमलार्थानां शृङ्गाररसयोगिनाम् ।
 कल्याणरसे वाचां संदर्भो वायु कैशिकी ॥४॥
 अत्यन्तकर्कशार्थानां रौद्रबोभत्सयोगिनाम् ।
 सदभंरूपारभटी वृत्तिरुक्ता कवीश्वरे ॥५॥
 हास्वशान्ताद्भुतरसोपेतार्थानां पृथक् पृथक् ।
 ईषन्मृदुना सदभो भारती वृत्तिरुच्यते ॥६॥
 ईषत्कठिनवाच्यानां सदभं सात्वतीष्यते ।
 भयानकेन वीरेण रसेन सह योगिनाम् ॥७॥
 शृङ्गारकण्ठी लोकेऽत्यन्तकोमलता गतौ ।
 अत्यन्तकठिनी रौद्रवीभत्सी रसनामकौ ॥८॥
 हास्य शान्तोऽद्भुतश्चेति स्वल्पकोमलता गता ।
 ईषत्कठिन्यसंपृक्तौ मतौ वीरभयानकौ ॥९॥
 चतसृणां वृत्तीनां क्रमेण निदर्शनानि निरूप्यन्ते ।

१. तस्या, २. कल्याणरसेदाना ।

कैशिकी यथा —

शृङ्गारसारतरुणीजनकोमलाङ्ग-
 सर्वस्वचारुवत्तवृन्दवसन्तकल्प ।
 नारीकटाक्षशरजालवित्ताड्यमान
 श्रीरायनायकवर सुकृतीति भाति ॥१०॥

आरभटी यथा —

घण्टाटङ्कारभीकृद्रणपटुतरगन्धेभविभ्राजमान'
 कोपाजापेन राजत्प्रलयगतमहावह्निकीलाभकेन ।
 धिक्कुर्वन् वैरिवर्गं गुरुविपिनसम शाकिनीढाकिनीभ्यो
 दत्त्वा रक्तास्थिमज्जाबहुपललबलि भाति रायो रणाग्ने ॥११॥

भारती यथा—

कीर्तिस्तेऽप्यतिलङ्घते जगदिदं गम्भीरिमा वारिधिं
 हस्त कल्पतरु पराक्रमगुण, कण्ठीरव धीरता ।
 स्वर्णाद्रि नयजालमुग्रभरत सत्य च भीमाग्रज
 रूप मन्मथभूभुज मृदुवच पीयूषपिण्ड नृप ॥१२॥

सात्वती यथा—

सग्रामाङ्गणभूतले प्रलयकालाग्निस्फुलिङ्गोद्धति-
 क्रोधाडम्बररक्तलोचनयुग श्रीरायचक्रेश्वरम् ।
 दृष्ट्वा वैरिनृपा भयज्वरवशान्मूच्छन्ति केचित् परे
 दानन्ति प्रतपन्ति यान्ति शरण वल्मीकवीराधिकम्(?) ॥१३॥
 अत्यन्तकोमलार्थार्थिऽल्पप्रौढसदभलक्षणा ।
 मध्यमा कैशिकी सर्वरससाधारणा मता ॥१४॥

१ नयजालमुदधभरत ।

ईषन्मृदुसदभ्याप्यतिप्रौढार्थगोचरा ।

मध्यमारभटी सर्वरससाधारणा स्मृता ॥१५॥

शब्दगतप्रसादमाधुर्यादिदशगुणान्प्रित्तान्मर्मविशेषनिरपेक्षाणा वैद-
भ्यादिरीतीनामर्थविशेषापेक्षविशिष्टकैशिक्यादिवृत्तिभ्यो भेदो द्रष्टव्यः ।

असंयुक्तमृदुवर्णबन्धोऽतिमृदुसदभं । संयुक्तकोमलवर्णबन्ध ईष-
न्मृदुसदभं । अविकटपुरुषवर्णबन्ध ईषत्प्रौढसदभं । प्रागुक्तसदभं-
चतुष्टयस्य लक्षणचतुष्टयं ज्ञातव्यम् ।

सद्वृत्तिबालविलसद्गुणप्रभावे

सत्काव्यबन्धमग्ने तव कीर्तिचन्द्रः ।

लोकस्य तापहरणे चतुरो मनोऽहः

कादम्बनाथ चिरकालमय विभातु ॥१६॥

इति वृत्तिनिश्चयो नाम सप्तमः परिच्छेदः ।

■

शय्यापाकनिश्चयो नाम

अष्टमः परिच्छेदः

अशय्या कामकेली वा कृतिलोके न शोभते ।
 यतस्ततो बुधैर्वाच्यं शय्यालक्षणमुत्तमम् ॥ १ ॥
 पदानामानुगुण्यं वान्योन्यमित्रत्वमुच्यते ।
 यत् सा शय्या कलाशास्त्रनिपुणैर्विदुषा वरे ॥ २ ॥
 कादम्बेश्वररायवङ्गनृपते सत्कीर्तिजालमह-
 ल्लोकाभोगविराजितं कविजनैर्क्षीराब्धिरित्युच्यते ।
 कल्पानोकहपुष्पमम्बरनदीनीहारजालहर-
 स्तत् सर्वसदृशं न तेन तदिदं तस्योपमा मच्छतु ॥ ३ ॥
 अपूर्वं भोज्यमप्यत्र निपाकं नैव रोचते ।
 अपाककाव्यबन्धोऽपि तत् पाको निरूप्यते ॥ ४ ॥
 चतुर्विधानामर्थानां गाम्भीर्यपाक उच्यते ।
 द्राक्षापाको नालिकेरपाकोऽयं द्विविधो मतः ॥ ५ ॥
 आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक् प्रतीतिर्यतोऽजनिः ।
 स द्राक्षापाक इत्युक्तो बहिरन्तस्फुरद्रसः ॥ ६ ॥
 आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक्प्रतीतिर्यतो न हि ।
 स नालिकेरपाकः स्यादन्तर्गूढरसोदयः ॥ ७ ॥

द्राक्षापाको यथा—

रायनाथमनोज्ञाङ्गे लावण्यममृतोपमम् ।
 आलोकनेन तरुणी पीत्वा पीत्वा प्रमोदते ॥ ८ ॥

१. नालिकेरपाकश्च ।

नालिकेरपाको यथा—

चन्द्रं दृष्ट्वा सरोजं विकसति मधुरं नीलनीरेजयुग्मं
 सकोचं याति कोकद्वयममितमुखं याति राहुश्च याति ।
 भृङ्गीसकाशमन्दं तिमिरमभिमुखं याति बालातपश्च
 श्रीरायं कामतन्त्री मनसिजनृपतन्त्रस्य जानाति तत्त्वम् ॥९॥
 शय्याविरेजसयुक्ते पाकपानीयभासुरे ।
 काव्यपद्माकरे रायकीर्तिहसो विराजताम् ॥ १० ॥

इति शय्यापाकनिश्चयो नाम अष्टमः परिच्छेदः ।

अलंकारनिर्णयो नाम

नवम परिच्छेद

स्त्रीरूप निरलंकार न विभाति यथा भुवि ।
 तथा काव्य ततो ब्रूहि नानालंकारसंग्रहम् ॥ १ ॥
 काव्याङ्गभूतौ शब्दार्थौ श्रिताश्चित्रोपमादय ।
 अलंकारा प्रकीर्त्यन्ते काव्यचारुत्वहेतव ॥ २ ॥
 काव्यशोभाकर काव्यधर्मोऽलंकार उच्यते ।
 काव्यप्रयुक्तशब्दार्थान्समालम्ब्य प्रवृत्तिमान् ॥ ३ ॥
 शब्दार्थयोरलंकारौ द्विविधौ परिकीर्तितौ ।
 यमक चित्रवक्रोक्तिरनुप्रासश्चतुर्विध ॥ ४ ॥
 शब्दालङ्कृतय प्रोक्ता अर्थालङ्कृतय पुन ।
 स्वभावोक्त्यादिभेदेन बहुधा प्रतिपादिता ॥ ५ ॥
 गम्भीरामलसूक्तिरत्नविलसत्सत्कीर्तिफेनाम्बुधे
 वैरिध्वान्तविघातदक्षसकलोपायाम्बुजश्रीकर ।
 भानो भासुररूपचारुललनारत्युत्सवानन्दकृत्-
 कन्दर्पाद्भुतभूषणानि शृणु भो श्रीरायबङ्गप्रभो ॥ ६ ॥
 विहाय शब्दालंकारमर्थालंकार उच्यते ।
 अर्थमाश्रित्य काव्यस्य चारुत्व जनयत्यसौ ॥ ७ ॥
 स्वभावोक्त्युपमे रूपकावृत्ती हेतुदीपके ।
 उत्प्रेक्षार्थान्तरन्यासौ व्यतिरेकविभावने ॥ ८ ॥
 आक्षेपातिशयो सूक्ष्मसमासौ च लवक्रमौ ।
 उदात्तापह्नुती प्रेयोविरोधौ रसवत्तथा ॥ ९ ॥

ऊर्जस्व्यप्रस्तुतस्तोत्रे विशेषस्तुल्ययोमिता ।
 पर्यायोक्त सहोक्तिश्च परिवृत्तिः समाहितम् ॥ १० ॥
 विलष्टं निदर्शनं व्यसजस्तुतिराक्षीस्समुच्चयः ।
 वक्रोक्तिरनुमान च विषमावसरौ तथा ॥ ११ ॥
 प्रतिवस्तूपमा सारं भ्रान्तिमत्सशयो तथा ।
 एकावली परिकर परिसंख्या ततः परम् ॥ १२ ॥
 प्रश्नोत्तर संकरश्च समुद्देशः कृतः क्रमात् ।
 एतेषा लक्षण लक्ष्य प्रोच्यते च यथाक्रमम् ॥ १३ ॥
 येन रूपेण यद्वस्तु वर्तते तस्य वस्तुनः ।
 तेन रूपेण कथनं स्वभावोक्तिः प्रकीर्त्यते ॥ १४ ॥
 सक्रिय निष्क्रिय वस्तु यथा जगति वर्तते ।
 तथा तद्रूपकथन जातिरित्युच्यतेऽथवा ॥ १५ ॥

सक्रियवस्तुजात्युदाहरणं यथा—

कारुण्यमेतच्चित्तं सकलजनतते पालको धैर्यशाली
 राजद्राजाधिराजोत्करमणिमुकुटप्रोल्लसत्पादपद्म ।
 राज्यश्रीभारधारी सकलगुणगणोद्भासिपञ्चाङ्गमन्त्र-
 सिद्धीशो, रायबद्धक्षितिपतिरधुना भाति शक्तित्रयाढ्य ॥ १६ ॥
 हरिनीलच्छविभासुरा वनगजोदीर्णोरुमुक्तावली-
 कृतदिव्याभरणा वरालिनिभधम्मिल्लास्ता मृगीलोचना ।
 वरक्षिण्टीकृतमालिका निजकराश्लिष्टात्मजातोत्करा
 वररायावनिप किरातवनिता पश्यन्ति दूरादिमाः ॥ १७ ॥
 हीनेषु त्रस्तेषु बालादिषु च विशेषतो रम्या जातिरिति द्वितीय-
 निदर्शनम् ।

निष्क्रियोदाहरणं यथा—

अयं श्रीरायभूमीशस्त्रिवर्गकलितो महान् ।

शूरो धीरो महात्यागी राजनीतिविशारद ॥ १८ ॥

आरामे रायबङ्गस्य कोकिला श्यामविग्रहा ।

मधुरस्वरसंपृक्ता वसन्ते चित्तहारिण ॥ १९ ॥

कलकण्ठजातिस्वभाववर्णनम् ।

चुम्बति स्पृशति प्राणनायिका जिघ्रति क्षणम् ।

पिबति प्रेक्षते गाढमालिङ्गति च रायराट् ॥ २० ॥

क्रियास्वभाववर्णनम् ।

रतौ रायमहीनाथे सुखमन्तातिगं महत् ।

कामसिद्धान्तविज्ञान कामिनीचित्तरञ्जकम् ॥ २१ ॥

कलाज्ञानकामसुखगुणस्वभाववर्णनम् ।

कोटीरराजितो हारदिव्यकुण्डलभूषित ।

सिंहासनसमारूढो रायबङ्गो विराजते ॥ २२ ॥

किरीटहारादि^१ विशिष्टद्रव्यस्वभाववर्णनम् । जातिक्रियागुण-

द्रव्यस्वभावापेक्षया जात्यलकारश्चतुर्विध । पक्षान्तरमिदम् ।

येनोपमीयते यत्र यत्किंचिद्येन केनचित् ।

प्रकारेणोपमा सा तस्या मेदोज्य प्रतन्यते ॥ २३ ॥

कादम्बनाथ सा कीर्तिर्धवला कौमुदीव ते ।

प्रतापमण्डल रक्त भाति बालार्कबिम्बवत् ॥ २४ ॥

धावल्यरक्तत्वधर्माभ्यामुपमेति धर्मोपमा ।

श्रीरायभूप कीर्तिस्ते शारदी कौमुदीव सा ।

तेजोमण्डलमुद्याति बालभास्करबिम्बवत् ॥ २५ ॥

अत्र धर्मनिरूपण न कृतमिति उपमानोपमेयवस्तुमात्रकथनाद्
वस्तूपमा ।

१ 'द्रव्यविशिष्ट' ।

महाभागस्य रायस्य कामं दोग्धि महान्कर ।
 कामधेनुरिवाशेषजगदानन्ददायिन ॥ २६ ॥
 कामक्षेत्री कामदोहकत्वप्रसिद्धि । विषयसिन हस्ते निरूप्यत इति
 विपर्यासोपमा ।

कादम्बनाथ कीर्तिस्ते शारदी कौमुदीव सा ।
 शारदी कौमुदी भाति त्वत्कीर्तिरिव विष्टये ॥ २७ ॥
 परस्परोत्कर्षशसिनी चान्योन्योपमा ।
 श्रीराय कीर्तिजाल ते तुल्य क्षीराब्धिनैव तत् ।
 अन्येन केनचित् साम्य न प्रयाति जगत्त्रये ॥ २८ ॥
 परवस्तुसादृश्यं व्यावृत्तेनियमोपमा ।
 कादम्बेश्वर कीर्तिस्ते चन्द्रातपसमाभवत् ।
 अस्ति चेत् सदृश वस्तु तत्समापि विराजताम् ॥ २९ ॥
 अन्यसादृश्यसंभवकथनादनियमोपमा ।
 इन्दुमन्वेति कीर्तिस्ते कान्त्या चाह्लादनेन च ।
 भानुमन्वेति तेजस्ते महिमा रागतोऽपि च ॥ ३० ॥
 आह्लादनकान्तिमहत्त्वारुणत्वघर्मसमुच्चयात् समुच्चयोपमा ।
 श्रीराय भवत कीर्तिविशाला भवदाश्रया ।
 सुधाकराश्रया ज्योत्स्ना भिदैवेयं न चेतरा ॥ ३१ ॥
 भेदान्तरनिरासेन अतिशयोपमा ।
 त्वत्कीर्तिविव धावत्य न कौमुद्या तदस्ति चेत् ।
 शारदाभ्राभ्रगङ्गादावपि श्रीराय विद्यते ॥ ३२ ॥
 साधारणधावत्यस्य अन्यथाकल्पनादुत्प्रेक्षोपमा ।
 शारदी कौमुदी सप्तवार्धिं यदि विलङ्घ्यते ।
 वर्तते यदि नित्य सा घत्तां कीर्तस्तवोपमास् ॥ ३३ ॥

सप्तवाधिलङ्घननित्यवर्तनस्य असंभविनः कथनाद्भुतोपमां १
चकोरनिकरो दृष्ट्वा त्वत्कीर्तिरिति कौमुदीम् ।
उपेक्ष्य भवतः कीर्तिं याति ज्योत्स्नेति विभ्रमात् ॥ ३४ ॥

मोहोपमा ।

सकलङ्कः सुधाशु किं किं साकाशं यशस्तव ।
कम्पते जनताचित्तमिति श्रीरायभूपते ॥ ३५ ॥

सशयोपमा ।

इन्दुना जीयते पुण्डरीकं त्वत्कीर्तिरेव तत् ।
सकलङ्केन्दुजयिनी पुण्डरीकं यतस्तत् ॥ ३६ ॥

निर्णयोपमा ।

धवला श्रीमती सर्वजनसंतापहारिणी ।
कादम्बराय कीर्तिस्ते राजते कौमुदी यथा ॥ ३७ ॥

श्लेषोपमा ।

साम्बरराज विभाति (च) कौमुद्यत्यन्तवधिनो भाति [?] ।
रायनृप कौमुदी वा कीर्तिस्ते सर्वदा भुवने ॥ ३८ ॥

उपमानोपमेययोः सदृशरूपशब्दवाच्यत्वात् सतानोपमा ।

क्षीराब्धिना समानापि कीर्तिस्ते शीतमानुना ।
क्षीराब्धिं पीडितो देवैः सकलङ्कः सुधाकरः ॥ ३९ ॥

निन्दोपमा ।

क्षीराब्धिरमृतस्थानं चन्द्रः सतापहृत् सदा ।
क्षीराब्धिचन्द्रौ त्वत्कीर्त्या सदृशौ राय धीघनः ॥ ४० ॥

प्रशसोपमा ।

१ In Kāvyaḍarsa's this variety of Upamā is known
as Samānoparā (v । सन्दानोपमा, सरूपोपमा)

क्षीरवाराशिना तुल्या त्वत्कीर्तिरिति मे मन ।

आचिख्यासति दोषो वा गुणो वा भवतु प्रभो ॥४१॥

आचिख्यासोपमा ।

पुण्डरीकं चन्द्रबिम्बं त्वद्यशस्त्रितयं प्रभो ।

परस्परविरुद्धं भो भसति कादम्बरायराट् ॥४२॥

विरोधोपमा ।

भुवनव्यापिनी कीर्तिं भवदीया सदातनीम् ।

पुण्डरीकं न शक्नोति जेतुं तादृक् क्रमोज्झितम् ॥४३॥

प्रतिषेधोपमा ।

त्वत्कीर्तिं स्वाङ्गसजाता क्षीराब्धिजनितो विधुः ।

तथापि सम एवेन्दुर्नाधिको रायभूपते ॥४४॥

चटूपमा ।

न कौमुदीय कीर्तिस्ते न भानुस्तेज एव हि ।

न राहुः खड्ग एवायं प्रचण्डतरविक्रमः ॥४५॥

सुव्यक्तसादृश्यसंभवात्तत्त्वाख्यानोपमा ।

क्षीराब्धिशारदाभ्रादिवस्तूनामुपमा सदा ।

विलङ्घ्य भूरिकीर्तिस्ते घत्ते स्वेनैव तुल्यताम् ॥४६॥

असाधारणोपमा ।

क्षीराब्धिशरदिन्द्रादिश्वेतवस्तुप्रभावति ।

एकत्रमिलितेवेयं कीर्तिस्ते राय राजते ॥४७॥

वृत्तिरियं कदापि नाभूदिति अभूतोपमा ।

अमावास्यातिथौ रात्रौ शारदी चन्द्रिका यथा ।

कलौ काले तथा भाति कीर्तिस्ते रायमन्मथ ॥४८॥

असंभावितोपमा ।

शरच्चन्द्रनभोगङ्गाशारदाभ्रपयोर्णवान् ।

अन्वेति हारणीहारौ कीर्तिस्ते रायकावज ॥४९॥

बहूपमा ।

शरदिन्दोरिवोत्पन्ना जनितेषु पयोम्बुधे ।

शरदभ्रादिवोद्भूता कीर्तिस्ते भाति रायराट् ॥५०॥

विक्रियोपमा ।

इन्दौ ज्योत्स्नेव दुग्धाब्धौ चन्द्रो वा दुग्धवारिधि ।

घरायामिव कीर्तिस्ते भाति श्रीरायभूपते ॥५१॥

मालोपमा ।

श्रित्वा रायनृप भाति कीर्तिलोकत्रये भृशम् ।

श्रित्वा सुधाकर व्योम्नि कौमुदीव सुनिर्मले ॥५२॥

वाक्यार्थेन कश्चिद्वाक्यार्थो यद्युपमीयते सा वाक्यार्थोपमा । सा पुनर्द्विविधा एकेवशब्दा अनेकेवशब्दा इतीयमेकेवशब्दा वाक्यार्थोपमा ।

इन्दोरिव नृसिंहस्य कीर्ति ज्योत्स्नामिवामलाम् ।

चकोरीव विलोक्यासौ जनता याति समदम् ॥५३॥

इयमनेकेवशब्दा वाक्यार्थोपमा ।

नृसिह्मराय कीर्तिस्ते जगत्येकैव राजते ।

एक एव नभोमार्गे ननु भाति सुधाकर ॥५४॥

इवादिशब्दप्रयोगाभावेऽपि साम्यप्रतीतिरस्तीति प्रतिबस्तूपमा ।

आह्लादनाय देवाना ज्योत्स्ना वसति चन्दरे ।

नृलोकवर्तिजीवाना कीर्ति कादम्बभूपती ॥५५॥

एकक्रियाविधौ अधिकेन हीन सदृशीकृत्य कथनं तुल्ययोगोपमा ।

रूपेणाङ्गजवत्कलायुततया शीताशुवत्तेजसा

तीक्ष्णेनार्कवदद्भुतोन्नततया देवादिवत् सपदा ।

देवाधीशवदुद्धतविक्रमतया पञ्चास्यवद्राजते

गाम्भीर्येण समुद्रवज्जयति स. श्रीरायबङ्गो भुवि ॥५६॥

हेतूपमा ।

उद्वेगो विदुषा यत्र नास्ति तत्रोपमा मत्ता ।
लिङ्गस्य वचनस्यापि भेदे हीनेऽधिकेऽपि च ॥५७॥
शारदाभ्रमिवापूर्वा कीर्तिस्ते चन्द्रिका इव ।
भवानिव महामेरुस्त्वं सुरेन्द्र इवासि भो ॥५८॥

चतुष्पदिके श्लोकः ।

उद्वेगो यदि वर्तेत भिन्नलिङ्गादिके सति ।
तत्रोपमा न वक्तव्या कलागमविशारदे ॥५९॥
बलाकेव शरच्चन्द्रो वेशन्त इव वारिधि ।
ग्रामस्वामीव देवेन्द्र प्रदीपो मानुबिम्बवत् ॥६०॥
एतादृशी सभासद्भिर्न वक्तव्या कदाचन ।
धर्ममात्रविवक्षायामुपमा कीर्त्यते बुधे ॥६१॥
शृमालवत्पुरालोकी मुनिराजो विराजते ।
अकृतावासको लोके फणीव मुनिसत्तमः ॥६२॥
यथेववाद्यव्ययानि कल्पादिप्रत्ययास्तथा ।
अञ्जास्यादिसमासश्च निभादिसमवाचकः ॥६३॥
उपमालकृतावेते शब्दा वाच्या कवीश्वरे ।
स्पर्धते हसतीत्यादि शब्दा वाच्याश्च कोविदे ॥६४॥
यत्रोपचर्यतेऽभेद उपमानोपमेययो ।
तद्रूपकमलंकारस्तस्व भेदः प्रतन्यते ॥६५॥
कान्ता साटङ्कचक्रं विरचितकबरीवन्धकान्तारदुर्गं
लावण्याम्भस्सुदुर्गं धनकुचगिरिदुर्गं मखोदारखण्डम् ।
चक्षुर्लीलावलोकामितनुतशरजालं लसद्दृष्टिनेतुः
कन्दर्पालापमन्त्रो विलसति चतुरो रायकन्दर्परञ्जये ॥६६॥

समस्तरूपकम् ।

श्रीरायो जलधि सुधाशुरमृतं मेघः सुरानोकहो
भानु सिद्धरसो मन्त्रोजनपतिश्चिन्तामणिर्देवराट् ।
भोगीन्द्र सुरधेनुरम्बरमिदं काले कलौ सर्वदा
भूत्वा तीर्थकरोऽपि सर्वजनज्ञानन्दाय सवर्तताम् ॥६७॥

व्यस्तरूपकम् ।

कामिन्या पदपङ्कजेदमधुपो वक्त्राब्जसवर्धिता-
म्बोधिस्त्व वरनाभिचारुसरसि श्रीराजहसं सदा ।
अङ्कालाननिबद्धभावजगजस्तुङ्गस्तनाद्रिस्थित-
व्याधोऽपाङ्गनिरीक्षणेपुविलसलक्ष्योऽसि बङ्गप्रभौ ॥ ६८ ॥

समस्तव्यस्तरूपकम् ।

श्रीरायस्य मुखेन्दुस्ते (? इव) स्मितज्योत्स्नाविराजितः ।
कस्तूरीतिलकाङ्कद्वौ भाति सूक्तिसुधारसः ॥ ६९ ॥

स्मितादिषु ज्योत्स्नादित्वं मुखे च चन्द्रत्वमारोप्य तद्योग्यस्थान-
विन्यासादेतत् सकलरूपकम् ।

स्मितज्योत्स्ना मुखे घत्ते कस्तूरीतिलकाङ्कनम् ।
सूक्तिपीयूषसारं ते कादम्बेश्वर रायराट् ॥ ७० ॥

मुखस्यावयवानां स्मितादीनां ज्योत्स्नादिष्वारोपाद् अवयविनो
मुखस्यानारोपाद् अवयवरूपकम् ।

मुखेन्दुस्ते जनानन्दं करोति भ्रूविराजितः ।
विशालनेत्रो निटिलं धरन् श्रीरायभूपते ॥ ७१ ॥

अत्र भ्रूनेत्रनिटिलानामवयवानामनारोपं अवयविनो मुखस्य चन्द्र-
त्वारोपाद् अवयविरूपकम् ।

१, व्याधोपाङ्ग, २ मुखवस्ते ।

मुखं विशालनेत्रं ते कप्तेत्स्वद्वर्षमासुरम् ।

दृष्ट्वा रज्यति लोकोऽत्र रायकादम्बनाम्बक ॥ ७२ ॥

अत्र मुखस्यावयविनोऽनासेनाद् एकस्यावयवस्य कपोलस्य दर्पणत्वं
मारोप्य नेत्रस्यानारोपाद् एकावयवरूपकम् । एव द्वयवयरूपक
त्रयवयरूपकमित्यादि योज्यम् ।

स्मितज्योत्स्नाविलास ते चारुनेत्रचकोरकम् ।

दृष्ट्वा मुख मुद याति नारीवृन्द नृसिंह भो ॥ ७३ ॥

अत्र ज्योत्स्नाचकोराणां सगे सति युक्तरूपकमिदम् ।

नारीजनो मुख दृष्ट्वा मेत्रेन्दीवरभ्रमसुरम् ।

स्मितचन्द्रिकया युक्तं मोदते तव रायराट् ॥ ७४ ॥

अत्र चन्द्रिकेन्दीवरयोरयोगाद् अयुक्तरूपकमिदम् ।

मुखेन्दुना कपोलाक्षिभ्रूयुगाधरशालिना ।

त्व रूपकेतुर्नारीणां करोषि रतिसंमदम् ॥ ७५ ॥

अवयविनो रूपणादवयवानां रूपणारूपणाद् विषमं रूपकम् ।

कादम्बनाथ लोकेऽत्र भवानेक विराजते ।

जगन्मोहकरापूर्वरूपभासुरमन्मथ ॥ ७६ ॥

विशेषणविशिष्टमन्मथारोपणात्सविशेषणरूपकम् ।

रायप्रतापभानुस्ते न मीलयति कैरवम् ।

अस्मत्पतिविभूत्यब्जवण्ड सकोचयत्यहो ॥ ७७ ॥

भानुकार्यस्य अकरणदर्शनादितरकार्यस्य करणदर्शनाच्च द्विरुद्धरूपकम् ।

तुङ्गत्वेन महामेघमन्मथो रूपसंपदा ।

विभूत्या सुरराजोऽसि रायकादम्बनाम्बक ॥ ७८ ॥

तुङ्गत्वादिहेतुना कनकाचलादिरारोप्यत इति हेतुरूपकम् ।

अतिरक्त बालभानु विडम्बयति गर्वत ।

तेजोभानुरयं रक्तो भवती रायभूपति ॥ ७९ ॥

तेजोभानुबालभान्वोर्गौणमुख्ययोः साधर्म्यदर्शनादुपमां रूपकम् ।

अरुण पद्मिनी तेजोभानुर्वीर श्रियं तव ।
 आनन्दयति रक्तोऽसौ कदाचित्सर्वदाप्यवम् ॥ ८० ॥
 अनयोर्भान्वोर्वैधर्म्यदर्शनाद् व्यतिरेकरूपकम् ।
 तेजोभानुस्समो भानुर्वैदि तापविधानतः ।
 ततोऽन्योऽपि ततस्तस्य न सवादी सवाधिप ॥ ८१ ॥
 भानुसाम्यप्रतिषेधादाक्षेपरूपकम् ।
 कटाक्षचन्द्रिकापीयं परसतापहारिणी ।
 सतापयति मा देव मत्पाप तव रायराट् ॥ ८२ ॥
 आक्षेपस्य समाधानकरणात् समाधानरूपकम् ।
 सत्कीर्तिचन्द्रिकाहार धृत्वा दिक्कामिनीरति ।
 श्रीरायचन्द्रकन्दर्पं श्रुत्वा गायति गायति ॥ ८३ ॥
 रूपकरूपकम् ।
 नाय राय 'सुधासूतिर्नेयं कीर्तिश्च कौमुदी ।
 नेद तिलकमङ्गोऽयं नाधरो वटपल्लवम् ॥ ८४ ॥
 रायनृपत्वादिक निवर्त्य चन्द्रादित्वेन रूपजात् प्रकटीकृतगुणातिशय
 तत्त्वापह्नुतिरूपकम् ।
 त्रयस्त्रिंशत् समारूपाता उपमालकृतेभिदा ।
 विशती रूपकस्यापि मेदा प्रोक्ता मया पुन ॥ ८५ ॥
 अन्तो नास्ति विकल्पानामुपमारूपकद्वये ।
 दिङ्मात्र कथित शेषो विचार्यो बुद्धिशालिभि ॥ ८६ ॥
 उक्तस्य पुनरुक्ति स्यादबहुधावृत्तिरीरिता ।
 अर्थावृत्ति पदावृत्तिरुभयीति त्रिधा मता ॥ ८७ ॥
 अर्थावृत्तिर्यथा -
 खन्ति कोकिला कीरा वदन्ति मधुषा वने ।
 वदन्ति राजहसाश्च रणन्ति 'श्रीधरेशितु ॥ ८८ ॥
 १ श्रीधरेशित्वं ।

पदावृत्तिर्यथा -

श्रीरायक्षितिनाथकीर्तिवनिता भाति त्वदीया भृशं
सप्ताम्बोधिषु भाति सर्वगगने सर्वत्र दिग्मण्डले ।
भाति क्षमासु च भाति भाति सकले स्वर्गेऽप्यधोविष्टे
भातीय कविराजचारुचने भातीयमत्यद्भुता ॥८९॥

उभयावृत्तिर्यथा -

क्रीडयत्यङ्गनालोको भवान् नृपगृहे सदा ।
गुहासु क्रीडयत्यद्य नारीवर्गं रिपुव्रज ॥९०॥
एतदावृत्यलंकारत्रय दीपकालंकारस्थान एव समतम् ।
हिनोति कार्यं व्याप्नोति ज्ञाप्यं वा हेतुश्च्यते ।
उत्पत्तिसाधनत्वेन ज्ञप्तिसाधनतोऽपि वा ॥९१॥
कारकज्ञापको हेतु उत्पत्तिज्ञप्तियोग्यकौ ।
यत्रोच्येते स हेत्वाख्योल्लंकारोऽनेकधा मतः ॥९२॥
हरिचन्दनहारेण मल्लिकामालया युत ।
प्रीतिं करोति नारीणां शृङ्गारार्णवचन्द्रमा ॥९३॥

निर्वर्त्यकारकविषयहेत्वलंकार ।

आरक्तमालतीमालातिलकाभरणोज्ज्वलः ।
आलिङ्ग्य नायिका नाथश्चिन्ताभावाय कल्पते ॥९४॥
अभावरूपनिर्वर्त्यविषयहेत्वलंकार । पूर्वो भावविषय ।
रूपातिशयसंपन्नो नुतदक्षिणनायकः ।
रायबङ्गो व्यधात् स्त्रीणां मनःकौतूहलान्वितम् ॥९५॥
विकार्यविषयकारकहेत्वलंकार ।
इक्षुचापसमाकार कामसिद्धान्तवेद्यसौ ।
रायबङ्गोऽवनीनाथो नारीरूपं प्रपश्यति ॥९६॥

प्राप्यविषयकारकहेत्वलकार ।

तव पल्लववज्रेण मुक्तेनार्धमुधाशुना ।

मन सुबोधमित्येव नायिका वक्ति नायकम् ॥९७॥

ज्ञापकहेत्वलकार ।

जातिक्रियागुणद्रव्यसज्ञाभेदामिधायिना

आदिमध्यान्नवृत्तेन पदेवैकत्रवर्तिना ।

वाक्यार्थनिर्णयो यत्र भवेत्तद्दीपक मत

बहुधा वर्तमानस्य तस्य लक्ष्य प्रतन्यते ॥९८॥

काकिला रणन कृत्वा नृसिह मोदयन्त्यलम् ।

खेदयन्ति च कान्ताया खण्डिताया मन परम् ॥९९॥

आदिवर्तिजातिपददीपकालकार ।

चरन्ति मदनोद्याने नृमिहरमणीजना ।

त्वद्वैरिवनितालोका विपिनेषु गुहासु च ॥१००॥

आदिवर्तिक्रियापददीपकालकार ।

रक्त कादम्बनाथेऽस्मिन् कामिनीना मनो भुञ्जते ।

प्रजाना मित्रलोकाना चित्त च विदुषामपि ॥१०१॥

आदिवर्तिगुणपददीपकालकार ।

हारेण रागबङ्गस्य कण्ठस्थेन मनो हृतम् ।

नारीजनस्य शीतागोर्मयूखोऽपि तिरस्कृत ॥१०२॥

आदिवर्तिद्रव्यपददीपकालकार ।

चैत्रेण सेवकेनासौ रागबङ्गो विनम्यते ।

पश्चाद्राजाधिलोकस्य वार्ता सम्यग्निरूप्यते ॥१०३॥

आदिवर्तिसंज्ञापददीपकालकार ।

आरामे रायबङ्गस्य नृत्य कुर्वन्ति केकिनः ।

प्रेक्षकाणां जनानां च जनयन्ति मनोमुदम् ॥१०४॥

मध्यवर्तिजातिपददीपकालकार. ।

रायबङ्गमनोजात नारीलोको विलोकेते ।

दिदृक्षावशतो गत्वा देवनारोजनोऽपि च ॥१०५॥

मध्यवर्तिक्रियापददीपकालकार ।

सत्कीर्त्या रायबङ्गस्य नृलोको घवलीकृत ।

पाताललोकसर्वस्वमूर्ध्वलोकोऽपि भासुर. ॥१०६॥

मध्यवर्तिगुणपददीपकालकार. ।

कादम्बनायको हारभूषितो नृनरायराट् ।

आस्ते मिहासने दिव्ये पूज्यते च नरेश्वरे ॥१०७॥

मध्यवर्तिद्रव्यपददीपकालकार ।

कादम्बेशेन रायेण डित्थोऽयं परिपालित ।

अत एव निजावासे स्थित्वा दीर्घं प्रमोदते ॥१०८॥

मध्यवर्तिसंज्ञापददीपकालकार ।

कादम्बरायसदनाद्बहिरुद्यानवासिन ।

वदन्ति मधुरालाप फल चुम्बन्ति ते शुका ॥१०९॥

अन्त्यवर्तिजातिपददीपकालकार ।

कादम्बरायभूनाथ कुमुमायुधसन्निभम् ।

दृष्ट्वा मुद स्वकीयोऽपि परकीयोऽपि ढौकते ॥११०॥

अन्त्यवर्तिक्रियापददीपकालकार. ।

कादम्बरायनाथस्य सत्कीर्त्या विमलात्मना ।

जायते मानवानां च स्वर्गिणामपि सत्सुखम् ॥ १११ ॥

अन्त्यवर्तिगुणपददीपकालकार ।

सिंहासने महारत्नकीलिते प्रतिभासते ।

क्रीडत्यारामसदोहे हारालकृतरायराट् ॥ ११२ ॥

अन्त्यवर्तिद्रव्यपददीपकालकार ।

कादम्बनाथ रायेन्द्र लोकते प्रणमत्यपि ।

नानादेशगता वार्ता ब्रूते रम्या कपिध्वज ॥ ११३ ॥

अन्त्यवर्तिसज्ञापददीपकालकार ।

शास्त्र धर्मस्य सवृद्धयै स च पुण्यस्य तन्त्रिण्य ।

सा श्री रायमहीनाथे सुखस्य खलु जायते ॥ ११४ ॥

इति दीपकत्वेऽपि पूर्वपूर्वापेक्षया वाक्यमाला प्रयुक्तेति
मालादीपकम् ।

श्रिय विपक्षवर्गस्य वर्धयन्ति चलानि वै ।

ह्लासयन्ति नृसिंहस्य मन्त्रा पञ्च सुनिश्चिता ॥ ११५ ॥

क्रियाया परस्परविरोधाद् विरुद्धार्थदीपकम् ।

मनोवेगयुता सत्त्वा दिव्यलक्षणभूषिता ।

दिवि भान्ति पतङ्गाश्वा भुवि रायतुरगमा ॥ ११६ ॥

मनोवेगादिधर्मेण^१ उभयेषा समानाना भानुक्रियासम्बन्धात् श्लिष्टार्थ-
दीपकम् ।

कान्तास्य वरमीक्षते घनकुचद्वन्द्वं स्पृशत्युन्नतं

श्लिष्यत्यङ्ग^२मनङ्गतन्त्रविदिय श्रीरायबङ्गो दरम् ।

चुम्बत्यङ्गति भावयत्यमति संस्त्रीणाति समोदते

जानीते विनयत्युदेति कुस्ते संभाषते भासते ॥ ११७ ॥

नाम्नाक्रियाणामेककर्तृकारकेण संबन्धादेकार्यदीपकम् ।

अब्ज कूर्ममनङ्गराजशरधि कामिभसद्वन्धना—

लान सिंहमपूर्वसारसरसी नाग गिरि वल्लरिम् ।

शङ्खं शीतकर तिलस्य कुसुमं वज्रं प्रवाल शङ्खं

चापं भृङ्गतति मयूरसम दृष्ट्वा सदा मोदते ॥ ११८ ॥

श्रीरायबङ्ग इति अध्याहार कर्ता । एतदन्त्यक्रियादीपकं प्राक्
प्रदर्शितमपि भावचमत्कारसम्भवात्पुनः प्रदर्शितम् । अनया दिशा
विचक्षणैर्दीपिकान्तराण्यभ्युत्थानि ।

यत्रार्थस्य स्वरूपेण विद्यमानस्य कल्पना ।

अन्यथा तमलकारमुत्प्रेक्षाख्यं प्रचक्षते ॥ ११९ ॥

नून प्रायो ध्रुव शङ्के मन्ये सत्यमिवादिभि ।

शब्दैः प्रकाशयते सेयमुत्प्रेक्षा कविपुङ्गवै ॥ १२० ॥

वाच्या प्रतीयमानेति सा चोत्प्रेक्षा द्विधा मता ।

मन्ये शङ्के ध्रुवादीनां प्रयोगे प्रथमा मता ॥ १२१ ॥

मन्ये शङ्के ध्रुवादीनां शब्दानामप्रयोगतः ।

प्रतीयमानोत्प्रेक्षा तु द्वितीया विबुधैर्मता ॥ १२२ ॥

वाच्योत्प्रेक्षा पुनः प्रोक्ता षट्पञ्चाशद्विधा बुधैः ।

प्रतीयमानोत्प्रेक्षाष्टचत्वारिंशद्विधा मता ॥ १२३ ॥

तदुदाहृतिरन्यत्र बोद्धव्या बुद्धिशालिभिः ।

मूलभेदौ निरूप्येते द्वाविमौ सग्रहत्वतः ॥ १२४ ॥

शशधरसुरगङ्गा क्षीरवाराशिमुख्यान्

धवलगुणविशिष्टान् केचिदाहुः स्वतोऽमून् ।

तव विशदयशोऽक्षस्पर्शनादर्जुनास्ते

सुकविबिनुतवङ्गक्ष्माप मन्ये सदाहम् ॥ १२५ ॥

स्वभावेन धवलाना चन्द्रादीना कीर्त्यशस्पर्शनाद् वाक्य-
मन्यथा कल्पितम् । इय वाच्योत्प्रेक्षा ।

तव तेजोगुण लब्धु बालभानुरय पुन ।

पुन पूर्वाद्रिमारुह्य वसतीव तपस्यलम् ॥ १२६ ॥

क्रियायोगिना इवशब्देन व्यञ्जितोत्प्रेक्षा इयमपि वाच्योत्प्रेक्षा ।
प्रतीयमानोत्प्रेक्षायास्तु (? गुस्त्वा) निशयाभावादुदाहरणं पूर्वशास्त्रे
न कृतमिति नास्माभिरपि कृतम् ।

प्रस्तुतीकृत्य यत्किञ्चिद्वस्तुतस्सिद्धये पुन ।

अन्यस्यार्थस्य योग्यो योऽर्थान्तरन्यास एव स ॥ १२७ ॥

कीर्तिप्रतापी रायेण भुवनत्रयवर्तिनौ ।

लब्धौ पुण्यवता केन किं किं पुसा न लभ्यते ॥ १२८ ॥

विश्वव्यापिनामार्थान्तरन्यास ।

वक्षोरङ्गनिवासिनो श्रियमिमा कृत्वा मुखाब्जस्थिता

वाग्देवी जयकामिनो विलसिता दोर्दण्डसधस्थिताम् ।

कादम्बक्षितिपे स्थिते वरयशस्कान्ता गृहान्निर्गता

लोके स्त्री सहते विवर्धनगता का वा सपत्नी श्रियम् ॥ १२९ ॥

अयमपि विश्वव्यापी ।

श्रीकामिरायबङ्गोऽय कलौ काले सता मुदम् ।

उत्पादयति शीताशु कलावपि मुदे न किम् ॥ १३० ॥

विशेषस्थार्थान्तरन्यास ।

कान्तास्यचुम्बने सक्तो रायेन्द्रो याति समदम् ।

पद्मिन्या पङ्कजासक्तो भ्रमर किं न तुष्यति ॥ १३१ ॥

श्लिष्टार्थान्तरन्यासः । भ्रमर मधुकरः कामुक इति ध्वनिः ।

मधुद्रो भ्रमरश्चेति द्वाविमौ कामुकेऽपि च ।

नृसिहोऽप्यभयं दत्ते श्रीरायो जगतां सदा ।

लोके विचित्रशक्तीनां वस्तूनां शक्तिरीदृशी ॥१३२॥

विरुद्धार्थान्तरन्यासः ।

नीतियुक्तोऽपि रायस्य विक्रमो वैरिणा मन ।

सतापयति शत्रूणां पूर्वपापं हि तादृशम् ॥१३३॥

अयुक्तार्थान्तरन्यासः ।

तिलकाङ्कितरायास्य मोदयत्यङ्गनाजनम् ।

साङ्कचन्द्रसमं तोषवर्धनं युज्यते ननु ॥१३४॥

युक्तार्थान्तरन्यासः ।

रायप्रतापभानुस्तान् सतापयतु वैरिण ।

कीर्तिचन्द्रो धुनोतीमान् किं किं युक्तं सदोषिणः ॥१३५॥

युक्तायुक्तार्थान्तरन्यासः ।

कीर्तिज्योत्स्नापि तापाय न किं तेजो वनानल ।

धुनोति चन्द्रपक्षश्चेद्वह्निपक्षो दहेन्न किम् ॥१३६॥

विपर्ययार्थान्तरन्यासः ।

जगत्पर्ययान्तरन्यासभेदा अन्येऽपि सन्ति हि ।

तेषां निदर्शनं ज्ञेयं यथाशास्त्रं विचक्षणैः ॥१३७॥

शब्दस्य वा प्रतीतेर्वा सादृश्ये विषये सति ।

वस्तुनोर्भेदकथनं व्यतिरेकस्तयोः पुनः ॥१३८॥

जगन्मोहनरूपेण कुसुमास्त्रस्य सनिभः ।

रायबङ्गस्ततस्तस्य भेदो दृश्यत्वधर्मतः ॥१३९॥

रायबङ्गवर्तिना दृश्यत्वधर्मेण भेदकथनादुभयगतभेदस्य प्रतीक्षि-
सिद्धत्वादेकव्यतिरेकालकारः ।

यश प्रतापो भवतो जगद्व्याप्तौ कविस्तुतौ ।

यश शारदचन्द्राभ बालभानुसम पर ॥१४०॥

यश प्रतापोभयभेदसाधकवाचल्यरक्तत्वधर्मद्वयस्य पृथक्कथनादुभय-
व्यतिरेकालकारः ।

उन्नतस्थानवृत्तोजपि तेजस्व्यपि महानपि ।

राय त्वत्समता याति न भानू राहुपीडितः ॥१४१॥

^२साक्षेपव्यतिरेकालकारः ।

धरन्नपि महाभाग्यजनिता पूर्णसपदम् ।

एकदिक्पालनादिन्द्रस्त्वत्तो राय निकृष्यते ॥१४२॥

सहेतुव्यतिरेकालकारः ।

उक्तव्यतिरेकालकारपञ्चकशब्दोपात्तसादृश्यम् । बालातप प्रतापश्च
धरतो भेदमीदृशम् । बालातपो भानुवर्ती प्रतापस्त्वयि वर्तते ।
रक्तत्वधर्मेण प्रतीयमानसादृश्ययोर्बालातपप्रतापयोर्भेदकथनात्प्रतीय-
मानसादृश्यभेदमात्रव्यतिरेकालकारः ।

सकलङ्को निराधार कलाहीनश्च चन्द्रमा ।

श्रीरायबङ्गभूमीश त्वत्सम कथमुच्यते ॥१४३॥

जगदानन्दजनकत्वजगत्सतापहारित्वादिधर्मेण प्रतीयमानसादृश्ययो-
श्चन्द्ररायबङ्गयोर्मध्ये रायबङ्गस्याधिक्योपेतभेदकथनादाधिक्योपेत-
भेदलक्षणव्यतिरेकालकारः ।

कादम्बरायो मारश्च रूपवन्तौ मनोहरौ ।

राय सिंहध्वजो मारो मीनकेतुर्विराजते ॥१४४॥

^२आक्षेपालङ्कारः ।

शब्दोपात्तसादृश्ययो धीरायमाख्यो सदृशध्वजद्वयस्य भेदगमकत्वा-
त्सदृशव्यतिरेकालंकारः ।

राय कादम्बनाथोऽय नारीलोलदृगोक्षितः ।

कुसुमास्त्रधरो भीति रतिदेवीदृगक्षितः ॥१४५॥

प्रतीयमानसादृश्ययोर्मारराययो. सदृशरतिलोचननारीलोचनानां
भेदगमकत्वादपर सदृशव्यतिरेकालंकारः ।

मुरराजश्रियो रम्य भोगीन्द्रसुखलालितम् ।

रायस्य राज्यं क्रमते प्रजापालनमासुरस्य ॥१४६॥

रायराज्यं प्रजापालनमासुरत्वेन राज्यजातेस्तुल्यं सुरेन्द्रविभूति-
भोगीन्द्रसुखलालितत्वेन भिन्नमिति सजातिव्यतिरेकालंकारः ।

प्रकृत कारणं त्यक्त्वा यत्र हेत्वन्तरं मतम् ।

विभाव्यते स्वभावो वा यत्र सा हि विभावना ॥१४७॥

‘अचन्द्रा चन्द्रिका कीर्तिं प्रतापो भानुना विना ।

बालातपो मुखं चन्द्रो क्षीराब्धेस्ते नृसिंह भो ॥१४८॥

चन्द्रादिकारण परित्यज्य कीर्तिचन्द्रिकादे श्रीरायनामकारणान्तर-
कल्पनात्कारणान्तरकल्पनाविभावना ।

अकारणमहाबन्धुरकारणसहृद्भवान् ।

अकारणदयालुश्च जनानां रायभूपते ॥१४९॥

अकारणपदेन हेतु निराकृत्य स्वभावेन बन्धुत्वादिकथनात्स्वभाव-
विभावना ।

प्रतिषेधस्य कथनं प्रतीतिर्वा प्रजायते ।

स यत्राक्षेप इत्युक्तस्त्रिधा कालत्रयाश्रयात् ॥१५०॥

रायो रणाङ्गणेऽरीणा जल प्रविशतां तृणम् ।
दशता कृतवल्मीकारोहणान्न व्यघाद्वधम् ॥१५१॥

अतीताक्षेपालकार ।

कुतो ललाटे तिलक करोति नृपरायराट् ।
साङ्गमिन्दु स्वकीयस्य समभिच्छति किं कृती ॥१५२॥

वर्तमानाक्षेपालकार ।

सापराधो नृपो राय कान्ताडम्बरकोपतः ।
भीत्वा रतिगृह रम्यं सोत्कण्ठोऽपि न यास्यति ॥१५३॥

अनागताक्षेपालकार ।

कीर्तिचन्द्रातपे शैत्यं न सत्यं तव रायराट् ।
यदि सत्यं विपक्षाणां सतापयति किं पुनः ॥१५४॥
शैत्यविरोधिना संतापकर्मणा केनचित्पुसा शैत्यधर्मस्य आक्षिप्तत्वाद्-
मक्षेपालकार ।

रायवङ्गस्य कीर्तिर्वा नेति को बुध्यते भिदाम् ।
दृश्यते शुद्धधावल्यप्रभा जगति नाश्रय ॥१५५॥
धावल्यप्रभालक्षणं धर्ममाश्रित्य कीर्तिरूपो धर्म्याक्षिप्त इति
धर्म्याक्षेपालकार ।

राय कल्पान्तक युद्धे दृष्ट्वापि रिपवोऽवशा ।
भयं न यान्ति वल्मीकतृणपानीयसंश्रिता ॥१५६॥
भीते कारणं वधो वल्मीकाद्याश्रितेर्वैरिभिर्निषिद्ध इति कारणाक्षेपा-
लकार ।

रायस्यायल्लके ज्योत्स्नाहिमाम्बुमलयानिल- ।
कर्पूरसगमेऽप्यस्या शीतभावो न जायते ॥१५७॥

१. रिपवोवधा ।

चन्द्रास्तपादिवस्तुसंगमे कारणे संनिहितेऽपि शैत्यकार्यं न जातमिति
कार्याक्षेपालकार ।

रणे गृहीतो रायेण रिपुवर्गो वदत्यलम् ।

वधाभिलाषो यदि ते हन्तव्यो रणभैरव ॥१५८॥

हन्तव्य इत्यङ्गीकारमुखेनैव काक्वा स्ववधो निषिध्यत इत्यनुज्ञाक्षे-
पालकार ।

कलौ काले महादुष्टौल्लुण्टाकादिकदुर्जनान् ।

निराकरोति श्रीराय प्रभुत्वेनैव राजते ॥१५९॥

आदिपदेनैव दुर्जननिषेधात् प्रभुत्वाक्षेपालकार ।

स्थितिर्वा ते गतिर्वा ते रमणास्तु ममाकृति ।

द्रष्टुं न शक्यते पश्चात्तदेतत् सुविचार्यताम् ॥१६०॥

इति वदन्त्या नायिकया सादरं वचनं प्रयुक्तमिति सामर्थ्यादिनादरो
निषिद्ध इति अनादराक्षेपालकार ।

पश्य पश्यमिं चेदन्यामस्तु तद्दर्शनं शुभम् ।

यावदागमनं तावत्तन्निवृत्तास्तु मम प्रिय ॥१६१॥

इति वदन्त्या कान्तयाशीर्वचनमुखेन काक्वा कान्तगमनं निषिध्यत
इत्याशीर्वचनाक्षेपालकार ।

दास्यामि हारं गन्तव्यं त्वया तुभ्यं नमो नमः ।

अन्यथा वामपादो मे तव बुद्धिं वदिष्यति ॥१६२॥

इति ब्रुवाणयातिरिक्तया कान्तया गमनसहायताकरणव्याजेन
प्रियप्रयाणं निषिद्धमिति साचिव्याक्षेपालकार ।

याहि याहि निजेश त्वं मम यत्नस्तथैव भो ।

तव प्रयाणे पाथेयं प्रागेव विहितं मया ॥१६३॥

प्रियगमनकार्ये यत्नकरणव्याजेन प्रियया निजेशगमनं निषिद्धमिति
यत्नाक्षेपालंकार ।

क्षणालिङ्गनविघ्नाय रोमहर्षाय कुप्यता ।

प्रेम्णा निषिद्ध गमनं तवेश न मया पुन ॥१६४॥

प्रेमाधीनतया कान्तया निजेशगमन निषिद्धमिति परवशाक्षेपालकार ।

पुनरुज्जीवनोपाय सजीवनमहापदम् ।

दत्त्वा याहि निजेश त्व कन्दर्पो मा हनिष्यति ॥१६५॥

जीवनोपायदुर्घटत्वनिवेदनव्याजेन निजेशगमन निषिद्धमित्युपाया-
क्षेपालकार ।

यामीति वचन नाथ ते मुखाग्निर्गतं वरम् ।

याहि वा वस यत्त्वतो मम किञ्चित् फल न हि ॥१६६॥

अत्यधिकस्नेह्या^१ सकोपया सुकान्तया कान्तगमनं निषिद्धमिति
रोषाक्षेपालकार ।

स्पृष्ट मया न ताम्बूल न दृष्ट स्वदित न वा ।

^३शून्य तवास्तु नष्ट वा मार्जारो वास्तु मत्प्रिय ॥१६७॥

प्रागनागत्य पुनरागतेन जीवितेशेन सहैवमुक्त्वा कान्तया ताम्बूलस्य
सानुक्रोश दोषोद्भावन कृतमित्यनुक्रोशाक्षेपालकार ।

कलौ काले प्रजा धर्म नाचरन्ति न चासते ।

न्यायमार्गे अहो कष्टमनुशोचति हि रायराट् ॥१६८॥

धर्मपालचूडामणिना रायधरणीशेन कलौ प्रजाना धर्माचारव्यावृत्त्या-
दिर्कं दृष्ट्वा पश्चात्ताप कृत इत्यनुशयाक्षेपालकार ।

१ मत्त्वतो २ सकोपयासि कान्तया ३. शून्यास्तवास्तु ४. मनु-
शेषते ।

चिपक्षतमसां शत्रौ सुहृत्पथप्रकाशके ।
 रायप्रतापमार्तण्डे सति किं भानुना भुवि ॥१६९॥
 साम्यं दर्शयित्वा मुख्यभानुनिषिद्ध इति श्लिष्टाक्षेपालंकारः ।
 किमिय चन्द्रिकाहोस्वित् कीर्तिः किं रायभूभुज ।
 रात्रावह्नि च दृश्यत्वात् कीर्तिरेव न चन्द्रिका ॥१७०॥
 सदादृश्यत्वधर्मेण चन्द्रिका निषिध्यते इति संशयाक्षेपालकार ।
 कृत्वापि दान जगतो न तृप्यति हि रायराट् ।
 इष्टं दत्त्वापि भुवने न तृप्यति सुरद्रुम ॥१७१॥
 अर्थान्तराक्षेपालकार ।
 कादम्बराय कीर्तिस्ते कविराजैर्न वर्ण्यते ।
 वाचामगोचरत्वात्ता दृष्ट्वा नन्दन्ति मानसे ॥१७२॥
 हेत्वाक्षेपालंकार ।
 कादम्बक्षितिपस्य तोर्यममले गौरीशगौरं हृदि
 श्रीनाथामरनाथ कर्णं नृपते पुष्पायुध क्षमापते ।
 भोगीन्द्रार्जुन धर्मराजनृपते भानो सुधाशो गुरो
 वार्धे मेरुगिरीन्द्र चन्दनतरो भूमौ नभो मा कुह ॥१७३॥
 गर्वरूपधर्मनिषेधाद् धर्माक्षेपालंकारः । भावचमत्कारसंभवात्
 पुनरप्युक्त ।
 अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या आक्षेपाणां विचक्षणैः ।
 मया शास्त्रानुसारेण दिग्मात्रं संप्रदर्शितम् ॥१७४॥
 'मनोवद् वक्तुरिष्टस्योत्कर्षं वक्तुं निरूप्यते ।
 यत्रासंभवि सा सिद्धिरुच्यतेऽतिशयाभिधा ॥१७५॥
 १ मनो वक्तुमिष्टं ।

तव कीर्तिमहालता जगत्सुरभूजाग्रगता स्तुतादिकैः ।

अवलम्बपद विलोकेते यवनस्तुत्यनृसिहभूपते ॥१७६॥

कीर्तेरुत्कर्षकथनार्थमसंभविलोकाग्रगमन लोकमतिक्रम्य गमनेच्छया
विलोकन च कथितमित्यतिशयोक्ति ।

किमास्य शारद चन्द्रबिम्बं किं हसन तव ।

किं किं ज्योत्स्नेति रायस्य सदेहो जायते नृणाम् ॥१७७॥

आस्यहसनयोरुत्कर्षकथनाय वदनचन्द्रयोर्हसनचन्द्रिकयोर्भेत्तुं शक्य-
त्वेऽपि सगयपूर्वको विवेचनाभावो सभवी कथित इति सशयातिश-
योक्ति ।

रणभेरीरव श्रुत्वा रायस्य जयशमिनम् ।

जय निश्चित्य दिक्कन्या गायन्ति जयकामिनीम् ॥१७८॥

निश्चयानि शयोक्ति ।

महाकवीना विस्तीर्णं हृदय जगदद्भुतम् ।

लोकादिर्वर्तिसत्कीर्तिविक्रमादरता गतम् ॥१७९॥

अद्भुतातिशयोक्तिविरोधातिशयोक्तिर्वा ।

आकारेणैङ्गितेनापि सूक्ष्मत्वाल्लक्ष्यते यदा ।

तदार्थो यत्र संप्रोक्तः सूक्ष्म इत्याख्यया बुधैः ॥१८०॥

सुरतसदननार्या रायबङ्गोऽनुयुक्त

क्व गत इति तदामौ भीतिमान् पृष्ठनोऽगात् ।

निजपतिहृदय माकारभेदेन बुद्धव

वस वस वस तत्रैवेति वाच ब्रवीति ॥१८१॥

प्रियया प्रियेण कृतो नायिकान्तरसगमः प्रियस्य पृष्ठगमनाकारेण
सभयेन सूक्ष्म ज्ञात इति सूक्ष्मालंकार ।

१ 'रीत्या'

यत्र प्ररूपितं वस्तु स्वसमानस्य वस्तुन ।

विदधाति प्रतीतिं सा समासोक्तिः सता मता ॥१८२॥

भो भो कल्पतरो त्वमत्र भुवने पुष्पासि सर्वान् जना-

नाकल्प तव कीर्तिवस्तु विदुषा स्तुल्य पर तिष्ठतु ।

काकोलूकपरेण निम्बतरुणानेनालमन्ये च ये

वृक्षा सन्ति बहुत्वधर्मसहितास्ते सन्तु मा सन्तु वा ॥१८३॥

अत्र कथित कल्पतरुः स्वमदृशं रायबङ्गं ज्ञापयति, निम्बतरुः स्वसमान नीतिशून्यनृप, परे च तरुः स्वसदृशमृपबाहुल्यं सूचयन्ति तत्तद्विशेषणमुक्तानुक्तयोः सममिति समानविशेषणभिन्नविशेष्य-समासोक्तिः ।

सतापहारी चन्द्रोऽय कलामृतविराजितः ।

अकलङ्क सदोद्भामी मया पुण्येन लभ्यते ॥१८४॥

अत्र कथितश्चन्द्रः स्वसम रायबङ्गं गमयति, सतापहरण कलामृत-विराजन् चन्द्रे राये च ममम्, अकलङ्कत्वं सदाभासन् रायनृपे न चन्द्र इति भिन्नाभिन्नविशेषणसमासोक्तिः ।

सनिमेष सुराधीशो निष्कलङ्क, सुधाकरः ।

वदन्कल्पतरुर्लब्ध केनचिदबहुपुण्यत ॥१८५॥

अत्र रायनृपसमानानामिन्द्रादीनां चिन्मिश्रत्वादिधर्मं चिराकृत्य सनिमेषत्वाद्यपूर्वधर्मं निरूप्य रायबङ्गप्रतीतिसमर्थत्वादपूर्वसमासोक्तिः ।

अस्यालकारस्य अन्यापदेश इति नासान्तरं वक्तव्यम् ।

अर्थस्य गोपनं वाचा चेष्टया वा प्रकाशयन्म् ।

लेशतो लव इत्युक्तं सद्भिर्ज्ञेयं त्वस्तुति परे, ॥१८६॥

पूर्वादि गतबालाभुमधुमा तेजसिबन्धनीतिः

पञ्चास्यासनयातबङ्गनृपतौ कोप प्रयाते इति ।

शैलाग्रे स्थितवानहं तत्र गुणं तेजोऽभिधानं तपो
लब्धुं वै विदधामि चारुवचसा प्रासादयत्तं नृपम् ॥१८७॥

वचोगोपनलेशालंकार । निन्दास्तुतिर्वा ।

सेवार्थमागतमहाधरणीश्वराणा-

मालोकनेन करुणास्मितभाजनेन ।

सिंहासने स्थितवता नृपकुञ्जरेण

चेत प्रसत्तिरमला प्रकटीकृताभूत् ॥१८८॥

षेष्टाप्रकाशनलेशालंकार ।

उक्तानां यत्र वाच्यानां योगो वाच्यान्तरे सह ।

क्रमेण कथित सोऽत्र क्रमालंकार उच्यते ॥१८९॥

रूपं वचोऽधररस स्तनकुम्भयुग्म

नि श्वासगन्धविषय तरुणीतनुस्थम् ।

आलोकनश्रवणपानसमागमोह-

घ्राणक्रियाभिरनुभूय सुखी नृपोऽभूत् ॥१९०॥

क्रमालंकार ।

भ्रूलोचनकटाक्षान् वै रायस्यालोक्य कामिनी ।

चापभृङ्गशरान्मत्वा जायते भयविह्वला ॥१९१॥

अयमपि क्रम ।

बुद्धेर्महत्त्वं भूतेर्वा तन्यते यत्र कोविदे ।

उदात्तं तमलंकारं वदन्ति कविपुङ्गवाः ॥१९२॥

काले कलौ स्वहितमङ्गलचारुबुद्ध्या

पाति प्रजाः करुणया न बिभेति शत्रोः ।

शीताशुभानुसमनीतिपराक्रमाभ्या

जेजीयतेऽरिर्नृपतीमघटामृगेशः ॥१९३॥

१. प्रच्छन्नवांस्तां कुर्व ।

बुद्धिमहत्त्वोदात्तालकारः ।

आस्थानमण्डपगते सुरशैलनुङ्गे

सिंहासने मदनरूपमृसिहृद्बङ्गः ।

आस्ते सता फणिपतिर्वरसार्वभौमो

गीर्वाणराज इति बाखिलमन्यमानः ॥१९४॥

ऐश्वर्यमहत्त्वोदात्तालकारः ।

सत्यरूपमपह्नुत्य यत्रान्यार्थो निरूप्यते ।

अपह्नुवमलकारं तमाहुः काव्यकोविदाः ॥१९५॥

अय श्रीरायबङ्गो न क्षीरवाराशिरेव वै ।

अन्यथा वरयाम्भीर्यगुणशाली कथं भवेत् ॥१९६॥

रायबङ्गात्बलक्षण स्वरूपमपह्नुत्य क्षीराम्बुधित्वस्य पररूपस्य
निरूपणात् स्वरूपापह्नुत्वालकारः ।

अय श्रीरायबङ्गो न समुद्रनवनीतकः ।

कादम्बक्षीरवारशिरेत्पत्तिर्घटते कवम् ॥१९७॥

अयमपि पूर्वं एव ।

अयं श्रीरायबङ्गो न सुरमूजोज्यया कथम् ।

समस्तजनसंकल्पदायको जाघटीत्ययम् ॥१९८॥

अयमपि तथैव ।

युद्धरङ्गत्रिनेत्रोज्य रायबङ्गमहीपतिः ।

कल्पान्तसमवर्त्येव किलाम्यत्र दयानिधिः ॥१९९॥

दयानिधित्वं परेष्वन्युपगम्य स्वेषु रिपुवर्गेण तस्य प्रलयान्तकत्व-
दर्शनाद्विषयापह्नुत्वालकारः ।

उपमालङ्कृतौ पूर्वमुपमापह्नुत्वः स्मृतः ।

अन्यापह्नुतिर्भेदानां विस्तरो लक्ष्यतां कुर्वेः ॥२००॥

१ कादम्बक्षीरवारशो उत्पत्तिः ।

यत्र प्रियतरा वाणी प्रेमाधिक्यप्रकाशिनी ।
निरूप्यतेऽसौ विद्वद्भिः प्रयोऽल्लकार उच्यते ॥२०१॥

तरुणि चरणघातो मल्लिकापुष्पसङ्ग-
स्तव घनकुचघात कौमुदीस्पर्शकल्पः ।

सरसमधुरकाञ्ची दामबन्धः प्रबन्धो
वदति सुरतकेल्या रायबङ्गक्षितीन्द्र ॥२०२॥

प्रेयोऽल्लकार ।

उक्तार्थानां विरुद्धत्वं यत्र वाक्ये परस्परम् ।
शब्दार्थविहितं नास्ति तत्त्वतः स विरोधकः ॥२०३॥

कलाधरो न शीताशुस्तेजस्व्यपि न भास्करः ।
अभीष्टदो न मन्दारो रायबङ्गो गुणाम्बुधिः ॥२०४॥

शब्दकृतविरोधः ।

उत्तुङ्गोऽपि न मेरुर्न तापहृच्चन्दनद्रुमः ।
श्रीमानपि न गोविन्दः कादम्बाम्बुधिचन्द्रमा ॥२०५॥

अयमपि शब्दकृत एव ।

दयालुना पुण्यजनेन चापि देवेन सुज्ञातगुणेन तेन ।
श्रीरायबङ्गप्रभुणा विपक्षा जिता सुलोका परिपालिताश्च

॥२०६॥

अयमपि तथैव ।

श्रीरायक्षितिनाथ येन समये प्रस्थानभेरी महा-
कोणेन प्रहृता जना रिपुहरे भीत्वाध्वनन्त्यद्भुतम् ।
लोकेषु ध्वनिमत्सु तेषु धरणीभृद्भिस्तथो दिग्गज-
त्रातस्य श्रुतयो विमानततथो भिन्ना वित्तीर्णा भृशम् ॥२०७॥

अयमर्थकृतविरोधाल्लकारः ।

शृङ्गारादिरसाना तु नवाना यत्र कथ्यते ।
रूपोत्कर्षं पृथक्सोऽप्यल्लकारो रसवान् भवेत् ॥२०८॥

तस्यैवा देहलावण्ये स्नात्वा स्नात्वा प्रमोदते ।

अधरामलपीयूष पीत्वा पीत्वामरायते ॥२०९॥

शृङ्गाराख्यरसवदलंकारः ।

रणसद्यनि शत्रूणां वर्गं दत्त्वा बलिं धराम् ।

सागरान्तां विजित्यायं रायशूरो विस्रजते ॥२१०॥

युद्धवीररसाख्यरसवदलंकारः ।

कृत्वा तृप्त जगत्सर्वं सुरागं विपिनद्रुमम् ।

कृत्वा दानेन महता पात्रं नास्तीति मन्यते ॥२११॥

रायबङ्ग इति कर्तुरध्याहारः । दानवीररसाख्यरसवदलंकारः ।

दृष्ट्वा शान्तिजिनं नत्वा स्तुत्वा स्मृत्वा समर्च्य च ।

आनन्दक्षीरवारांशौ रायबङ्गो निमज्जति ॥२१२॥

धर्मवीररसाख्यरसवदलंकारः ।

आयल्लकानलो दग्ध्वा तन्वङ्गी पीडयत्यहो ।

इति दूतीवचं धृत्वा करुणाब्धौ निमज्जति ॥२१३॥

राय इति कर्ता । करुणाख्यरसवदलंकारः ।

भक्षिकाजालपूयाद्रवणकोटियुतान् रिपून् ।

भिक्षार्थमागतान् दृष्ट्वा जनो वमति राय ते ॥२१४॥

बीभत्साख्यरसवदलंकारः ।

पद्मादगतेशबिम्बं सालोक्यं चुम्बति दर्पणे ।

मत्वा निवेशं श्रीरायं दृष्ट्वा हसति कोतुकात् ॥२१५॥

हास्याख्यरसवदलंकारः ।

रायारामस्थितान् वृक्षान् स्वन्नन्दनगतान् बहून् ।

दृष्ट्वाबचिनुते पुष्पाभ्यसरेन्द्रो बिलासतु ॥२१६॥

अद्भुताख्यरसवदलंकारः ।

रायस्य दोर्बलं स्मृत्वा रिपुवर्गो गुह्यस्थितः ।

भीतो शृङ्खलामि कुत्रेति भयज्वरगतो मृतः ॥२१७॥

भयानकाख्यरसवदलंकारः ।

कादम्बरायभूपस्य क्रोधाग्नी विक्रमाक्षिषि ।

दग्धवैरीन्धने लोकं व्याप्ते शुष्यन्ति वार्ष्यम् ॥२१८॥

रोद्राख्यरसवदलंकारः ।

देवसेवनकालेऽस्य रायवङ्गस्य चेतसि ।

शीते शान्तरसे व्याप्ते शीतिभूतं जगत्त्रयम् ॥२१९॥

शान्तरसाख्यरसवदलंकारः ।

रसवत्त्व गिरा लोके रसैर्नवभिरुच्यते ।

रसैरष्टभिरित्येके शान्तवर्ज्यैर्वदन्त्यलम् ॥२२०॥

उत्कर्षो यत्र गर्वस्य कथ्यते मानशालिनाम् ।

तमलकारमूर्जस्विनामान मन्यते बुध ॥२२१॥

पीत वारिधिसप्तक जगदिदं हस्तेन सचारित

भोगीन्द्रस्य किरीटवर्तिमणय शोणीकृता पर्वता ।

सचूर्णा विहिता मयेति कदने यो वक्ति गर्वं निजं

त जित्वा नृपकुञ्जरो विजयते कादम्बवशोत्तम ॥२२२॥

ऊर्जस्व्यलंकारः ।

यत्राप्रस्तुतवस्तूना वर्णना क्रियते जनैः ।

निर्विण्णमानसैस्तच्चाप्रस्तुताशंसनं विदुः ॥२२३॥

हरिततृणं भक्षिणोऽग्नी हरिणा हर्षैर्वसन्ति पीतजलाः ।

इति वक्ति रायवङ्गक्षितिपतिशत्रुव्रजो वने सोऽयम् ॥२२४॥

रायनृपतिना तिरस्कृतत्वान्निर्विण्णमानसेन शत्रुवर्गेण हरिणानाम-
प्रस्तुताना प्रशंसा कृता यस्मात्तस्मादप्रस्तुतप्रशंसालंकारः ।

१ रित्येते । २ भक्षिणो मि हरिणा हर्षैर्वसन्ति पीतजलाः ।

३ वनसोयम् ।

देशोऽयं स्वर्गभूमिर्नृपसदनमिदं देवराजस्य गेहं

कान्तेर्य कामभार्या मदभरितगजो दिग्गजः सार्वभौमः ।

अश्वोऽयं शक्रसपतिः सुरतरुमलो जैनधर्मो जिनेन्द्रो

देवोऽयं रायवङ्गक्षितिपतिरधुना दिव्यपुण्यो विभाति ॥२२५॥

येन केनचित् कारणेन निर्विण्णचित्तः कश्चित् पुमानस्य नृपस्य
विभूतिं धृत्वा वर्णयति तस्मादियमपि अप्रस्तुतप्रशंसा ।

यत्र वैकल्यकथनं गुणादीनां विधीयते ।

विशेषदर्शनार्थं सा विशेषोक्तिर्निरूप्यते ॥२२६॥

न शीतोऽपि यशोराशिर्जगत्तापं हरत्यसौ ।

नोष्णोऽपि विक्रमः शत्रून् रायस्य दहति ध्रुवम् ॥२२७॥

शैत्यगुणवैकल्येऽपि जगत्तापहरणविशेषः । उष्णतागुणविकलत्वेऽपि
वैरिदहनविशेषो यतस्ततो गुणवैकल्यविशेषोक्तिः ।

न कोकिला न वीणा वा न कीरा न च किन्नरी ।

कान्ता तथापि रायस्य चेतो हरति गानतः ॥२२८॥

कोकिलादिजातिवैकल्येऽपि कान्ता स्वरेण रायचेतोहारिणी यतस्ततो
जातिवैकल्यविशेषोक्तिः ।

न कुप्यति न बध्नाति काञ्च्या कर्णोत्पलेन सा ।

न ताडयति रायेन्द्रं भयं नयति कामिनी ॥२२९॥

कोपनादिक्रियावैकल्येऽपि भयप्रापणमिति क्रियावैकल्यविशेष-
कथनम् ।

सरससुरतयुद्धे विक्रमो नास्ति यस्याः ।

परमनिशितशस्त्रं नास्ति खेटादिकं च ।

मदनतुमुलयुद्धाधीशकादम्बनाथं

जयति सरसविद्या सा सती चित्रमेतत् ॥२३०॥

शस्त्रखेटादिद्रव्यवैकल्येऽपि जयति विशेषकथनमिति द्रव्यवैकल्य-
विशेषोक्तिः ।

न सन्मित्र न सत्संगो न सम्यग्धर्मदेशना ।

तथापि पुण्यवान् रायो वसत्यानन्दसागरे ॥२३१॥

सन्मित्रादिसुखकारणवैकल्येऽपि पुण्यवानिति हेतुर्गमितविशेषणाद्वेतु—
विशेषोक्ति ।

अन्येऽपि भेदा सन्त्येव विशेषोक्तोर्विदांवरैः ।

अभ्यूह्या शास्त्रमार्गेण विस्तरो न मयोच्यते ॥२३२॥

यत्र किञ्चित्समीकर्तुं युज्यते केनचित् क्रिया ।

एककाला समासो हि तुल्ययोगाभिघो भवेत् ॥२३३॥

स्तवनं निन्दनं चापि समाश्रित्य द्विभेदभाक् ।

अलकारस्तुल्ययोग कथ्यते विदुषां वरैः ॥२३४॥

भरतस्सगरश्चक्री श्रेणिको बङ्गभूपति ।

श्रोतृमुख्यपद प्राप्ता भवन्ति भुवनत्रये ॥२३५॥

स्तुतिपरतुल्ययोगितालकार ।

चिन्तामणि कामधेनु रायबङ्ग. सुरद्रुमः ।

परोपकारे निरता इति रुढिर्जगत्त्रये ॥२३६॥

अयमपि पूर्वं एव ।

रायबङ्गक्षितीशस्य शत्रुजातश्रिय क्षणम् ।

सुरचापश्रियो विद्युन्मालालक्षा न चासते ॥२३७॥

निन्दापरतुल्ययोगितालकार ।

यत्र प्ररूप्यमाणेन वस्तुना तत्परत्वतः ।

इष्टार्थो गम्यते तद्विपर्यायोक्तं सतां मतम् ॥२३८॥

अस्मद्वैरिपुर त्वया बलपते श्रीमद्विधेयं भृशं

कादम्बाम्बुधिचन्द्रिरे निगदतीत्येवं बलाधीश्वरः ।

१. कादम्बाम्बुनि चन्द्रिरे

नानावस्त्रभुजङ्गकाञ्चनशिवाभन्दारराजामरी—

स्त्रीविम्बार्कमयं हृदान्मदनकान्तावासमप्यद्भुतम् ॥२३९॥

पर्यायोक्तालङ्कारः ।

गुणानां कर्मणा यत्र सहभावः प्ररूप्यते ।

सहोक्तिनामकः प्राहुस्तमलङ्कारमुत्तमाः ॥२४०॥

रायस्य कीर्त्या धवलः शत्रुकान्ताजनः सह ।

विक्रमेणारुणं सार्धं तत्कान्ताजनलोचनम् ॥२४१॥

गुणसहभावकथनसहोक्तिः ।

श्रीरायक्षितिनाथः विक्रमगुणे नामा सदा वर्धते

वीरश्रीशरदभ्रकीर्तिवनिता त्यागेन साकं तव ।

लक्ष्मीः पुण्यपदेन साकममलज्ञानेन वाणीं समं

कोशेनाहवदक्षदण्डनिकरः संग्रामरङ्गोद्भुर ॥२४२॥

क्रियासहभावकथनसहोक्तिः । अथवा

कार्यकारणयोर्यत्र वस्तु युगपदुद्भवः ।

कार्योत्पादनसामर्थ्यं ता सहोक्तिं प्रचक्षते ॥२४३॥

पुण्येन सार्धमाधत्ते धर्मं यानेन दिग्जयम् ।

त्यागेन कीर्तिं शौर्येण वीरलक्ष्मी च रायराट् ॥२४४॥

कार्यकारणसहजन्मकथनसहोक्तिः ।

यत्राधत्ते पुनर्दत्त्वा किञ्चित्किञ्चित् समं न वा ।

तामाहुर्निपुणा लोके परिवृत्तिमलङ्क्रियाम् ॥२४५॥

सुरलोके पुरीं दत्त्वा रिपुभ्यः स्त्रीविराजिताम् ।

नरलोके पुरीं हृत्वा तादृशी भाति रायराट् ॥२४६॥

सदृशार्थपरिवृत्तिः ।

१ विक्रमेणारुणं सार्धं..... जनलोचनम् २. रिहभ्यः ।

ज्ञान स्वीकुरु बङ्गराज विनयं दत्त्वा गुरुभ्यः सदा
 पुण्य स्वीकुरु देयवस्तुनिकर दत्त्वा गुरुभ्यः सदा ।
 वैरिभ्यः सुरलोकसौख्यपदवी दत्त्वा तदीय महा—
 देश स्वीकुरु युद्धरङ्गरमणीप्राणेश भूमीश भो. ॥२४७॥

विसदृशार्थपरिवृत्ति ।

कार्यभारभमाणेन दैवात्तत्साधनागमः ।
 लभ्यते यत्र तत्प्राहुरलकारं समाहितम् ॥२४८॥
 कोप निवारयितुमिष्टनिजाङ्गनाया
 प्रारब्धवान् नृपतिकुञ्जरबङ्गनाथ ।
 तावत् सुधाशुरुदयाद्रिमुपेति पूर्णो
 रीरोति कोकिलगणो भगणश्चकास्ति ॥२४९॥
 एकावक्यमनेकार्थं यत्र श्लिष्टं तदुच्यते ।
 अभिन्नपदमुद्दिष्टं श्लिष्टं भिन्नपदं द्विधा ॥२५०॥
 'देवोऽयमम्बरोद्भासी लोकाह्लाद कविस्तुत ।
 महत्सहायो राजाग्रे भासते भुवनोत्तम ॥२५१॥

अभिन्नपदश्लिष्टम् ।

सदैव बलसपन्नो न दीनो जडसग्रह ।
 कविरम्यो रायबङ्गो राजते मन्दरागत ॥२५२॥

भिन्नपदश्लिष्टम् ।

व्यतिरेकाद्यलकारे श्लेषा प्राग् दर्शिताः परे ।
 अन्ये केचन दृश्यन्ते श्लेषास्तत्कथनं यथा ॥२५३॥
 आह्लादयन्ति^१ राय च सानुरागाः प्रजा प्रजाः ।
^२साकूत रक्षिता वृद्धा करमादंबलालिता ॥२५४॥

१ देवोऽयमम्बरोद्भासि । लोकाह्लादी कविस्तुत २. राय

३ साकूत ।

प्रजा जना प्रजा पुत्रा आह्लादयन्तीति क्रियका अभिन्नश्लेषः ।

रायबङ्गे न दृश्यन्ते श्लिष्यन्ते च पयोधराः ।

उत्तुङ्गा अम्बराधारा मुक्ताफलविभूषिताः ॥२५५॥

अविरुद्धक्रियाश्लेषः ।

वियोगं प्राप्य रायेन्द्रो मोदते हृदये परम् ।

नारीजनस्तु क्लिप्नाति पयोधरसहायकः ॥२५६॥

विरुद्धक्रियाश्लेषः ।

श्रीरायराज्ये काठिन्यं तरुणीस्तनमण्डले ।

अपवादो निरोष्ठबेषु काव्येषु न परत्र च ॥२५७॥

सनियमश्लेषः ।

मन्दानिला लुण्ठयन्ति दिव्योद्यानेषु सौरभम् ।

अथवा चञ्चरीकाश्च चोरयन्ति हि लोलुपाः ॥२५८॥

नियमनिषेधश्लेषः ।

रायबङ्ग समुद्रश्च भूभृदास्पदगौरव ।

गम्भीरो भूरिरत्नाढ्यो लावण्याढ्यो विराजते ॥२५९॥

अविरुद्धश्लेषः ।

पयोधरविलोलोऽय नृसिंहश्चातकायते ।

सन्मानसगतो बङ्गो राजहंसायते सदा ॥२६०॥

उपमाश्लेषः ।

अर्थयोर्यत्र समयोरन्वयः क्रिययाजनि ।

तन्निर्दानमित्युक्त सदसल्लक्ष्मणोचरम् ॥२६१॥

सुजनसुरकुजोऽयं रायबङ्गक्षितीक्षो

वितरति फलमिष्टं सर्वलोकाय लोके ।

गगनतलनिवासी कौमुदीकामिनीशो

विलसदमृतदीप्तिः किं न लोकाय धत्ते ॥२६२॥

प्रशस्तनिदर्शनालंकारः ।

अन्याय इति शब्दं च न वादयति बङ्गराट् ।

अपशब्द स्वशिष्यौघं न वादयति शाब्दिक ॥२६३॥

अप्रशस्तनिदर्शनालंकारः ।

निन्दाव्याजेन यत्रार्थं स्तौति कंचिच्च सा मता ।

व्याजस्तुतिगुणा एव दोषा इव चकासते ॥२६४॥

वक्षोरङ्ग महाश्रीर्वरमुखकमले शारदा वीरलक्ष्मी—

दोर्दण्डे रायबङ्गक्षितिप तव महाशासनाद्वर्ततेऽसौ ।

आज्ञामुल्लङ्घ्य लोके तव विशदयशस्कामिनी बम्भ्रमीति

राज्ये सेय तवाज्ञा सुकविजननुता तत्कथ जाघटीति ॥२६५॥

व्याजस्तुत्यलंकारः ।

देवताघ्निसस्तुत्या कीर्ति सशोभते कथम् ।

सागरान्ता घरा कान्ता कथं जीवति राय ते ॥२६६॥

श्लिष्टव्याजस्तुतिः ।

व्याजस्तुतिविशेषाणामपर्यन्तं प्रविस्तरः ।

बुद्धिशालिभिरभ्युह्यस्तस्मान्नास्माभिरुच्यते ॥२६७॥

इष्टानां यत्र वस्तूनामाशसनमिदं मतम् (? *मिदं च यत्) ।

तामाशिषमलंकारं वदन्ति कविकुञ्जरा ॥२६८॥

सुरेन्द्रपूज्य परिपूर्णसौख्यं.

सुज्ञानसाम्राज्यमहापदस्थः ।

जिनेन्द्रचन्द्रो वरदानरुद्रः

श्रीबङ्गराजस्य मुदेऽस्तु देव ॥२६९॥

आशीरलंकारः ।

नरेन्द्रकन्या परिपूर्णरूपा
 शृङ्गारदुग्धाम्बुधिकौमुदी सा ।
 तुङ्गस्तनी मङ्गलहारभूषा
 श्रीवङ्गराजस्य मुदेऽस्तु कान्ता ॥२७०॥

इयमप्याशी ।

यत्रानेकपदार्थानामत्युत्कृष्टैरात्मनाम् ।
 एकत्र कथनं जातं स समुच्चय उच्यते ॥२७१॥
 'श्रीशान्तिनाथदेवोऽयं स्याद्वादोऽमोघलाञ्छनो
 धर्मश्रीरायबङ्गोऽत्र लोके रत्नानि श्रीणि वै ।
 कादम्बवार्धचन्द्रो लक्ष्मी कीर्त्यङ्गना गिरां देवी
 जयकामिनी च पूज्या चत्वारि हि दिव्यवस्तूनि ॥२७२॥

अत्युत्कृष्टसमुच्चयालंकारः ।

रायबङ्गक्षितीशस्य सन्ति शत्रुपुरुष्वमी ।
 जम्बुका घूकमल्लूकाः तिन्दुका युगपत्रकाः ॥२७३॥

अत्यपकृष्टसमुच्चय ।

यत्र 'कोऽपि जनो वक्ति प्रीतियुक्तमिवाप्रियम्' ।
 अलकृतिं ता वक्रोक्तिं प्राहुः काव्यविशारदाः ॥२७४॥
 श्रीबङ्गेश्वर साधु साधु भवतः शृङ्गारशोभा परा
 मुक्ताजालमलंकृतं परिलसद्वज्रं च संभूषितम् ।
 श्रीचन्द्राभरणं महोदयकरं सर्वं त्वया संवृतं
 वस्त्रेणेति निजालयागतपति सा^३ वक्ति कान्ता गिरा ॥२७५॥
 वक्रोक्त्यलंकारः ।

१. श्रीशान्तिनाथ देवः स्याद्वादामोघलाञ्छनो धर्मश्री रायबङ्गमुपो
 रत्नानि श्रेणि लोकेऽत्र (?) । २. कोपाध्वनो ३. अलंकारः ।

प्रसिद्धसाधनाद्यत्र कालत्रितयगोचरम् ।
 साध्य निश्चोयते प्राज्ञैरनुमान तदुच्यते ॥२७६॥
 मानसोल्लासन दृष्टि शीला साधवगम्य सा (?) ।
 कान्ता श्रीरायबङ्गस्य शृङ्गाराब्धौ निमज्जति ॥२७७॥
 वर्तमानसाध्यगोचरानुमानालकार ।
 श्रीरायभूपदिव्याङ्गे मुक्ताजालं विलोक्य सा ।
 कान्ता कुप्यति बध्नाति काञ्चीदाम्ना निजेश्वरम् ॥२७८॥
 अतीतसाध्यगोचरानुमानालकार
 कादम्बवार्ध्चिचन्द्रस्य बाग्विलासादनगतम् ।
 फल निश्चित्य सा कान्ता निजेशेज्यात् परा मुदम् ॥२७९॥
 भाविसाध्यगोचरानुमानालकार ।
 यत्रासभाव्यसबन्धो वस्तुनोऽप्येन केनचित् ।
 अनौचित्येन सप्रोक्तो विषमं त प्रचक्षते ॥२८०॥
 कादम्बनाथ करुणारसदुग्धवार्धि
 क्वाय त्वदीयहृदये सकलप्रजामु ।
 रुद्रावतार धर धीर रिपुव्रजेषु
 क्वाय चकास्ति च रसो वररौद्रनामा ॥२८१॥
 उत्कृष्टतान्तर यत्र प्रकृतस्योपलक्षणम् ।
 कथ्यतेऽवसर सोऽयमलकारो विबुध्यताम् ॥२८२॥
 येन जिष्णुरपि ध्वस्य शत्रुभीमोऽपि सङ्गरे ।
 तस्य श्रीरायबङ्गस्य दोर्दण्डेभूज्जयाङ्गना ॥२८३॥
 अवसरालकार* ।

यत्र साम्य प्रतीयेत वस्तुन प्रतिवस्तुना ।
 इवादीनामप्रयोगे प्रतिवस्तूपमा हि सा ॥२८४॥

१ शृङ्गारा निमज्जति

कादम्बवर्णं विस्तीर्णं स एको रावभूपतिः ।

अब्धौ सकलरत्नानि कौस्तुभाभ्यां भजन्तु किम् ॥२८५॥

प्रतिवस्तूपमा । अस्या उपमायामन्तर्भाव इति केचित् ।

यत्सारं निश्चितं यत्र तस्मात्सारं ततोऽपि तत् ।

सारं निश्चीयते व्याप्त्या सा सारालकृतिर्मता ॥२८६॥

कादम्बाब्धौ सुसारो वरगुणनिलयो रामबङ्गामृताक्षु-

स्तस्मिन् सारा विवेकामलतरविलसत्कौमुदी लोकपूज्या ।

तस्या सतापहृत्त्व सुकविजननुत सारमस्मिन् सुसार

सत्सौख्यापादकत्वं वरविशदयशोदायकत्वं हि तस्मिन् ॥२८७॥

सारालकारः ।

अन्यस्य वस्तुनोऽन्यस्मिन् साम्बाद्धस्तुबिनिश्चयः ।

स्वकारणवशाज्जातो यत्र स भ्रान्तिमान् भवेत् ॥२८८॥

संध्यारागं वनाग्निं गिरिस्तटगतघातुव्रज बालभानु

कूपाराग्निं नमोऽन्तर्गतदिवि जनघोरक्तनीरेजषण्डम् ।

‘दृष्ट्वा च बेभीयतेऽसौ सकलरिपुगणैस्त्वत्प्रतापः सुतापो

मत्वेति श्रीविलासास्पदविजयरमानर्तकीनृत्यरङ्ग’ ॥२८९॥

भ्रान्तिमदलकारः । मोहोपमेति केचित् ।

एतद्वेदमिदं वेति चलदबुद्धिस्तु सशयः ।

हेतुना निश्चयो यत्र निश्चयान्तोऽपि सत्कृतः ॥२९०॥

शत्रुक्षयज्ञापकधूमकेतुं किं वैरिचन्द्रस्य विधुतुद किम् ।

त्वद्धस्तखड्गं कवयो विलोक्य सशेरते वीर नृसिंहभूप ॥२९१॥

संशयालंकारः ।

किं किं कराब्जनिपतन्मधुपावली भो

वीरश्रिय कबिनुतावररोमराजि ।

१ दृष्ट्वा २. ‘स्वप्रतापो सुतापो ।

त्वद्धस्तस्त्रङ्गमवलोक्य कवीश्वराणा
बुद्धिः स्फुरत्त्वमलबोधपराक्रमेश ॥२९२॥

अयमपि संशयः ।

चिन्तामणि किं न जडत्वमस्य
किं वा सुरागो नहि पुष्पजालम् ।
विवेकवाक्प्रौढियुतेन तेन
त्यागेन कादम्बरनृप प्रबुद्ध ॥२९३॥

निश्चयान्तसशयालकार । सशय संशयोपमा, निश्चयान्तो
निर्णयोपमेति केचित् ।

पूर्वपूर्वो विशिष्टोऽर्थो रच्यते तद्विशेषणम् ।
उत्तरोत्तरतन्निष्ठं यत्र सैकावली मता ॥२९४॥
श्रीराय क्षितिपालको वरमहालक्ष्मीपति सा रमा
वीरश्रीसहचारिणीजयबधू कीर्त्यङ्गना भूषिता ।
सा कीर्तिवर्शारदासहचरी सा शारदामञ्जुल-
श्रीतुण्डाब्जनिवासिनीनुत्तमुख सपूर्णसीमोपमम् ॥२९५॥

एकावल्यलकार ।

अप्रयुज्यविशेष्य तद्विशेषणपदानि वै ।
साकूतानि प्रयुज्यन्ते यस्मिन् परिकर स हि ॥२९६॥
कुवलयकरसार श्रीचकोरीप्रमोद
नववररसपीयूषाश्रय सत्कलेशम् ।
कविदिविजसहाय सर्वलोकप्रिय क
वदति निजसमान रायबङ्गप्रवीण ॥२९७॥

परिकरालकार ।

वस्तुसाधारण यत्र किञ्चिदेकत्र रूप्यते ।
निषिध्यते तदन्यत्र परिसख्या हि सा मता ॥२९८॥

कादम्बनाथसाक्षात् कठिन्यं करपीडनम् ।

कान्तापयोधरद्वन्द्वे तत्केल्यामेव ताडनम् ॥३९९॥

परिसंख्यालङ्कार ।

याचनं चुम्बनाद्यने बन्धनं दुष्टनाथके ।

वियोग पञ्जरे भीतिः क्रुद्धकान्तावलोकनात् ॥३००॥

इयमपि परिसंख्या । सनियमश्लेष इति केचित् ।

प्रश्नोत्तरद्वयं यत्र व्यक्तं गूढं च बोधयम् ।

उच्येते तमलकारमाह प्रश्नोत्तराह्वयम् ॥३०१॥

प्रजानां पालनं कस्माद्विवृत्तिः पीडनस्य च ।

रायबङ्गमहीपालाद्याम्भोनिधिचन्दिरात् ॥३०२॥

व्यक्तप्रश्नोत्तरालङ्कार ।

पयोनिधिसमानस्य रायबङ्गमहीपते ।

क्रमाब्जभासुरस्याप्यमेयस्य श्री क्व वर्तते ॥३०३॥

व्यक्तप्रश्नगूढोत्तरालङ्कार । अस्मिन् श्लोके पादचतुष्टयस्य प्रथमाक्षरचतुष्टये गूढीते पराक्रमे इति भवति तदेव गूढोत्तरम् ।

तव सबन्धि निष्काम तव सबोधनं कथम् ।

कीदृशस्त्व पुन कीदृग्मानवेश प्रपूजित ॥३०४॥

व्यक्तगूढोत्तरप्रश्नोत्तरालङ्कारः ।

अलङ्कृतीनामुक्तानामुपमादिभिदात्मनाम् ।

मध्ये द्वयोस्त्रयाद्रीनां सगो यत्र स संकर ॥३०५॥

श्रीवङ्गराज वदनं तव पूर्णचन्द्र

पादद्वयं कमलयुग्ममिव प्रभाति ।

नार्यं भुजोऽरिनुपवृन्दमुवाशुराहुः

कीर्तिं करोति सकलाम्बुधिलङ्घनं च ॥ ३०६ ॥

संकरालङ्कारः ।

सकोशमपि नीरैषं सदृष्टमपि निजितम् ।

रायबङ्गमुखाब्जेन निष्पुण्यस्य तथा भवेत् ॥३०७॥

अयमपि संकरः ।

अलंकृतीना सर्वासा गुणमुख्यव्यवस्थया ।

समक्षतया यस्य संकरस्य द्वयी गतिः ॥३०८॥

अलंकृतीना संगृह्यान्तर्विस्तरमप्यमूमम् ।

एष मार्गः प्रमाणेन दर्शितोऽस्मामिरुत्तमः ॥३०९॥

नानालकाररत्ने विशदत्तररसोदारपिण्डीरडिण्डे

नानाभावोरुरङ्गत्तरलतमरसञ्चारुकल्लोलमाले ।

शय्यापाकोरुवृत्तिप्रसरबहुगुणोदात्तरीत्यभ्रजाले

काव्यक्षीराम्बुराशौ जयतु तव महाकीर्तिचन्द्रो नृसिंह ॥३१०॥

इति परमजिबेन्द्रवदनचन्द्रिनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजयकीर्ति-

मुनोन्मच्चरणाञ्जचञ्चरीकविजयवर्णविरचिते श्रीवीरनरसिंह-

कामिरायबङ्गनरेन्द्रशरदिन्दुसंनिभकीर्तिप्रकाशके शृङ्गारा-

र्णवचन्द्रिकानाम्नि अलकारसंग्रहे अलकारनिर्णयो

नाम नवम परिच्छेदः ।

अलकारनिर्णयो नाम नवम परिच्छेदः ।

दोषगुणनिर्णयो नाम

दशमः परिच्छेदः

निर्दोषधर्मं पुण्याय यथा शक्तस्तथा भुवि ।
निर्दोषकाव्यं सत्कीर्त्यं वर्ज्यदोषानतो भुवे ॥१॥
असमर्थं श्रुतिकटुं निरर्थकमवाचकम् ।
च्युतसंस्कृत्यप्रयुक्तं ग्राम्यमश्लीलकं परम् ॥२॥
नेयार्थं क्लिष्टसदिग्धे ततोऽप्यनुचितार्थकम् ।
अविमृष्टविधेयाशं विरुद्धमतिकृत्तया ॥३॥
अप्रतीतमिति प्रोक्ता पददोषा विशारदैः ।
प्रथमं लक्षणं तेषां कथ्यते क्रमतो मया ॥४॥
अङ्गीकृतार्थं यद्वक्तुं न शक्तं तत्पदं तदा ।
असमर्थमिति प्रोक्तं तदुदाहरणं यथा ॥५॥
ग्रामं भवति चैत्रोऽसौ नगरं हन्ति माघवः ।
दिव्यन्ति साधवो मोक्षं दयतेऽरिं घराधिपः ॥६॥

अत्र भवति—हन्ति—दिव्यन्ति—पदानां गत्यर्थसंभवेऽपि गत्यर्थे सामर्थ्याभावात् पदत्रयसमर्थम् । दयते—पदं हिंसार्थं सामर्थ्याभावादसमर्थम् ।

कठिनाक्षरसद्वर्गं पदं श्रुतिकटूदितम् ।
सूष्ट्रा विनिर्मिते वात्र राष्ट्रे भाति पुरं सदा ॥७॥

अत्र सूष्ट्रा राष्ट्रे इति पदद्वयं श्रुतिकटुः ।
पादपूरणमात्रार्थं यत् पदं प्रतिपाद्यते ।
तन्निरर्थकमित्युक्तं गुणदोषविशारदैः ॥८॥

भाति वै नगर चात्र खलु शक्रपुरोपमम् ।

तदेव तु हि गन्तव्य त्वया सुखफलार्थिना ॥९॥

अत्र च वै 'खलु तु हि पदानि स्वार्थानि (न) सन्तीति निरर्थकानि ।

स्वाभिप्रेत न वक्त्यर्थं प्रयुक्तमपि यत्पदम् ।

तदवाचकमित्युक्त काव्यसारविचक्षणं ॥१०॥

रणे जयाङ्गना चैत्रो भटत्वाल्लभते पराम् ।

शूरत्वादिति हेत्वर्थे भटत्व पदमीरितम् ॥११॥

अत्र भटसामान्यवाचक भटपद शूरवाचक न भवतीत्यवाचक ज्ञेयम् ।

शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति यत्र तच्छ्रुतसंस्कृति ।

भाते विघुर्नभोभागे नगर तिष्ठते नर ॥१२॥

अत्र भाते तिष्ठते पदयोरात्मनेपदस्य लक्षण नास्ति । नगरमित्यधिकरणे द्वितीयाया लक्षण नास्ति ।

प्रसिद्धमपि यच्छास्त्रे कविभिर्न प्रयुज्यते ।

तदप्रयुक्त ज्ञातव्य पद दुष्ट विशारदे ॥१३॥

अणिमादिगुणोपेतो दैवतस्त 'निरूपयन् ।

कविभिर्देवत शब्द पुल्लिङ्गे न प्रयुज्यते ॥१४॥

यत्पद नोचित यत्र तत्र तद्ग्राम्यमुच्यते ।

ग्रामवर्तिजनश्लाघ्य निपुणैर्निन्द्यते यथा ॥१५॥

अधर भक्षयित्वासौ तरुण्या ^३स्तनमण्डलम् ।

हस्तेनावृत्य तद्देहे शेते कश्चिन्नरो मुदा ॥१६॥

अत्र अधरभक्षणं हस्तेन स्तनावरणं कान्ताशरीरशयनं ग्राम्यवचनम् ।

१ खलु मही पदाशौ स्वार्था न । २. निरूपि सन् । ३ 'कुण्डलम् ।

पदेन येनासम्भ्यार्थो ज्ञाप्यते तत्पदं मतम् ।
 अश्लील त्रिविधं व्रीडामङ्गलार्थजुगुप्सकम् ॥१७॥
 तरुण्या मदनावासो राजते सुखदायकः ।
 मदनावासशब्दोऽयं लज्जोत्पत्तिविधायकः ॥१८॥
 कामिनीवदन पदम् विनाशयति लीलया ।
 विनाशयति नीरेजमेतत्पदममङ्गलम् ॥१९॥
 रतौ तरुण्या नाथस्य क्षुते सति विशङ्क्यते ।
 क्षुते सति पदं चैतज्जुगुप्साजन्मकारणम् ॥२०॥
 स्वसकेतितमर्थं यत्पदं मूलार्थसूचने ।
 सामर्थ्यरहितं बक्तिं तन्नेयार्थं विदुर्बुधा ॥२१॥
 अनन्तरानुजो धर्मपुत्रस्य परिपातु व ।
 रुद्रकान्तेक्षुवाटेषु प्रभाते रोरवित्यलम् ॥२२॥

अत्र धर्मपुत्रस्य अनन्तरानुज भीमः । भीमो नाम महेश्वर इति
 स्वसकेतः । रुद्रकान्ता शिवा । शिवा नाम जम्बुका इति स्वसकेतः ।

अर्थं व्यवहितं बक्तिं तत्पदं क्लिष्टमुच्यते ।
 विनतानन्दनारोहकान्तापुत्रो जयत्यलम् ॥२३॥

विनतानन्दनो गरुड तदारोहको विष्णु तत्कान्ता लक्ष्मी तत्पुत्रो
 मन्मथ इति व्यवहितार्थद्वयोक्तम् ।

अर्थं विवक्षितं तस्मादन्यार्थमपि यत्पदम् ।
 प्रकाशयति सदिग्धं तदुक्तं दोषवेदिभिः ॥२४॥
 देवो नभसि यातीति सदिग्धं पदमुच्यते ।
 निर्जरो वा घनो वेति संशयस्य समुद्भवात् ॥२५॥
 पदस्य यस्यानुचितो गम्यतेऽर्थस्तदुच्यते ।
 बुधैरनुचितार्थं हि तस्मोवाहरणं ग्रथा ॥२६॥

पुरुषो राजते राजसभाया बरधीवर ।
 प्रकाशयत्यनुचितं कैवर्तं धीवर पदम् ॥२७॥
 प्राधान्येन न वर्तेत स्वार्थं यत्पदमीरितम् ।
 अविमृष्टविधेयाश तत्पद प्रणिगच्छते ॥२८॥
 मार्गे याति नर कश्चिन्महाशूरो धनाधिपः ।
 धनाधिपमहाशूरपदे प्राधान्यतो न हि ॥२९॥

सङ्ग्रामदानप्रस्तावे महाशूरधनाधिपपदद्वयेन सार्थपरामर्शस्य
 प्राधान्येन सभवान्मार्गे तदसम्भवात् अविमृष्टविधेयांशत्वम् ।

इष्टार्थादन्यदुष्टार्थप्रतीतिजनकक्षमम् ।
 विरुद्धमतिकृच्चोक्तं तत्पदं विदुषा बरैः ॥३०॥
 सुरतरवे लोकोऽयं गुरवे तुभ्यं सदा नमति ।
 जननी या भवत सा परोपकारे सदा क्रमते ॥३१॥

‘सुरतरवे’ ‘जननी या भवत’ इति पदद्वयं विरुद्धार्थप्रतीतिकरम् ।
 सुरतरवे सुरत-रवे ‘जननी या भवत’ ‘जननी याभवत’ ।

स्वकीयशास्त्रसिद्धार्थं यत्पदं वक्ति तत्पदम् ।
 अप्रतीतमिति प्रोक्तं कथ्यते तदुदाहृति ॥३२॥
 त्रैलोक्यं वर्तते जीवसुखदुःखविधायकम् ।
 सृष्टिसंहारकरणे बहुधानकमुच्यते ॥३३॥

साख्यागमे त्रैलोक्यमिति बहुधानकमिति पदद्वयं प्रधानतत्त्ववाचकं
 तद् आगमप्रसिद्धत्वाद् अप्रतीतम् ।

उक्त्वा पदगतदोषान् पदैकदेशेषु पूर्वकथितास्तान् ।
 दोषान् वदामि शृणु भो राय नृपाधीश भो यथायोगम् ॥३४॥
 सरसत्वान्मृदुत्वाच्च सुभगत्वाच्च सुन्दरी ।
 जगन्मोहकरी चित्र कामेनापि विलोक्यते ॥३५॥

अत्र पदैकदेशस्य त्वत्प्रत्ययस्य बाहुल्यात् सरसत्वादिषदत्रयं श्रुति-
कटूच्यते ।

आलिङ्ग्य कामुकः सौख्य प्रमदाया पयोधरान् ।

यात्योदन सूपकार पचतेऽल ' धरोशिने ॥३६॥

अत्र पयोधरान् इति एककान्ताया बहुवचन पदैकदेशरूपं निरर्थकम् ।
पचते इत्यात्मनेपदमपि पदैकदेशरूपं निरर्थकं फलेशत्वाभावात् ।

मा समानो न यातीत साधरामृतसौष्ठवाम् ।

अत्र मासमृतेत्येतत्पदाशोऽश्लीलमुच्यते ॥३७॥

अत्र मासेति जुगुप्साकरमश्लीलं मृतेत्यमङ्गलमश्लीलम् ।

देवतया पूज्योऽय नरनाथो धर्मसाररसशाली ।

देवेति तयेति तथा देवतया वेति भवति सदेहः ॥३८॥

अत्र पदैकदेशरूपं संदिग्धम् ।

त्यागवा कुर्वते युद्धं गीर्वाणैस्सर्वदा समम् ।

लक्षको दानशब्दस्य त्यागशब्देन वाचकः ॥३९॥

अत्र त्यागवा इति पदैकदेशस्त्यागशब्दः दानशब्दगमको भवति । न
पुनरसुरार्थवाचकः ।

पददोष निरूप्याह वाक्यदोष बुवेऽधुना ।

शृणु राय महीनाथ काव्यगोष्ठिविशारदः ॥४०॥

उपहतलुप्तविसर्गं हतवृत्तं गभितं तथाकीर्णम् ।

न्यूनपदं कथितपदं प्रसिद्धिहतमक्रमं विसधि तथा ॥४१॥

प्रतिकूलवर्णमपदस्थितपदमस्थानगतसमासं च ।

अधिकपदं रसरहितं समाप्तपुनरात्तमनभिहितवाच्यम् ॥४२॥

अप्रस्तुतार्थममतपरार्थमर्थान्तरैकवाचि तथा ।

भग्नप्रक्रममभवन्मतयोगपतत्प्रकर्षयोर्युगलम् ॥४३॥

असकृद्याति विसर्गो यत्रोकार विलोप्यभाव वा ।

उपहतलुप्तविसर्गं तद्वाक्य दुष्टमिति वदन्ति बुधा ॥४४॥

नरो वरो हितोऽर्च्यो वा गम्भीरो दुर्लभो भुवि ।

अवरा अहिता ज्ञानहीना जीवा गृहे गृहे ॥४५॥

असकृद्विसर्गो पूर्वार्धे उकाररूप याति लोपमपरार्धे ।

यत्र छन्दोभङ्गो वर्णानां हीनतादितत्त्व वा ।

गुरुलघुवर्णस्थाने लघुगुरु तद्वाक्यमेव हतवृत्तम् ॥४६॥

कान्तेन नारीसमाना विदग्धा विलोकितापि प्रमद न याति ।

स्मरेण कान्ता हरिणनयना निपीडयतेऽसौ^१ कुसुमोरुबाणैः ॥४७॥

अत्र पूर्वार्धे समानेत्यत्र माकारस्थाने लघुना भवितव्यम् । अपरार्धे
हरिणनयनेत्यत्र णकारस्थाने यकारस्थाने च गुरुणा भवितव्यम् ।
गुरुलघोर्व्यत्ययाद्धतवृत्तम् ।

मृगाङ्ककरा शीता^२ हरन्ति तमसा ततिम् ।

वने चूतकिसलयानि वसन्ते भान्ति सर्वत ॥४८॥

अत्र पूर्वार्धे प्रथमपादे न्यूनाक्षरत्वं तृतीयपादेऽधिकाक्षरत्वं हतवृत्तं
तत ।

आरामस्यामलदेशे नारी सकलभूरिगुणरम्या ।

सक्रोड्य पुन क्रीडति सरोवरे विदलदखिलकमलाढ्ये ॥४९॥

अत्र प्रथमपादे गणत्रयमतिक्रम्य यति छन्दोभङ्गः । द्वितीयपादे
नारीति पादमध्ये यति छन्दोभङ्गः । ततो हतवृत्तम् ।

छन्दशास्त्रे यति प्रोक्तो यादृशस्तादृशस्य वै ।

यतेरभावो विद्वद्भिः छन्दोभङ्गो निरूप्यते ॥५०॥

अन्यवाक्यस्य मध्येऽस्ति यत्रान्यद्वाक्यमीरितम् ।

तद्वाक्यं गर्भितं प्राहुः काव्यालंकारकोविदाः ॥५१॥

शृंगाररसवारिशौ निमग्नाङ्गी विलोकते ।

रमते प्रमदारामे तरुणी निजनायकम् ॥५२॥

अत्र रमते प्रमदारामे इति वाक्यं वाक्यान्तरमध्यगतमिति गर्भितम् ।

बहुवाक्यानां यत्र प्रविशन्ति पदानि मिश्रितानि मिथ ।

तत् संकीर्णं कथितं क्लिष्टं पुनरेकपदवाक्यवृत्तिः ॥५३॥

कुप्यति रमणो नारी नमति रुषं च चरणपङ्कजे त्यजति ।

परिरम्य मोदतेऽसौ चुम्बति मज्जति वराणवे सौख्ये ॥५४॥

अत्र नारी कुप्यति रमणश्चरणपङ्कजे नमति । नारी रुषं त्यजति रमणं परिरम्य चुम्बति वरासौ मोदते रमणं सौख्येऽर्णवे मज्जतीति बहूनां वाक्यानां पदानि परस्परमिश्रितानि इति संकीर्णम् । एक-
वाक्यगतपदानि मिथो मिश्रितानि चेत् क्लिष्टं वाक्यं ज्ञेयम् ।

पदेन येन यद्वाक्यं बिना न्यूनं भवेद्यदा ।

तदन्यूनपदमित्युक्तं तस्य लक्ष्यं प्ररूप्यते ॥५५॥

रतिक्रियार्थी रमणी जगन्मोहनरूपिणीम् ।

विलोक्यालिङ्ग्य सौख्याब्धौ निमज्जति मनोहरे ॥५६॥

अत्र नायक इति विशेष्यपदाभावाद् न्यूनपदवाक्यम् ।

पदस्य कथनं यत्र कथितस्य पुनर्यदा ।

तदा सङ्घिस्तु कथितपदं तद्वाक्यमुच्यते ॥५७॥

स्मरकेलिविनोदेन कान्ता कान्तस्य ताडनम् ।

करोति केलिनीलाब्जकर्णपूरेण चारुणा ॥५८॥

अत्र केलीति प्रागुक्त पुनरपि केलीति कथितं ततः कथितपदं वाक्यम् ।

प्रसिद्धिरहित यत्र पदमुक्त तदुच्यते ।
 प्रसिद्धिहतमेतद्धि वाक्य दुष्ट विचक्षणै ॥५९॥
 पद्माकरे सरोजाक्षी केका हसा विकुर्वते ।
 ता निशम्य मम स्वान्त बिभेति मदनातुरम् ॥६०॥

अत्र केकाशब्दो मयूरवाण्या प्रसिद्धो न हंसध्वनौ इति प्रसिद्धिहतं वाक्यम् ।

लोकशास्त्रक्रमो नास्ति यत्र तद्वाक्यमक्रमम् ।
 तदुदाहरणं वक्ष्ये तद्वाक्यप्रतिपत्तये ॥६१॥
 उद्यानकैरवाम्भोजवृद्धीना हेतवो मताः ।
 दिवाकरवसन्ताब्जा मोदयन्तु सता मन ॥ ६२ ॥

अत्र कमलारामकैरवाणा वृद्धिहेतुत्वे भानुवसन्तचन्द्राणा वाच्ये व्यत्ययकरणादक्रम वाक्यम् ।

योगसौगतसाख्याना मते देवा प्ररूपिता ।
 कपिलेश्वरबुद्धास्तु क्षणिकेतरवादिनः ॥६३॥

अत्र स्पष्टमुदाहरणम् ।

यत्र वाक्ये विरूपत्व विश्लेषोऽश्लीलता तथा ।
 कष्टता सध्विदोषा स्युः विसध्वि तदनुस्मृतम् ॥६४॥
 वने आस्ते वरा नारी तद्दृष्टी अतिचञ्चले ।
 तदूरु अधिकौ भातस्तज्जङ्घे अतिमोहने ॥६५॥

अत्र प्राप्तेऽपि सध्वी सकृदविहिते सति, निषिद्धेऽपि संधी तथैव असकृद्विहिते सति वैरूप्य दोषः, ततो विसध्वि वाक्यम् ।

ईश आगत उदात्तसंपदा भूषितो^१ रमणि पश्य पश्य ते ।

एष ऊजितगुणस्तवाधुना कामसौख्यममितं करोत्यलम् ॥६६॥

अत्र निषिद्धे सन्धौ तथैवासकृद्विहिते सति विश्लेषो दोषः । ततोऽपि विसन्धि वाक्यम् ।

सुभगेश निजं नारी विलोक्य परिरम्य चुम्बति प्रमदम् ।

अरुणामृत अमृताभ (अधरामृतममृताभं) पायं पायं रसाब्धि-

मग्नाभूत् ॥६७॥

अत्र सुभगेशमिति सुभगमीशं सुष्ठु भगेशमिति व्रीडाकरमश्लीलं सधिकरणं ततोऽपि विसंधि वाक्यम् ।

गुर्वालोकनपात्रचार्वमलं पूर्वपूर्वंसौन्दर्यम् ।

ऊर्वाङ्गजगजनिगडं चित्रमिदं भाति कामिनीरूपम् ॥६८॥

अत्र बहुकृत्व श्लिष्टतया संघेर्दोष कष्टत्वमुच्यते । ततोऽपि विसंधि वाक्यम् ।

रसानुकूलवर्णातिरिक्तं यद्वाक्यमुच्यते ।

तदुक्तं प्रतिकूलादिवर्णं काव्यविचक्षणं ॥६९॥

शठेन दृढमालिङ्ग्य नाथेन कठिनस्तनौ ।

कम्बुकण्ठ्या मनःखेदं विभिन्नाप्त स्थिरं सुखम् ॥७०॥

अत्र शृंगाररसे कठिनानां ठादिवर्णानामनुकूलता नास्तीति प्रति-
कूलवर्णं वाक्यम् ।

यत्रास्थाने पदं वृत्तं तद्वाक्यं दीर्घदक्षिभिः ।

अस्थानस्थपदं प्रोक्तं तस्य लक्ष्यं निरूप्यते ॥७१॥

तन्वङ्गीतनुमालोक्य सोत्कण्ठो नायको मुदम् ।

परमा याति लावण्यवार्धिवन्द्रकलोपमाम् ॥७२॥

अत्र लावण्येत्यादिपद सोत्कण्ठ इत्यादिपदेभ्य पूर्व वाच्यम् ।
तस्मादस्थानस्थपदवाक्यम् ।

यत्र वाक्ये समासोऽयमस्थाने वर्तते यदा ।

अस्थानस्थसमास तद्वाक्यमुक्त तदा बुधे ॥७३॥

अस्मिन् लोके तमो व्याप्तमिति क्रोधादिवारुण ।

भाति पूर्वाचलाग्रस्थतीव्रलोहितमङ्गल ॥७४॥

अत्र रौद्ररसस्थाने समासबाहुल्यस्यौजोगुणस्य प्रस्तुतत्वात्समास-
कर्तव्य । अस्थाने कविवचने न कर्तव्य समास । आदित्यस्य
रौद्ररसाभावाद् अस्थानस्थसमास वाक्यम् ।

विनापि पदेन येनेद वाक्य सपूर्णता गतम् ।

तेनाधिकपदमुक्त वाक्य दुष्ट विचक्षणं ॥७५॥

चन्द्राकारसमा कीर्तिर्भानुबिम्बसम परम् ।

तेजो विभाति भूपस्य पूर्वपुण्यविपाकत ॥७६॥

अत्र आकारपदेन बिम्बपदेन च विनापि वाक्य पूर्णं भवतीत्यधिकपद
वाक्यम् ।

यत्र वाक्ये रसो नास्ति तद्वाक्य रसविच्युतम् ।

उच्यते कविभिस्तस्य दृष्टान्त कथ्यतेऽधुना ॥७७॥

द्विहस्त एककण्ठोऽय सपादयुगलो नर ।

डित्थस्य पुत्रो वस्त्रेण युक्तो ग्रामाय गच्छति ॥७८॥

अत्र वाक्यस्य नीरसत्वाज्जातिरप्यलकारो नास्तीति रसच्युतं
वाक्यम् ।

समाप्तपुनरास्त तद्यस्य यत्समाप्य पुन स्मृतम् ।

वाक्यमुक्त तथा तस्य लक्ष्यरूप निगद्यते ॥७९॥

स्मरेषुश्चन्द्रिका तस्या लीलालोलावलोकनम् ।

तनोतु भवत प्रीति नीलनीरेजमालिका ॥८०॥

अत्र पादत्रये वाक्यं समाप्तं कृत्वा नीलनीरेजमालिकेति पुनः
स्वीकृतमिति समाप्तपुनरात्त वाक्यम् ।

वक्तव्यमेव न प्रोक्त यत्र वाक्ये तदुच्यते ।

अनुक्तवाच्यमेतद्वि वाक्यं दुष्टं विशारदे ॥८१॥

लीलावलोकनात्तन्वि तव मज्जीवसपदा ।

जायते किं निमित्तं त्वं मां न पश्यसि सेवकम् ॥८२॥

अत्र तव लीलावलोकनादेवेत्येवकारपदं नियमेन वाच्यं तत्पदं
नोक्तमित्यनभिहितवाच्यं वाक्यम् ।

अप्रस्तुतस्तुतिं यत्र वक्ति तद्वाक्यमुत्तमै ।

अप्रस्तुतार्थमित्युक्तं तस्य लक्ष्यं प्रदर्श्यते ॥८३॥

दीर्घदेहो रक्तवर्णो विशालाक्षो घनाधिप ।

रम्भास्तम्भसमानोरु कवीशो वर्तते भुवि ॥८४॥

अत्र दीर्घदेहादिविशेषणं कवीन्द्रस्य श्लाघनोपयोगिं न स्यादित्य-
प्रस्तुतार्थं वाक्यम् ।

प्रस्तुतस्य विरुद्धार्थं कथ्यते यत्र तन्मतम् ।

असमतपदार्थं तु वाक्यं तत्त्वविदा सताम् ॥८५॥

रणादम्बरमालोक्य बहुभीतो भटाग्रणी ।

जित्वा शत्रुं समालिङ्ग्य वीरलक्ष्मीं प्रमोदते ॥८६॥

अत्र प्रस्तुतस्य भयानकरसस्य विरुद्धो वीररसः कथित इत्यमतपदार्थ-
वाक्यम् ।

अपराधगतं यत्र वाचकं त्वेकमुच्यते ।

तद्वाक्यमुक्तमर्थान्तरैकवाचकमीदृशम् ॥८७॥

स्मरान्निपीडितैः तन्वि स्मरः क्रूरोऽस्मरश्च यः ।

तस्मादिति प्रिया दूत्या वाणी प्रोक्ता हिता मिता ॥८८॥

१ °पीडिता । २ क्रूररम ।

अत्र स्मरः क्रूर^१ तस्मादस्मर श्रय इति पूर्वार्धे हेतुर्वक्तव्य । अपरार्धे कथनादर्थान्तरैकवाचक वाक्यम् ।

प्रारब्धरूपभङ्गो यत्र स्याद् वाक्यमुच्यते सद्भि ।

भग्नप्रकममेतत्प्रकृतिप्रत्ययविभेदतोऽनेकम् ॥८९॥

केलीसदन याते नाथे रमणी च रागस्त प्राप्ता ।

यात इति प्रारब्धे प्राप्तेति प्रकृतिरूपभङ्ग स्यात् ॥९०॥

ईक्षण हसन नारी चुम्बित कर्तुमिच्छति ।

ईक्षण हसन चोक्त्वा चुम्बित परिकथ्यते ॥९१॥

अत्र प्रत्ययभङ्ग ।

यत्र वाक्ये गुणीभूत योग न लभते पदम् ।

समासेऽन्यै पदैर्मुख्यै फलाय तदुदीरितम् ॥९२॥

अभवन्मतयोग तु वाक्य काव्यार्थकोविदे ।

अस्य वाक्यस्य रूपाभिव्यक्तये लक्ष्यमुच्यते ॥९३॥

तन्वी सरो मुख पद्म लावण्य निर्मल जलम् ।

अक्षीन्दीवररम्येऽस्मिन् यथेष्ट क्रीड नायक ॥९४॥

अत्र अक्षीन्दीवरशब्दः समासगत प्राधान्याभावाद्गौणो यतस्ततोऽभवन्मतयोग वाक्यम् ।

यत्र पूर्वं प्रकृष्टं स्यादुत्तरं हीनमुच्यते ।

पतत्प्रकर्षनामैतद्वाक्यमुक्तं कवीश्वरै ॥९५॥

भूपालोऽयं मृगेन्द्रो भूगन्धसिन्धुरराट् भुवि ।

अत्र प्रकृष्टं पञ्चास्याद् हीनः स गज उच्यते ॥९६॥

वाक्यदोषान् निरूप्याहमर्थदोषान्बुवेऽधुना ।

तेषामुद्देशेन तावत् क्रियते क्रमतो यथा ॥९७॥

१ तस्माद् रम । २ पञ्चास्यादीन सामञ्ज उच्यते ।

अपुष्टकष्टौ सदिग्धव्याहृतौ ग्राम्यदुष्कर्मौ ।

व्यर्थीकृतौ निर्निमित्तपुनरुक्तश्च कथ्यते ॥९८॥

अश्लीलः साकाङ्क्षः प्रसिद्धिविद्याविरुद्धौ च ।

उक्तविरुद्धसनियमानियमा विशेषाविशेषपरिवृत्ताः ॥९९॥

विध्यनुवादविवृत्तस्त्यक्तपुनस्वीकृतौ तथा प्रोक्तौ ।

सहचरभिनोऽर्थानामेते दोषा प्रकीर्त्यन्ते ॥१००॥

भेदपोषकभावेन यत्र नास्ति प्रयोजनम् ।

उक्तभेदकवृन्दस्य सोऽपुष्टोऽर्थो निरूप्यते ॥१०१॥

रूपसौन्दर्यसपन्नो रणभूमौ भटान्गणी ।

पञ्चास्यविक्रमोपेतो वैरिगर्गं जयत्यसौ ॥१०२॥

अत्र रूपसौन्दर्यसपन्न इति विशेषण वैरिजय न पुष्णाति । अतोऽपुष्ट-
त्वदोषः ।

दु खेन जायते योऽर्थं शब्दसंकोचत स तु ।

कष्टोऽर्थं कथ्यते सद्भिस्तस्य दृष्टान्त उच्यते ॥१०३॥

अब्जेब्जभ्रमण चित्र कालदोषात् प्रजायते ।

अत्र कुच्छ्रेण गम्यत्वात् कष्टार्थ इति कथ्यते ॥१०४॥

द्विधा प्रतीयते योऽर्थो निश्चयाभावकारणात् ।

सोऽर्थं सदिग्ध इत्युक्तस्तत्स्वनिश्चयकोविदैः ॥१०५॥

पयोधरा नभोवृत्ता द्रष्टव्या किं सुयोषिताम् ।

उतोरस्स्यलवृत्तास्ते विदग्धा वदतोत्तरम् ॥१०६॥

अत्र-सस्यार्थो वा कामुको वा वक्ता चेन्निश्चयो भवेत् ।

योऽर्थो न श्लाघ्यते तस्य प्रकर्षः पुनरुच्यते ॥१०७॥

स्वभावमधुरा लभ्या बहवश्चन्द्रिकादयः ।

रमणीचन्द्रिका स्वान्तर्बकोराह्लादनाय मे ॥१०८॥

अत्र पूर्वं चन्द्रिकादिकमनादृत्य पुनश्चन्द्रिका श्लाघ्यते ।

निल्लजपुरुषेणार्थो श्रव्य. सद्भिः प्ररूपित ।

य स ग्राम्यो मतो लोके तदुदाहृतिरुच्यते ॥१०९॥

ऊरूमूलं सुधाकल्प शृङ्गाररसमन्दिरम् ।

कान्ताजनानां चुम्बित्वा कृतार्थोऽयं भवाम्यहम् ॥११०॥

अत्र ग्राम्यत्व प्रसिद्धम् ।

क्रमेण वाच्यो यावर्थो तयोर्व्यत्ययकीर्तनम् ।

दुष्क्रम कथितः सद्भिस्स्योदाहरणं यथा ॥१११॥

जगत्तमो हृत सर्वं किरणेन स चाशुना (सुधाशुना) ।

दिवाकरेण वा स्वीर्यैरशुभि पाटवावहै ॥११२॥

अत्र पक्षान्तरस्वीकारे दिवाकरेणेति पूर्वं वक्तव्यम् ।

श्लाघ्यस्य वस्तुजातस्य वैयर्थ्यप्रतिपादनम् ।

व्यर्थीकृत इति ज्ञेय (ज्ञेय) तस्य लक्ष्य प्रकाश्यते ॥११३॥

जगत्तापहरश्चन्द्रस्तमोहारो दिवाकर ।

आह्लादिनी सुधा चात किमत किमत फलम् ॥११४॥

अत्र श्लाघ्यानां चन्द्रादीनां व्यर्थत्वादाह्लादनं व्यर्थीकृत उच्यते ।

हेतोर्विना कार्यमुक्तं यत्र सोऽर्थोऽभिऽधीयते ।

अहेतुकं पुनः तस्य दृष्टान्तकथनं यथा ॥११५॥

यो वातदेही तेनेदं हिमाम्बुहरिचन्दनम् ।

त्यक्तं विलोक्य चैत्रोऽपि तादृशं वस्तु मुञ्चति ॥११६॥

अत्र हरिचन्दनादिवस्तुत्यागे वातदेहिनो वात कारणम् । चैत्रस्यापि तत्त्यागे हेतुर्नास्ति ।

१ सुधादः किं किमतः ।

एकार्थं कथ्यते द्विरचेत् पुनरुक्तो भवेदसौ ।
 दृष्टान्तकथनेनास्य रूपव्यक्तिर्भविष्यति ॥११७॥
 सति चन्द्रे महाज्योत्स्ने मत्संतापो निवर्तते ।
 सुधाशौ सति लोकस्य प्रमोदोऽपि प्रजायते ॥११८॥
 अत्र चन्द्रे सुधासावित्यर्थस्य पौनरुक्त्यम् ।
 मुख्यार्थादन्य एवार्थोऽश्लीलो लज्जाकरो बुधे ।
 कथ्यते तस्य रूपाभिव्यक्तिर्दृष्टान्तदर्शनात् ॥११९॥
 कान्ता भगवती या भवती सा जगदुत्तमा ।
 गौणं प्रतीयते कश्चिदर्थो लज्जाकरोऽत्र हि ॥१२०॥
 उक्तेन येन बाह्यार्थोऽपेक्ष्यते सोऽर्थ उच्यते ।
 साकाङ्क्ष इति विद्वद्भिरस्योदाहरणं यथा ॥१२१॥
 बुभुक्षितोऽहं त्वं दाता दयालुर्धनवानपि ।
 मद्भोजनं कारय त्वमिति बाह्यार्थसाक्षात्क्षणम् ॥१२२॥
 जनैरविदितो योऽर्थः स प्रसिद्धिविरोधवान् ।
 उच्यते कविभिस्तस्य दृष्टान्तोऽपि प्रकाशयते ॥१२३॥
 कान्ताकटाक्षवज्रास्त्रप्रहारेण मनोभव ।
 कामुकाचलसंदोहं चूर्णयामास लीलया ॥१२४॥
 अत्र कामस्य वज्रायुधमप्रसिद्धं लौकैरविदितम् ।
 आगमादिमहाशास्त्रबाधितो योऽर्थ उच्यते ।
 विद्याविरुद्धः स प्रोक्तस्तस्य लक्ष्यं प्रकीर्त्यते ॥१२५॥
 रात्रौ गृहीत्वा कोदण्डं चर्यां कृत्वा मुनीश्वर ।
 पर्यटत्यत्र कान्तारे लीलया व्याघ्रमीकरे ॥१२६॥
 अत्र मुने कोदण्डस्वोकारादिकं शास्त्रविरुद्धम् ।

उक्तार्थयोर्द्वयोर्ध्वं पूर्वापरविरोधनम् ।

स स्यादुक्तविरुद्धोऽयमर्थस्तस्य निदर्शनम् ॥१२७॥

चन्द्रोऽयं ज्योत्स्नया लोकनेत्रानन्दं करोत्यलम् ।

अन्धकारोऽप्ययं सर्वं व्याप्नोति भुवनत्रयम् ॥१२८॥

अत्र युगपच्चन्द्रोदयतिमिरव्याप्तिकथनं पूर्वापरविरुद्धम् ।

अर्थस्यानुचितस्यैव नियमो योऽपि कथ्यते ।

उक्तं सनियमं सोऽपि कवितागुणशालिभि ॥१२९॥

अहो रमण पश्य त्वं तामेव सुरमञ्जरीम् ।

मा वा शरण्यरहिता त्वत्सदायत्तजीविकाम् ॥१३०॥

अत्र तामेवेति सुरमञ्जरीदर्शने नियमो न युक्तः मावेति पक्षान्तरस्य स्वीकारात् ।

वाच्यस्य नियमस्यात्र यस्त्यागं स च कथ्यते ।

बुधैरनियमस्तस्य व्यक्तिर्दृष्टान्ततो भवेत् ॥१३१॥

समस्तलोकसंव्याप्तगाढान्वतमसं परम् ।

एकेन भानुना सर्वं निरस्तं प्रतिबन्धकम् ॥१३२॥

अत्र एकेनैवेति नियमस्य वक्तव्यस्य त्यागादनियमः ।

वक्तुं योग्ये विशेषेऽस्मिन् सामान्यकथनं बुधे ।

विशेषपरिवृत्तोऽयं कथ्यते काव्यकोविदै ॥१३३॥

दानेन तर्पिताशेषलोकोऽयं पुरुषोत्तमः ।

समस्तभुवनस्तुत्यो कलौ वृक्षायते सदा ॥१३४॥

अत्र कल्पवृक्षायते इति वृक्षविशेषे वक्तव्ये वृक्षायते इति वृक्षसामान्य-
कथनम् । विशेषपरिवृत्तः विशेषव्यत्यय इत्यर्थः ।

सामान्ये यत्र वक्तव्ये विशेषः परिकीर्त्यते ।

सामान्यव्यत्ययः सोऽयं कथ्यते कविपुङ्गवे ॥१३५॥

कान्तानीरेजबाणेन पीड्यते विरहोदये ।

पुष्पसामान्यतो नाम स्मरस्य न विशेषतः ॥१३६॥

अत्र पुष्पविशेषतो नाम भदनस्य नास्ति ।

विध्यनुवादो कथितौ व्यत्ययरूपेण यत्र वर्तते ।

विध्यनुवादविवृतः स उच्यते बुद्धिशालिविबुधजनैः ॥१३७॥

गतो यः पुष्पो मोक्षं स धर्मं चरति ध्रुवम् ।

अत्र विध्यनुवादौ तौ व्यत्ययेन निरूपितौ ॥१३८॥

वक्तुमिष्टोऽर्थो विधिस्तस्य पुनः कथनमनुवादः । तयोर्व्यत्ययकथनं
विध्यनुवादविवृतः । यो धर्मं चरति स्म इति विधिः स मोक्षं गत
इत्यनुवाद इति व्यत्ययः ।

अर्थो यत्र त्यक्तस्तस्यादानं मुहुः कृतं सोऽपि ।

त्यक्तपुनः स्वीकृत इति निगद्यते बुद्धिशालिविबुधेन ॥१३९॥

विरक्तो याति पत्नी या मन्यते यः तृणाच्च सः ।

विषयार्थसुखाम्भोषी निमज्जति रसोदयात् ॥१४०॥

अत्र विरक्त इत्यादिना परिग्रहं त्यक्त्वा विषयसुखाम्भोषी
मज्जतीति वाक्येन पुनराधत्ते ।

यत्रोत्कृष्टेन कथनं निकृष्टस्य समं स च ।

भिन्नं सहचरैरुक्तस्तस्य लक्ष्यं प्रकाशयते ॥१४१॥

आरामे तरवो भान्ति काका अपि चकासति ।

कोकिला राजकीराश्च राजहंसा मधुव्रताः ॥१४२॥

अत्र उत्कृष्टेभ्यस्तल्लकोकिलादिभ्यः काका भिन्ना इति सहचरभिन्नः ।

पदवाक्यार्थकोषास्ते गुणीभावः क्वचित् क्वचित् ।

प्रयान्ति तेषां दृष्टान्तः कथ्यतेऽस्माभिरीदृशः ॥१४३॥

घटतेऽडोक्तेः प्लासि पठति स्थापयेऽपि ।

एषते ध्वनति स्नाति भूपतिर्भूषयत्यलम् ॥१४४॥

उदाहरणकाव्ये वाक्यमेतादृशं विद्यमानं श्रुतिकं द्वपि च
दृष्टमिति ज्ञेयम् ।

द्वयार्थत्रयैकाक्षरप्रहेलिकाद्वयक्षरादिकाद्येषु ।

असमर्थविलग्न्याद्या दोषा उक्ता गुणा मताः सखिः ॥१४५॥

विना सर्वं मया दृष्टं सर्वज्ञो नियते ततः (?) ।

सर्वज्ञेनापि पीडयेत् परमं सुखमदभुतम् ॥१४६॥

अत्र प्रहेलिकायामत्यन्तव्यवधानेन ज्ञायमानोऽप्यर्थः । कष्ट इति
दोषोऽपि गुणो ज्ञेयः ।

कपिध्वजादपेतोऽयं भुवने पतितो नरः ।

क्षितौ स्थितोऽपि देहं स्वविहाय लघुतो गतः ॥१४७॥

इयमपि प्रहेलिका । कपिध्वजशब्दो नेयार्थोऽपि न दुष्यति भुवनक्षि-
तिशब्दावसमर्थवपि स्वार्थे दुष्टौ न भवतः । अन्यदप्युदाहरण-
मभ्यूह्यम् ।

बल्यरिं कल्यरिं पातुं गुर्वङ्गो वै नृपोऽपि च ।

अनङ्गवानिव शक्तो हि खलतीति युतस्तुवः ॥१४८॥

छान्दसभाषिते च वै शब्दादिनिर्णयकोऽपि न दुष्यति । बल्यरि-
कल्यरिं गुर्वङ्ग इति सधित्वदूषणमपि न ।

चटकारोहणस्त्रीणां तुरङ्गमविघट्टनम् ।

मर्कटालिङ्गनं चित्तमोहसमददायकम् ॥१४९॥

अत्र लज्जाकरमश्लीलमपि कामशास्त्रे (न) दूषितं लक्षणशास्त्रत्वात् ।

मूत्रस्थानं भगो गुह्यं पुरीषस्थानमुच्यते ।

स्त्रीणां तत्र नरो ज्ञानी को विवर्त्ते मज्जोमुदम् ॥१५०॥

१ In an identical context Ālamkāra-saṅgraha (VI
82 83) reads बल्यरि-कल्यरौ etc

अत्र जुगुप्साकरमश्लीलमपि वैराग्यवचने न दूषयेत् ।

सर्वज्जं काञ्चनमयं शिवाचारं सराजकम् ।

मन्दिरं नृपतद्वैरिवमैयोः सममीडितम् ॥१५१॥

अत्र संदिग्धमपि न दूषणं द्वयर्थबन्धत्वात् ।

शल्यत्रयं च संज्ञा च दण्डत्रयमनीडितम् ।

परित्यज्य मुनीशोऽयं सन्मार्गे राजते भृशम् ॥१५२॥

अत्र शल्यादि पदमप्रतीतमपि प्रवचनप्रसंगे न दुष्टम् ।

आलिङ्ग्यमाना रमणी निजेशेन मुद गता ।

अहं शृङ्गारवारंशावित्युक्त्वा विरराम सा ॥१५३॥

अत्र मञ्जामीति पदेन न्यूनमपि परवसत्वे दूषणं न ।

तत्त्व जिनमुनीशोऽयं न जानाति न किं तु वै ।

जानातीत्येव तथाप्येतन्न गृह्णाति न मुञ्चति ॥१५४॥

अत्र जानातीत्यधिकमपि पदमन्ययोगव्यावृत्तये गुणो भवति ।

विषादाद्भुतमुत्क्रोधेन्यनिश्चयगोचरे ।

प्रसादने दयायां च द्विस्त्रिरुक्तं न दुष्यति ॥१५५॥

पश्य पश्य न मा धूर्तं गच्छ गच्छ निजास्पदम् ।

त्वया ज्ञातापराधेन कलं किं धिग् धिगीदृशम् ॥१५६॥

अत्र विषादवचने पुनरुक्ता गुणः ।

अहो कीर्तिरहो सूक्तिरहो मूर्तिरहो दया ।

अहो बुद्धिरहो सिद्धिः कामिरायमहीप्ते ॥१५७॥

अत्र विस्मये पीनरुक्त्यं गुणः । अहोपदाना बहूनाम् ।

मदनस्य पताक्रेयं स्मरमन्त्राग्निदेवता ।

आलिङ्ग्यालिङ्ग्य चुम्बित्वा चुम्बित्वा भुज्यतस्त्वया ॥१५८॥

अत्र हर्षवचने द्विरुक्तिर्भूषणम् ।

रतिक्रियाया कोपेन कामिन्या विजनायकः ।

वामपादेन संताडय सताडधाबध्य दण्डितः ॥१५९॥

अत्र सकोपवचने द्विरुक्तिर्भूषणमेव ।

रक्ष मा रक्ष मा कान्ते न ताडय न ताडय ।

मुञ्च मुञ्च प्रकोप त्व त्वत्पदं शरणं मम ॥१६०॥

अत्र दैन्यवचने पुनरुक्तता न दूषणम् ।

रायबद्धेन सदानं क्रियते क्रियते मुदा ।

प्रजापि परिवारोऽपि रक्ष्यते रक्ष्यते सदा ॥१६१॥

अत्रार्थनिश्चये पुनरुक्तत्वं न दूषणम् ।

प्रसन्नोऽस्तु प्रसन्नोऽस्तु रायबद्ध भवानहो ।

अनायक प्रज्जवृन्द रक्ष रक्ष दयापर ॥१६२॥

अत्र प्रसादनेऽनुकम्पाया पीनरुक्त्य न दूषणम् ।

रायबद्धमहीनाथ साक्षादिक्षुरासनम् ।

तस्य पुण्य न सामान्य दृष्ट्वा चित्रीयते जन ॥१६३॥

अत्र तस्य पुण्य न सामान्यमिति वाक्यं गर्भितनामधेय दुष्टमपि विस्मये गुण एव ।

नेद सरो बल्लिकुण्ड प्रवालशयन न च ।

अङ्गारराशिरेषुना भृश दहति मा द्वयम् ॥१६४॥

सरसो बल्लिकुण्डत्वकथन पल्लवशय्याया अङ्गारराशित्ववचनं च प्रत्यक्षविरुद्धमपि विरहे न दूषणम् ।

चन्द्रं राहुर्न बाधेत जगदानन्दकारणम् ।

रोहिण्या सह तस्यास्तु मङ्गलादपि मङ्गलम् ॥१६५॥

अत्र श्लोककथितार्थसमोऽन्योऽर्थः । प्रसिद्धकारणेन नैयोऽप्यनुस्ये । मुणो न दूषणम् ।

पुण्डरीकं मत्ता चन्द्रधीं १ राज्ञी न स्थिराजनि ।
 धावत्यलक्ष्मीं रायस्य कीर्तिं श्रित्वा सदात्मनी ॥१६६॥
 पुण्डरीकस्य दिवसे द्योतनाच्चन्द्रस्य रात्री भासनादिति हेतोरकथ-
 नेऽपि प्रसिद्धत्वात्सिर्हेतुवचनं गुणः ।

हसनस्यापि कीर्तेश्च शुभ्रत्वं कोपरागयो ।
 रक्तत्वं चन्द्रिकापानं चकोराणां निरूप्यते ॥१६७॥
 पापापकीर्तिमभसां कृष्णत्वं परिकीर्त्यते ।
 मन्दानिलेन्दुकर्पूरजीमूतारामसंतते ॥१६८॥
 हरिचन्दनकासारमुक्ताहारकलापिनाम् ।
 कीरकोकिलमाल्यानां मृङ्गादीनां वियोगिषु ॥१६९॥
 दाहकत्वं कटाक्षस्य वेधकत्वं विलोचने ।
 रूपस्य पानं नद्यभ्योर्नरिजादि प्रवर्तनम् ॥१७०॥
 कुसुमानां मनोजस्य शरचापत्वकीर्तनम् ।
 भ्रमराणां धनुर्ज्योत्स्वं मनसो बाणलक्ष्यताम् ॥१७१॥
 सुहृद्वसन्त कीरोऽश्वः प्रतिहारश्च कोकिलः ।
 काव्येऽश्वित्यादिकथनमसदेव प्रसिद्धिभाक् ॥१७२॥
 शिरःशेखरकर्णवितसश्रवणकुण्डले ।
 सानिध्यमिदंप्रकाशार्थं मस्तकादिनिरूपणम् ॥१७३॥
 रत्नयोगनिवृत्यर्थं मुक्ताहारपदं मतम् ।
 रुद्धिप्रकाशनार्थं धनुर्ज्योत्स्वमीरितम् ॥१७४॥
 हर्षमालेति सुरभिपूष्पनिमणिसिद्धये ।
 कलमे करिशब्दस्य प्रयोगो व्यक्तिबोधकः ॥१७५॥

१. तावानं स्थिराजनि २. माल्यानां ।

इत्यादीनां सतामेव श्रेयं काव्ये समर्थनम् ।
 कविताप्रौढिविज्ञानशालिभिः कविकुञ्जरे ॥१७६॥
 रसाभासोऽपि भावानामाभासं परिकीर्त्यते ।
 स्वशब्दग्रहणं कष्टकल्पनं च निरूपितम् ॥१७७॥
 'अव्यक्तिरनुभावस्य विभावस्य च कीर्तिता ।
 प्रतिकूलविभावादिग्रहणं दीप्तता मुहुः ॥१७८॥
 'अकाण्डे प्रथमं च्छेदोऽप्यङ्गस्याप्यतिविस्तृतिः ।
 अङ्गिनोऽनुसन्धानं प्रकृतीनां विपर्ययः ॥१७९॥
 अनङ्गस्याभिधानं च रसदोषा प्रकीर्तिताः ।
 एतेषां रसदोषाणां लक्ष्यलक्षणमुच्यते ॥१८०॥
 अनौचित्यं रसस्य स्याद् रसाभासो द्विधा स्मृतः ।
 अनेकविषयोऽप्येकविषयोऽनुचितोऽपि च ॥१८१॥
 रूपातिशयसपन्ना काचिन्नारी विलोकते ।
 चेन्न सूरूपमप्यन्यं मैत्रं श्रीदत्तनामकम् ॥१८२॥

अत्र रसस्य नानापुरुषविषयत्वाद्रसाभासः ।
 माता मे पितरं दृष्ट्वा मोहोल्लासेन चुम्बनम् ।
 कृत्वा कामसुखाम्भोधौ निमज्जति कलान्विता ॥१८३॥
 अत्र मातापितृविषयस्य रसस्यानुचितत्वाद् रसाभासः ।
 भावानौचित्यमत्रोक्तो रसाभासो विशारदे ।
 भावाभासाभिधानोऽसौ रसाभासोऽनुमन्यताम् ॥१८४॥
 इयं रतिसमा नारी त्रैलोक्येऽप्यतिदुर्लभा ।
 अस्यां स्वीकरणोपायं करिष्यामि कदाचन ॥१८५॥
 स्वस्मिन्निच्छारहिताया इतरनार्याश्चिन्तनमनौचित्यनिन्दितम् ।

इतरेषा रसाना च भावानामपि गम्यताम् ।

आभासत्व महाकाव्यरसभावविवक्षणे ॥१८६॥

रसे भावे प्रतीते च तद्वाचकपदग्रहः ।

स्वशब्दग्रहणं सद्भिर्रसदोषः प्रकीर्त्यते ॥१८७॥

इमा मदनमञ्जूषा रूपसौन्दर्यशोभिनीम् ।

शृङ्गाररससपृक्तां पश्य पश्य युवेश्वर ॥१८८॥

रसे सुप्रतीतेऽपि शृङ्गाररसपदग्रहणं दुष्टम् ।

मुग्धा सलज्जा सभया सस्वेदा विमुखा रते ।

निजेशालिङ्गिता केलिसदनं प्रवर्तते ॥१८९॥

मुग्धाया यौवनारम्भाग्निजेशालिङ्गने लज्जादीनां स्वयमेव सभ-
वाल्लज्जादिपदव्यभिचारिभावानां ग्रहणं दुष्टम् ।

वामपादप्रहारेण कामिन्या हस्तताडनात् ।

नायकस्य रतौ चित्ते कोऽप्युत्साहः प्रवर्तते ॥१९०॥

उत्साहस्य स्थायिभावस्य प्रतीतस्य स्वशब्देन ग्रहणं दुष्टम् ।

न रज्यति विमोहेन मही लिखति कामिनी ।

रोदनं च विधत्तेऽसौ किं कर्तव्यं मया सखे ॥१९१॥

विप्रलम्भे रसे रोदनाद्यनुभावानां कल्पना कष्टकल्पना । कष्टरसेऽपि
समवात् ।

अहो तन्वि विलोकस्व मा त्वत्पादशरण्यकम् ।

यौवनादिरनित्योऽत्र ततो भोग्यं महासुखम् ॥१९२॥

शान्तरसे यौवनादेरनित्यत्वकथनम भावः शृङ्गाररसे तस्यानुभावस्य
प्रतिकूलस्य ग्रहणं प्रतिकूलग्रहः कथ्यते ।

रसदोषप्रपञ्चानां काव्येष्वेव निदर्शनम् ।

अतस्तत्रैव दृष्टान्ता ज्ञेया रसविशारदे ॥१९३॥

निर्दोषे सगुणे काव्ये सालकारे रसान्विते ।
 रायबङ्ग महीनाथ तव कीर्ति प्रवर्तताम् ॥१९४॥
 स्याद्वादधर्मपरमामृतदत्तचित्त
 सर्वोपकारिजिननाथपदान्बभूङ्ग ।
 कादम्बवशजलराशिमुधामयूख
 श्रीरायबङ्गनृपतिर्जगतीह जीयात् ॥१९५॥
 गर्वारूढविपक्षदक्षबलसघातादभुताडम्बरा-
 मन्दोदगर्जनघोरनीरदमहामदोहसञ्ज्ञानिल ।
 प्रोद्यद्भ्रानुमयूखजालविपिनव्रातानलज्वालसा-
 दृश्योद्भ्रामुरवीरविक्रमगुणस्ते रायवङ्गोद्भव ॥१९६॥
 कीर्तिस्ते विमला सदा वरगुणा वाणी जयश्रीपरा
 लक्ष्मी सर्वहिता सुख सुरसुख दान निधान महत् ।
 ज्ञान पीनमिद पराक्रमगुणस्तुङ्गो नय कोमलो-
 रूप कान्ततर जयन्तनिभ भो श्रीरायभूमीश्वर ॥१९७॥

इति परमजिनेन्द्रवदनचन्द्रिविनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजयकीर्तिमुनीन्द्र-
 चरणाब्जचञ्चरीर्कविजयवर्णविरचिते श्रीवीरनरसिंहकामिराजवङ्ग-
 नरेन्द्रसरदिन्दुसन्निभकीर्तिप्रकाशके शृङ्गारारणवचन्द्रि-
 कानाम्नि अलकार-संग्रहे दोषगुणनिर्णयो नाम
 दशम परिच्छेद ॥१०॥ समाप्त ॥

स्वस्ति श्रीमत्पुरासुरवृन्दवन्दितपादपाथोजश्रीमन्नेमोश्वरसमुत्पत्तिप्रविश्रुत-
 गौतमगोत्रोत्पत्तिप्रभुद्भुतद्विजश्रीमद्दोर्बलिजिनदासशास्त्रिणामन्तेवासिना
 श्रवणबेलगुलक्षेत्रनिवासि-विजयचन्द्रेण जैनक्षत्रियेण
 अय ग्रन्थ समाप्ति नोतः ।

Appendix—A

॥ परिशिष्टम्—१ ॥

अकाराद्यनुक्रमेण पदसूची

अकारणमहाबन्धु	९-१४९	अक्षर मक्षयित्वासी	१०-१६
अकारादिककारान्ता	१-३६	अनङ्गस्यामिषान च	१०-१८०
अङ्गीकृतार्थं यद् वस्तु	१०-५	अनन्तरानुजो धर्म	१०-२२
अबन्धा चन्द्रिका कोटि	९-१४८	अनुकूल शठो घृष्टो	४-१७
अणिमादिगुणोपेतो	१०-१४	अनुभाव क्रमाश्चित्त	३-८९
अत कारणतोऽस्माभि	३-२	अनुभावस्तु विक्षेपो	३-८२
अतिरक्त बालमानु	९-७९	अनुभावस्तु शृङ्गारे	३-३०
अतो गुणा प्रकीर्त्यन्ते	५-३	अनुभावोऽत्र वैवर्ध	३-९६
अत्यन्तकर्मशार्थिना	७-५	अनुभावोऽस्य वक्त्रस्य	३-१०१
अत्यन्तकोमलाब्धिना	७-४	अनुक्तस्य नायस्य	४-१०७
अत्यन्तकोमलाब्धिर्धे	७-१४	अनुरागवता केनचित्	४-५०
अत्यन्तयौवनात्थन्त	४-६५	अनौचित्यं रसस्य स्याद्	१०-१८१
अथ कुट्टमित चोक्त	४-११६	अन्तो नास्ति विकल्पाना	९-८६
अथवा पदबन्धस्यो	५-१६	अन्यवस्तुगुणारोपो	५-२०
अथवा धावित्तैपुण्य	२-२	अन्यवाक्यस्य मध्येऽस्ति	१०-५१
अदृष्ट्वा गौरव यत्र	३-५६	अन्यस्त्रीसङ्गमादौष्या	४-१०६
अदोषः सगुणा रीतिः	१-२३	अन्यस्य वस्तुनोऽन्यस्मिन्	९-२८८
अद्भुताख्यरसो लोके	३-१२४	अन्याय इति शब्दं च	९-२६३
अद्भुतो रीद्वैरी तु	३-१२९	अन्येऽपि भेदाः सन्त्येव	९-३३३

अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या	९-१७४	अर्थयोर्यत्र समयो	९-२६१
अपख्यातिफल दद्यात्	१-३८	अर्थस्य गोपन वाचा	९-१८६
अपरार्धगत यत्र	१०-८७	अर्थस्यानुबितस्यैव	१०-१२९
अपरित्यज्य मरुगार्थ	२-१७	अर्थानियत्वमित्युक्ते	५-२७
अपुष्टकष्टो सदिग्ध	१०-९८	अर्थो यत्र त्यक्त	१०-१३९
अपूर्वं भोज्यमप्यत्र	८-४	अलकृतीनामुक्ताना	९-३०५
अप्रनोतमिति प्रोक्ता	१०-४	अलकृतीना सगृह्या	९-३०९
अप्रयुज्य विशेष्य तद्	९-२९६	अलकृतीना सर्वासा	९-३०८
अप्रस्तुतस्तुति यत्र	१०-८३	अल्पप्राणाक्षराण्येव	५-१३
अप्रस्तुतार्थममत	१०-४३	अवर्णनीयवस्तूना	४-१३१
अञ्ज कूर्ममञ्जराज	९-११८	अवहित्यालस्यवेगौ	३-२२
अञ्जेऽञ्जभ्रमण चित्र	१०-१०४	अव्याप्तिरनुभावस्य	१०-१७८
अञ्जेऽञ्ज राजतीत्युक्ते	२-३९	अशय्या कामकेली वा	८-१
अभवन्मनयोग तु	१०-९३	अश्लीलः साकाङ्क्ष	१०-९९
अभिधा लक्षणा गोणो	२-२६	अश्वयोगजवृक्षादि	२-११
अभिधाशक्तिमाश्रित्य	२-२७	अष्टादशमहाश्रेणी	१-१०
अमन्दानन्दसदोह	१-२	अष्टावेते गणाः प्रोक्ता	१-५४
अमावास्या तिथौ रात्रौ	९-४८	असकृद्याति विसर्गो	१०-४४
अय श्रीरायभूमिश	९-१८	असत्प्रहिते नाथे	४-९५
अय श्रीरायबङ्गो न	९-१९६	असमर्थ श्रुतिकटु	१०-२
अय श्रीरायबङ्गो न	९-१९७	अस्मद्वैरिपुर त्वया बलपते	९-२३९
अय श्रीरायबङ्गो न	९-१९८	अस्मिन् लोके तमो व्याप्त	१०-७४
अरुण पद्मिनीं तेजो	९-८०	अहो कीर्तिरहो सूक्ति	१०-१५७
अर्थं विवक्षित तस्मात्	१०-२४	अहो तन्वि विलोकस्व	१०-१९२
अर्थं व्यवहित वक्ति	१०-२३	अहो रमण पश्य त्व	१०-१३०
अर्थचारुत्वगमक	५-८	अहो वचनमित्यादिर्	३-१०६

आकारेणेङ्गितेनापि	९-१८०	आलम्ब्य शब्दमर्थस्य	८-६
आकाशे प्रथमं छेदो	१०-१७९	आलम्ब्य शब्दमर्थस्य	८-७
आशेषातिशयो सूक्ष्म	९-९	आलिङ्गनं कुचद्वन्द्वं	३-३३
आगच्छन्तं निजेशं प्रतिपति	४-१४६	आलिङ्गने चुम्बनादौ	४-१५३
आगतं नायकं कोपात्	४-९१	आलिङ्ग्य कामुकः सौख्यं	१०-३६
आगत्य रायनृपतौ	४-१५६	आलिङ्ग्य चुम्बति नृपे	४-१५४
आगमादिमहाशास्त्र	१०-१२५	आलिङ्ग्यमाना रमणी	१०-१५३
आदिशब्देन चेष्टादि	२-४१	आलीजनेन नृपकुञ्जर	४-१५२
आयत्तकाननो गदग्रा	९-२१३	आशीर्लकृतं वस्तु	१-३३
आयत्तके नृपतिकुञ्जर	३-५३	आमा स्त्रीणां सखी दासी	४-१११
आयातं नायकं श्रुत्वा	४-१४५	आस्थानमण्डपगते	९-१९४
आयासे सति कामिन्या	४-१३५	आस्य नापि वदति	४-६२
अरक्तमालतीमाला	९-९४	आस्याङ्गलोकनं प्रीति	३-३१
आरामकुञ्जरगत	४-१२८	आस्थेन्दुनिर्गतमनोहर	४-१२२
आरामस्यामलदेशे	१०-४९	आह्लादनाय देवानां	९-५५
आरामे तरवा भान्ति	१०-१४२	आह्लादयन्ति रायव	९-२५४
आरामे रायवङ्गस्य	९-१९	इक्षुवापसमाकार.	९-९६
आरामे रायवङ्गस्य	९-१०४	इतः परं रसानां तु	३-११५
आरोपादन्यघमस्य	५-२१	इतरस्माद्रसाउन्नम	३-१२७
आलम्बनविभावस्तु	३-११०	इतरेषां रसानां च	१०-१८६
आलम्बनविभावस्तु	३-८८	इति सप्तविधा प्रोक्ता	२-८
आलम्बनविभावोऽत्र	३-२६	इत्थं नृपप्रापितन	१-२२
आलम्बनविभावोऽत्र	३-६५	इत्यादानां सतामेव	१०-१७६
आलम्बनविभावोऽत्र	३-१००	इन्दुना जीयते पुण्ड	९-३६
आलम्बनविभावोऽत्र	३-८१	इन्दुमन्वेति कीर्तिस्ते	९-३०
आलम्ब्य यं रसोत्पत्तिः	३-१५	इन्दोरिव नृसिंहस्य	९-५३

इन्दो ज्योत्स्नेव दुग्धाभौ	१-५१	उत्साहो दक्षता बुद्धिः	४-४
इन्द्रगोपस्य पतन	३-२९	उद्दापनास्तु स्याद्वाद	३-१११
इमा मदनमञ्जूषा	१०-१८८	उद्यानकैरवाम्भोज	१०-६२
इय रतिसमा नारी	१०-१८५	उद्याने प्रीतियुक्ता	४-१६०
इष्टाना यत्र वस्तूना	९-२६८	उद्वेगो यदि वर्तेत	९-५९
इष्टानिष्टविनाशाप्ति	३-७५	उद्वेगो विदुषा यत्र	९-५७
इष्टार्थादन्यदुष्टार्थ	१०-३०	उन्नतस्थानवृत्तोऽपि	९-१४१
ईक्षण हसन नारी	१०-९१	उपमालकृतावेते	९-६४
ईश आगत उदात्तसपदा	१०-६६	उपमालकृतौ पूर्वं	९-२००
ईषत्कठिनवाच्याना	७-७	उपवनजलबेलो	५-१७
ईषन्मृदुमदर्भा	७-१५	उपहृतलुप्तविसर्गं	१०-४१
उक्तरीतित्रययुता	६-१३	उपहासयुता या च	४-६८
उक्तस्य पुनरुक्ति स्यात्	९-८७	उरुसन्ती त्वदीयेय	५-१४
उक्ताना यत्र वाच्याना	९-१८९	ऊरुमूर्लं सुधाकल्प	१०-११०
उक्तार्थयोर्द्वयोर्थत्र	१०-१२७	ऊर्जस्व्यप्रस्तुतस्तोत्रे	९-१०
उक्तार्थाना विशद्वत्त्व	९-२०३	एकवाक्यमनेकार्थं	९-२५०
उक्तेन येन बाह्यार्थो	१०-१२१	एकस्या नायिकार्था य	४-१८
उक्त्वा पदगतदोषान्	१०-३४	एकस्या रागशून्योऽपि	४-२०
उत्कर्षो यत्र गवस्य	९-२२१	एकाङ्गनालोलचित्त	४-२४
उत्कृष्टान्तरं यत्र	९-२८२	एकाद्य कथ्यते द्विचेत्	१०-११७
उत्तम ध्वनिनिव्यक्त	१-३५	एतत्कोव्यमुखे वण	१-३४
उत्तम मध्यम प्रोक्त	१-३१	एतद्गुणविशिष्टोऽयं	४-५
उत्तमो मध्यमो लोके	३-६९	एतद्वेदामद वर्त	९-२९०
उत्तुङ्गोऽपि न मेह	९-२०५	एतादृश्या सभामाङ्गिर	९-६१
उत्पन्नयीवनोद्भूत	४-६३	एते दशगुणा प्रोक्ता	५-५
उत्साहस्यायिभावोऽत्र	३-८६	एतेषा नायकाना तु	४-२९

एतेषा कवणं श्रीस्त	३-७२	कादम्बजितिवस्व तीर्थममले	९-१७३
एतैर्गुणैर्वास्तुरकाब्धे	५-३१	कादम्बजितियेन जीकर	३-७८
एवमन्ये स्थावित्रावाः	३-९	कादम्बनाथं रामेन्द्र	९-११३
एव प्रगल्भा कथिता	४-८२	कादम्बनाथ करुणारस	९-२८१
एव रम्यकवाचरै कृतिमुखे	१-६३	कादम्बनाथ कीर्तिस्ते	९-२७
एव लक्षणयुक्तोऽय	३-६	कादम्बनाथ तव पुण्यफल	३-६३
एवं शब्दगतार्थनिश्चययुते	२-४२	कादम्बनाथ नृप	४-५९
एषां चतुर्णां नेतृणा	४-१६	कादम्बनाथ परिपालित	४-१२
एषामाद्यास्त्रयो देह	४-११७	कादम्बनाथ मदन	३-४९
ओज कान्तिगुणोपेता	६-९	कादम्बनाथमदनेन	४-१४८
औचित्यव्याप्तदोषाच्च	२-३१	कादम्बनाथ रमणी	३-४५
कखगघाश्च लक्ष्मी ते	१-३९	कादम्बनाथ लोकेऽत्र	९-७६
कटाक्षचन्द्रिकापीय	९-८२	कादम्बनाथ वचन	४-२१
कठिनाक्षररुदभं	१०-७	कादम्बनाथ सा कीर्ति	९-२४
कपिष्ठत्रादपेनोऽय	१०-१४७	कादम्बनाथ साम्राज्ये	९-२९९
कर्पूराणि वितीय	४-२५	कादम्बनाथस्य मदन्धशूर	५-१०
कलहान्तगिता या वा	४-१०९	कादम्बनाथको हार	९-१०७
कलाधरो न शोतांशु	९-२०४	कादम्बरात कातिस्त	९-१७२
कलाप्रौढियुतः धैर्य	४-५७	कादम्बरायनाथस्य	९-१११
कली काले प्रशोधर्म	९-१६८	कादम्बरायभूनाथ	९-११०
कली काले महादुष्टान्	९-१५९	कादम्बरायभूयस्य	९-२१८
कल्पान्तानिलवेगवर्णित	६-१०	कादम्बरायसदनाद्	९-१०९
कषायवर्णता याति	३-११९	कादम्बरायो मारश्च	९-१४४
काङ्क्षोन्मारी नृपतितिलको	४-८८	कादम्बरावशे विस्तीर्णे	९-२८५
कादम्बजितिनाथ	३-४७	कादम्बराजिबन्द्रस्य	९-२७९
कादम्बजितिवायकस्य	३-५१	कादम्बराजो हुसारी	९-२८७

कादम्बेश्वरेण रायेण	९-१०८	काव्येषु ते विभावाद्याः	३-१०
कादम्बेश्वर कीर्तिस्ते	९-२९	कासारे जललोभया	४-८३
कादम्बेश्वरारायवङ्ग	८-३	किं किं कराब्जनिपतन्	९-२९२
कादम्बेश्वरारायवृक्षतो	४-४९	किमास्यं शारद चन्द्र	९-१७७
कान्ताकटाक्षवज्रास्य	१०-१२४	किमिय चन्द्रिकाहोस्वित्	९-१७७
कान्ताकामुखयोरत्र	३-३४	कोदृश्यलकृती रीतिः	१-२१
कान्ताकामकयो पृथित	३-३७	कोतिचन्द्रातपे शैत्यं	९-१५४
कान्ताताटङ्कचक्र विरचित	९-६६	कीर्तिज्योत्स्नापि तापाय	९-१३९
कान्तानोरेजबाणेन	१०-१३६	कीर्तिप्रतापो रायेण	९-१२८
कान्ता भगवती या	१०-१२०	कीर्तिस्तप्यतिलङ्घते	७-१२
कान्ताया कामुकस्यापि	३-४२	कीर्तिस्ते विमला सदा	१०-१९७
कान्तास्य वरमीक्षते	९-११७	किसलययुतकर्णा	४-१४४
कान्तास्यचुम्बने सक्तो	९-१३१	कुतो ललाटे तिलक	९-१५२
कान्तेन नारीसमाना विदग्धा	१०-४७	कृप्यति रमणो नारी	१०-५४
	१०-४७	कुवलयकरसार	९-२९७
कामाग्निप्रशमार्थमालि	३-५५	कुमुमाना मनोजस्य	१०-१७१
कामिनीचदन पथ	१०-१९	कृतापराध सुरते	४-७३
कामिन्या पदपङ्कजेद	९-६८	कृताश्रूणा शङ्कादीना	४-१४७
कारकजापकी हेतू	९-९२	कृत्वा तृप्त जगत्सर्व	९-२११
कारुण्योपेतचित्त	९-१६	कृत्वापि दान जगतो	९-१७१
कायकारणधोर्यत्र	९-२४३	केलीमदन याते नाये	१०-९०
कार्यमारभम णेन	९-२४८	कोकिला रणन कृत्वा	९-९९
काके कलौ स्वहितमङ्गल	९-१९३	कोटीरराजितो हार	९-२२
काव्यप्रशोभाकर काव्य	९-३	कोप निवारयितुमिष्ट	९-२४९
काव्यस्य लक्षण किं वा	१-२७	कोपान्नायिकया निजेश	४-७८
काव्याङ्गभूती शब्दार्थौ	९-२	कोपार्त्तिङ्गतलोभकेन	४-७५

कोमुदं वधयत्यत्र	२-१६	गुणानां कर्मणा यत्र	९-२४०
कोमुद वधयत्यत्र	२-२५	गुण्यभावे गुणो नास्ति	४-१
क्रमागतामिमा भूमि	१-१८	गुह्या लघुना ताम्या	१-५१
क्रमेण बाधो यावद्गौ	१०-१११	गुर्गच्छेकनपात्रावमल	१०-६८
क्रियाविशेषैरधिकै	४-१३९	गौरवर्णेन बाभाति	३-१२१
क्राडयत्यङ्गनालोका	९-९०	ग्राम भवति चैत्रोऽपी	१०-६
क्रोधाख्यस्यायिभावाऽय	३-८०	घटते ढौकते प्पाति	१०-१४४
क्षणालिङ्गनावधनाय	९-१६४	घण्टाटङ्कारभोकुद्रण	७-११
क्षमासामथ्यगाम्नीर्य	४-७	घोरधीयुद्धरङ्गे समर	३-८५
क्षस्तु सवसमृद्ध डध	१-४५	चकोरनिकरो दृष्ट्वा	९-३४
क्षीरबाराशिना तुल्या	९-४१	चकोरो सदृशो दृष्टि	४-१२४
क्षीराब्धिना समानापि	९-३९	चक्रवाकरतिक्रोडा	३-२८
क्षीराब्धिरमृतस्थान	९-४०	चक्षुर्विकासो देहस्य	३-६७
क्षीराब्धिश्चरदिन्द्रादि	९-४७	चटकारोहण स्त्रोणा	१०-१४९
क्षीराब्धिश्चारदाभ्रादि	९-४६	चतुर्मात्रा गणा पञ्च	१-५५
खण्डिताया नायिकाया	४-१०८	चतुर्विधानामर्थाना	८-५
गगने राजते राजा	२-४०	चत्वारो नायका एते	४-१५
गङ्गातुङ्गतरङ्ग	६-१४	चन्द्र दृष्ट्वा सरोज	८-९
गद्यकाव्य तु वाक्याना	१-३०	चद्र राहुर्न बाधेत	१०-१६५
सम्भोरामलसूक्ष्मतरल	९-६	चन्द्राकारसमा कीर्ति	१०-७६
गर्वगौरवमालम्ब्य	४-१५५	चन्द्रात्प पिबति चुम्बति	३-५९
गर्वहर्षमहाक्रोध	३-९०	चन्द्रोऽय ज्योत्स्नया लोक	१०-१२८
गर्वारूढविषक्षदग्र	१०-१९६	चरन्ति मदनोद्याने	९-१००
गवणफल प्रोक्त	१-६२	चापस्वरहिता चित्त	४-१३७
गुणरोतिवृत्तिशम्या	५-१	चित्तवृत्तिविशेषोऽयं	४-११८
गुणवर्मादिकनटि	१-७	चित्तमृङ्गारभूतोऽय	४-१२१

चित्तस्य वृत्तिभेदो व	३-३	तत्त्व जिनमुनीतोऽथ	१०-१५४
चित्तामणिः कामधेनु	९-२३६	तदभावेऽनिष्टफल	१-३५
चित्तामणि किं न बहव	९-२९	तदुवाहृतिरन्वय	९-१२४
चुम्बति स्पृशति प्राण	९-२०	तन्वङ्गीतनुमालोक्य	१०-७२
चुम्बन्त परिरम्भण	४-६४	तन्वो सरो मुख पद्मं	१०-९४
चैत्रेण सेवकेनासी	९-१०३	तरुणिचरणवात	९-२०२
छत्र सितं दण्डयुत	६-८	तरुणीकायदेशे स्वीकृता	४-१४३
छन्द शास्त्रे यतिः प्रोक्तो	१०-५०	तरुण्या देहलावण्ये	९-२०९
जगत्तमो ह्येन सर्व	१०-११२	तरुण्या मदनावासो	१०-१८
जगत्तपहरश्चन्द्र	१०-११५	तरुण्या कपसौन्दर्य	४-१२६
जगत्पर्यान्तरन्यास	९-१३७	तवकीर्तिबहालता	९-१७६
जगन्मोहनरूपेण	९-१३९	तवतेजो गुणलब्धु	९-१२६
जगानुराग प्रियवादि	४-३	तव पल्लववज्रेण	९-९७
जनैरविदितोयोऽर्थो	१०-१२३	तस्य श्रापाण्डयवङ्गस्य	१-१६
जपाकुसुमद्रवन	३-१२०	तव सम्बन्धनिष्काम	९-३०४
जयति ससिद्धकाव्या	१-१	तस्यानुजो गुणाभीश	१-१३
जातिक्रियागुणद्रव्य	९-९८	तादृश मतिभतरि	४-७४
जातीकन्दुकताडन	३-३८	तिलकाङ्कितरायास्य	९-१३४
जिष्णुभोमावितिभोक्ते	२-३४	तुङ्गत्वेन महामेह	९-७८
जुगुप्सास्थापिभावोऽय	३-९९	ते के नियामका ब्रूवन्	९-२९
जात्यश्वाखण्डराय	४-१२०	तेजोभानुस्समो भानु	९-८१
जातभाववतुष्केण	३-६४	तेजो बिलासो नाभ्रयं	४-३५
जातमन्मथविह्वे या	४-९९	त्यज्यते मृत्यते शब्दो	२-३
ज्ञानस्वीकुरु बङ्गराज	९-२४७	त्यागवा. कुर्वते युद्धम्	१०-३९
तेजो विहसित मध्ये	३-७०	भयस्त्रिशस्समाकृता	९-८५
सत्कार्थं त्रिविधंभोक्तं	१-२९	त्रिगुणमग्नः प्रोक्त.	१-५२

मिभेदसयुक्ता मध्या	४-८१	देवो नञ्जलि यातोति	१०-२५
त्रिवर्णनायकेनेय	४-४७	देवोऽयमम्बरोद्भासी	९-२५१
त्रैलोक्य वर्तते जीव	१०-३३	देशान्तर गते नाथे	४-९७
त्वत्कीर्त्तविष धावत्य	९-३२	देशीऽयं स्वर्गभूमि	९-२२५
त्वत्कीर्तिः त्यागसजाता	९-४४	द्विगुणमगण प्रोक्षती	१-५६
द्यो युद्धदो दधौ	१-४२	द्वित्वाक्षरसमेतो वा	१-४९
दद्यात्यवर्णं सप्रातिम्	१-३७	द्विधा प्रतीयते योऽर्थो	१०-१०५
दयालुता पुण्यजनेन	९-२०६	द्विहस्त एककण्ठोऽय	१०-७८
दातेव नायस्तस्या	४-५८	द्वयर्थत्रयैकाक्षर	१०-१४५
दानवीर दयावीर	३-८७	धरन्मपि महामाग्य	९-१४२
दानेन तपिज्ञाशेष	१०-१३४	धर्मार्थकाममोक्षाख्य	१-२७
दास्यामि हार गन्तव्य	९-१६२	धर्मार्थकामयुस्ताना	४-४६
दाहकत्व कटादास्य	१०-१७०	धबला धीमति सर्व	९-३७
दाह क्रमान्मकारो	१-४३	धारा त्वधोरा लोके हि	४-६७
दानानाथजनान् विलोक्य	३-९२	धीरोदात्तस्तथा धीर	४-६
दीर्घदेहो रक्तवर्णो	१०-८४	धीरोदात्तादिनेतृणा	४-२७
दुःखेन जायते योऽर्थ	१०-१०३	धीर्यं लीला विलासश्च	४-११५
दृश्यत्वादसभावाना	३-२३	न कुप्यति न बध्नाति	९-२२९
दृश्यमाना नाटकेषु	३-११	न कोक्लि न वीणा वा	९-२२८
दृष्टान्यकामिनी सङ्ग	४-२२	न कोमुदीय कीर्तिस्ते	९-४५
दृष्टे निजेश कामिन्या	४-१४१	न मनवचनदम्भो	४-२३
दृष्ट्वा शान्तिजिन नत्वा	९-२१२	नयनप्रीति सक्ति	३-४३
देवतया पूज्योऽय	१०-३८	नर, कपिष्वज इति	२-३७
देवताङ्घ्रिपसस्तुत्या	९-२६६	न रज्यति विमोहेन	१०-१९१
देवतावाग्निशब्दाना	१-६१	नरेन्द्रकन्या परिपूर्णरूपा	९-२७०
देवदेवतक्रालेऽस्य	९-२१९	नरो बहो हितोऽर्थो वा	१०-४५

नवकेलिविनोदेन	४-१३६	निर्दोषे सगुणे काव्ये	१०-१९४
नवीनयीवना नारी	४-६१	निर्लज्जपुरुषेणार्थो	१०-१०९
नवीनालोकना ज्ञात	४-१०५	निर्वेदोद्वेगकोपादि	३-१०२
न शीतोऽपि यशोराशिर्	९-२२७	नीतियुक्तोऽपि रायस्य	९-१३३
न सन्मित्र न सत्सङ्गो	९-२३१	नीरेज वरमल्लिका	४-२६
नागते नायके गेह	४-९३	नीलकण्ठो नरीनर्ति	२-३८
नाथ मरति या नारी	४-१०१	नून प्रायो ध्रुव शङ्खे	९-१२०
नाथस्य चित्रे वस्त्रे च	४-१४९	नृतितिलकराये	४-१३२
नानाभावमनोजभावविलसत्	३-१३०	नृसिंहराय कीर्तिस्ते	९-१५४
नानारत्नविराजमानमुकुटो	६-१२	नृसिंहोऽप्यभय दत्तो	९-१३२
नानालङ्काररत्ने विशद	९-३१०	नद सरो वल्लिकुण्ड	१०-१६४
नाय राय सुधासूति	९-८४	नेयार्थं विलष्टमदिग्धे	१०-३
नायकस्य प्रसङ्गे च	४-३०	पत्युर्वा नायिकाया वा	३-५२
नायकाना चित्तवृत्ते	४-३२	पदराशे निरूप्याह	१०-४०
नायकोक्तेषु कार्येषु	४-३१	पदवाक्यार्थदोषास्ते	१०-१४३
नायिकालक्षण तासा	४-८४	पदस्य कथन यत्र	१०-५७
नारीजनो मुख दृष्ट्वा	९-७४	पदस्य यस्यानुचितो	१०-२६
निजेश तर्जन कृत्वा	४-७७	पदानामनुगुण्य वा	८-२
निन्दाव्याजेन यत्रार्थं	९-२६४	पदेन येन यद्वाक्य	१०-५५
नियमाकरणे काव्ये	२-२८	पदेन येनासम्भार्यो	१०-१७
निरवद्यवर्णगणयुत	३-१	पद्माकरे सगोत्राक्षो	१०-६०
निरूप्यते जगत्स्थित	३-११६	पद्ये समासबाहुल्यं	५-२३
निर्गुणा रमणी लोके	५-२	पयोधरा नमोवृत्ता	१०-१०६
निर्घातव्याघ्रसर्पारि	३-९५	पयोधरबिलोलोऽय	९-२६०
निर्दोषधर्म पुण्याय	१०-१	पयोनिधिसमानस्य	९-३०३
		परकीयाप्यनृदेव	४-५२

परकीया स्वकीया च	४-५३	प्रच्छन्नो वा प्रकाशो वा	३-३९
परलोक गते नाथे	४-११०	प्रजाना पालन कस्मात्	९-३०२
परस्परप्रयुक्तानि	५-११	प्रतिकूलवर्णमपह	१०-४२
परेण परिणीता च	४-५४	प्रतिभाशक्तिसम्पन्नो	२-१
परेण परिणीता तु	४-५५	प्रतिवस्तूपमा सार	९-१२
पद्माद्गतेऽश बिम्ब	९-२१५	प्रतिषेवम्य कथन	९-१५०
पश्य पश्य न मा धूर्त	१०-१५६	प्रयुक्तस्य पदस्यार्थो	५-१८
पश्य पश्यसि चेदन्या	९-१६१	प्रयुक्तो लौकिकार्थोऽपि	५-१५
पादपूष्णमात्रार्थं	१०-८	प्रविशन्ति महादुर्गं	२-१८
पापापकीर्तिनमसा	१०-१६८	प्रश्नोत्तर सङ्करश्च	९-१३
पालयत्यमला वज्र	१-१२	प्रश्नोत्तरद्वय यत्र	९-३०१
पीत वारिधिसप्तक	९-२२२	प्रसन्नोऽस्तु प्रसन्नोऽस्तु	१०-१६२
पुण्डरीक गता चन्द्र	१०-१६६	प्रसादगुणसयुक्ता	६-१६
पुण्डरीक चन्द्रबिम्ब	९-४२	प्रसादादिगुणोपेता	६-६
पुष्पेन सार्धमाधत्ते	९-२४४	प्रसिद्धमपि यच्छास्त्रे	१०-१३
पुनरुज्जीवनोपाय	९-१६५	प्रसिद्धसाधनाद्यत्र	९-२७६
पुरुषो राजते राज	१०-२७	प्रसिद्धिरहित यत्र	१०-५९
पुलकस्नग्भभावादि.	३-११२	प्रस्तुतस्य विरुद्धार्थ	१०-८५
पुष्पास्त्रबाणपतन	३-६१	प्रस्तुतोऽकृत्य यत्किञ्चित्	९-१२०
पूर्वपूर्वो विशष्टोऽर्थो	९-२९४	प्राणाभावेऽपि पुरुषो	४-३६
पूर्वाद्रि गतबालभानु	९-१८७	प्राधान्येन न वर्तेत	१०-२८
पूर्वानुरागो मानात्मा	३-४०	प्रारब्धरूपमङ्गो यत्र	१०-८९
पूर्वोक्तनायिकाना तु	४-११३	प्रियस्यागमन श्रुत्वा	४-८९
पूर्वोक्ताना नायिकाना	४-३४	बलाकेव शरच्चन्द्रो	९-६०
प्रकृत कारणं त्यक्त्वा	९-१४७	बल्यरिः कल्यरि पातु	१०-१४८
प्रगल्भा नायिका त्रेधा	४-७२	बहुवाक्याना यत्र प्रविशन्ति	१०-५३

बुद्धेर्महत्त्व भूतेर्षा	९-१९२	भो रायवज्र कीर्तिस्ते	५-१९
बुभुक्षितोऽह त्व दाता	१०-१२२	भ्रूलोचनकटाक्षान् व	९-१९१
भगणो सुखकृत्साम्यो	१-५९	भ्रूविक्षेप किसलयमृदु	४-१५८
भयाह्वयस्त्रायिभावोऽत्र	३-९४	भक्षिकाजालपूयार्द्र	९-२१४
भयानकरसोऽप्यत्र	३-१२२	भदनस्य पताकेय	१०-१५८
भरतस्सगरश्चक्री	९-२३५	भनसिज तव कार्य	४-१००
भाति वै नगर चात्र	१०-९	भनसिजनूपरूप	४-५६
भातोन्दोवरमित्युक्ते	२-३५	भनोरघयुतस्त्वान्ते	३-४८
भावका रसमुत्पन्न	३-१६	भनोरागेण निबिडा	४-१२७
भावानौचित्यमत्रोक्तो	१०-१८४	भनोवचनकायेम्य	४-१३३
भावयन्ति विशेषेण	३-१४	भनोवद्वक्तुरिष्टस्य	९-१७५
भावहावौ तथा हेल	४-११४	भनोवेगयुता सत्वा	९-११६
भावाश्चतुर्विधाः प्रोक्ता	३-१३	भन्दानिला लुप्यन्ति	९-२५८
भाविहावाद्यलङ्कार	४-११९	भन्दानिलेन मकरन्दरसेन	३-५७
भावेश्चतुर्भि पूर्वोक्ते	३-८	भन्ये शङ्के ध्रुवादीना	९-१२२
भुज्यमानाश्च भोक्तृणाम्	३-१२	भरण सुप्तिनिद्रावबोध	३-२१
भुवनव्यापिनी कीर्ति	९-४३	भलयानिलसकाशो	१-६
भुवने रसिका लोका	३-२४	महत्यपि च सक्षोभे	४-३८
भूपालोऽय मृगेन्द्रो	१०-९६	महाकवोनां विस्तीर्ण	९-१७९
भेद्यशेषकभावेन	१०-१०१	महाभागस्य रायस्य	९-२६
भोगे कलाया लोलो य	४-९	मासमानो न यातीत	१०-३७
भो भो कल्पतरो त्वमत्र	९-१८३	माता मे पितर दृष्ट्वा	१०-१८३
भो भो निष्ठुरभाषिण	४-९२	माधुर्यादिगुणोपेत	६-३
भो भो राय मनोजपातक	४-११२	मानसोल्लासन दृष्टि	९-२७७
भो भो वीरनृसिहराय	४-१६३	मायामात्सर्यजघ्णत्व	४-१३

मार्गे याति नरः कश्चित्	१०-२९	यत्र कोऽपि जनो वक्ति	९-२७४
मित्रलाभं जकारोऽय	१-४०	यत्र च्छन्दोमङ्गो	१०-४६
मुख विशालनेत्र ते	९-७२	यत्र न क्षमते स्त्री वा	३-५४
मुखे काव्यस्य वर्णानां	१-४६	यत्र पत्यु स्त्रिया वा वा	३-५८
मुखेन्दुना कपोलाक्षि	९-७५	यत्र पूर्वं प्रकृष्ट स्यात्	१०-९५
मुखेन्दुस्ते जनानन्द	९-७१	यत्र प्ररूपित वस्तु	९-१८२
मुख्यबाधे निमित्तो च	२-२२	यत्र प्ररूप्यमाणेन	९-२३८
मुख्यार्थादन्य एवार्थो	१०-११९	यत्र प्रियतरा वाणी	९-२०१
मुख्यार्थाल्लक्ष्यतो गौणाद्	२-२४	यत्र वाक्ये गुणोभूतम्	१०-९२
मुख्यार्थे बाधिते मुख्य	२-१३	यत्र वाक्ये रसो नास्ति	१०-७७
मुख्योऽर्थो लक्ष्यनामापि	२-९	यत्र वाक्ये विरूपत्व	१०-६४
मुख्या सलज्जा समय	१०-१८९	यत्र वाक्ये समासोऽय	१०-७३
मूत्रस्थान भगो गुह्य	१०-१५०	यत्र साम्य प्रतीयेत	९-२८४
मृगाङ्कुरा शीता	१०-४८	यत्र स्वार्थं परित्यज्य	२-१५
मृदुस्फुटमयाकार	५-२९	यत्राघतो पुनर्दत्त्वा	९-२४५
म्रियते यत्र रमणी	३-६२	यत्रानेकपदार्थानां	९-२७१
यगणो जलरूपोऽयं	१-५८	यत्राप्रस्तुतवस्तूना	९-२२३
यतस्ततो नायकस्य	४-२	यत्रार्थस्य स्वरूपेण	९-११९
यत्पद नोचित यत्र	१०-१५	यत्रासमाव्यसम्बन्धो	९-२८०
यत्प्रभाववशात् पुंसि	४-४०	यत्रास्थाने पद वृत्त	१०-७१
यत्प्राणानपि तद्वापि	४-४१	यत्रोत्कृष्टेन कथन	१०-१४१
यत्र कान्तस्य कान्तायाः	३-५०	यत्रोपचर्यते भेद	९-६५
यत्र कामस्य सतापात्	३-६०	यत्सार निश्चित यत्र	९-२८६
यत्र किञ्चित् समीकर्तुं	९-२३३	यथा दुष्पन्तनूपते	४-५१
यत्र कैवल्यकथनं	९-२२६	यथेववाद्यवयवानि	९-६३

मयोचितं नायकोक्तं	४-१६२	रणे गृहीतो रायेण	९-१५८
यद्गान परमामृतं श्रुति	४-१३४	रणे जयाङ्गना चैत्रो	१०-११
यद्गानाद् घनदा भवन्ति	३-९१	रतिक्रियाया कोपेन	१०-१५९
यं दृष्ट्वा प्रलयाग्तभैरव	३-९३	रतिक्रियार्थी रमणी	१०-५६
यस्तास्तु न सन्त्यत्र	१-५७	रतिहास्यशोककोपोत्साह	३-४
यश प्रतापो भवतो	९-१४०	रतौ तरुण्या नाथस्य	१०-२०
यस्या सामोप्यमाश्रित्य	४-८७	रतौ राय महीनाथे	९-२१
यस्योत्तुङ्गविशालकीर्ति	५-१२	रत्नत्रयमहाधर्म	१-१४
याचन चुम्बनादाने	९-३००	रत्नयोगनिवृत्त्यर्थ	१०-१७४
यामीति वचन नाथ	९-१६६	रमणीं रमणो यत्र	३-४४
याहि याहि निजेश त्व	९-१६	रमण्या रमणस्यापि	३-४६
युद्धाङ्गत्रिन्त्रोऽय	९-१९९	रशनाबन्धन वाम	३-३२
युद्धे रायनरेन्द्रहस्तकलितं	३-९८	रसदोषप्रपञ्चाना	१०-१९३
येन जिह्णुरपि ह्वस्दः	९-२८३	रसप्रकरणे प्रोक्त	४-१०३
येन रूपेण यद्वस्तु	९-१४	रसलक्षणमत्रोक्त	३-११४
येनोपमोयते यत्र	९-२३	रसवत्त्व गिरा लोके	९-२२०
योगसोगतसाङ्ख्याना	१०-६३	रसानामिति सर्वेषा	३-२५
योज्या सञ्चारिभावाश्च	३-३५	रसानुकूलवर्णाति	१०-६९
यो वातदेहो तेनेद	१०-११६	रसाभासोऽपि भावाना	१०१७७
रक्त कादम्बनाथेऽस्मिन्	९-१०१	रसिकाना मनोवृत्तिः	३-१७
रक्ष मा रक्ष मा कान्ते	१०-१६०	रसे भावे प्रतीते च	१०-१८७
रमणो लघुमान् मध्ये	१-५३	रसो बीभत्सनामा च	३-१२३
रङ्गत्तुङ्गतरङ्गसङ्ग	५-२४	राजसर्वज्ञकल्पोऽय	४-८
रणभेरीरव श्रुत्वा	९-१७८	राजनीतिमहाशास्त्र	१-८
रणसन्नि शत्रूणा	९-२१०	राजा कमलविरोधीत्युक्ते	२-३३
रणादम्बरमालोक्य	१०-८६	रात्रौ गृहीत्वा कोदण्ड	१०-१२६

रायः कादम्बनायोऽय	९-१४५	रुन्ति कोकिलाः कीरा.	९-८८
रायक्षमापतिना भयङ्करमहा	३-७९	रूप वचोऽधररस	९-१९०
राय कल्पान्तक युद्धे	९-१५६	रूपसौन्दर्यसंपन्नो	१०-१०२
रायनाथमनोज्ञाङ्गे	८-८	रूपातिशयसंपन्ना	१०-१८२
रायनाथस्य रागे या	४-१३८	रूपातिशयसपन्नो	९-९५
राय प्रतापभानुस्तान्	९-१३५	रूपेणाङ्गजवत् कलायुततया	९-५६
रायप्रतापभानुस्ते	९-७७	रूपोपभोगतारुण्यं	४-१२५
रायरूपपटी दृष्ट्वा	४-१५१	रोमाञ्जस्वेदभावादिः	३-१०७
रायवङ्गक्षितोऽयस्य	९-२३७	लक्षण नायकानां हि	४-४३
रायवङ्गक्षितोऽयस्य	९-२७३	लक्ष्यवाचकशब्दस्य	२-१४
रायवङ्गमनोजात	९-१०५	लीलावलोकनात्तन्वि	१०-८२
रायवङ्गमहोनाथ	१०-१६३	लुब्धा घोरोद्धता ये च	४-३३
रायवङ्गः समुद्रश्च	९-२५९	लोकशास्त्रक्रमो नास्ति	१०-६१
रावङ्गस्य कीर्तिर्वा	९-१५५	वक्तव्यमेव न प्रोक्त	१०-८१
रायवङ्ग न दृश्यन्ते	९-२५५	वक्तु योग्यमपि स्वान्त	४-१५९
रायवङ्गेन सहान	१०-१६१	वक्तु योग्ये विशेषेऽस्मिन्	१०-१३३
रायस्य कीर्त्या घञल	९-२४१	वक्रवाच सोपहासा	४-७९
रायस्य दोर्बल स्मृत्वा	९-२१७	वक्षोरङ्गनिवासिनी	९-१२९
रायस्यायल्लके ज्योत्स्ना	९-१५७	वक्षोरङ्गे महाश्रीर्वरमुख	९-२६५
रायारामस्थितान् वृक्षान्	९-२१६	वञ्चित्वात्मीयलोक या	४-१०२
राये दिग्विजयाय सैन्य	४-९८	वने आस्ते वरा नारी	१०-६५
रायेश स्मरसनिभ	४-१४२	वर्गद्वितीयबहुला	६-७
राय्यो रणाङ्गणेऽरीणा	९-१५१	वर्णानां शुद्धिरित्युक्ता	१-४८
रीतिनारेजषण्डेद्ध	६-१७	वसन्तोऽखानकासार	३-२७
रीतिशून्या यथा कन्या	६-१	वस्तुसाधारणं यत्र	९-२९८
रीतिना लक्षणं तस्माद्	६-२	वाक्यदोषान् निरूप्याहं	१०-९७

वाच्यवाचकसम्बन्धो	२-६	विस्वरत्वाश्रुमोहादि.	३-७७
वाच्यस्य नियमस्यात्र	१०-१३१	विस्वरत्वाश्रुवैषम्यं	३-६८
वाच्या प्रतीयमानेति	९-१२१	विषादाद्भूतमुत्क्रोष	१०-१५५
वाच्योत्प्रेक्षा पुन प्रोक्ता	९-१२३	विहाय शब्दालङ्कार	९-७
वामपादप्रहारेण	१०-१९०	वीरो भयानको यद्व	३-७
विकसितगण्ड त्वीषत्	१३-७१	वृत्तिशून्यो न सूत्रार्थो	७-१
विचकिलकुसुमाना	४-१९	वृत्तीना लक्षण तस्या	७-२
विदूषकस्य भाषा वा	३-६६	वेदर्भीगोडिकालाटो	६-४
विध्यनुवादविवृत	१०-१००	व्यतिरेकाद्यलङ्कारे	९-२५३
विध्यनुवादविवृता	१०-१३८	व्याजस्तुतिविशेषाणा	९-२६७
विध्यनुवादौ कथितौ	१०-१३७	व्रजन्ति शिविका मार्गे	२-२०
विनयादिगुणा प्रोक्ता	४-१६१	शठेन दृढमालिङ्गय	१०-७०
विनापि पदेन येनेद	१०-७५	शत्रुक्षयज्ञापकधूमवेतुः	९-२९१
विना सर्वं मया दृष्ट	१०-१४६	शब्ददम्बरमात्रार्थी	२-४
विपक्षतमसा शत्रौ	९-१६९	शब्दस्य वा प्रतीतेर्वि	९-१३८
विबुधप्रबन्धसज्जोऽय	१-२८	शब्दानामभिधेयाना	५-९
विभावैरनुभावैश्च	३-५	शब्दार्थद्वयचिन्तार्थो	२-५
वियुक्तन.यकस्यासौ	४-१०४	शब्दार्थयोरलङ्कारो	९-४
वियोगं प्राप्य रायेन्द्रो	९-२५६	शब्दालङ्कृतयः प्रोक्ता	९-५
विरक्तो याति पत्नीं यां	१०-१४०	शब्दाश्रितप्रसादादि	६-५
विरहोत्कण्ठिता काचित्	४-८६	शब्दो जहाति मुख्यार्थं	२-१९
विवेकशीवसौभाग्य	४-११	शमाख्यस्वायिभावोऽयं	३-१०९
विवेकीति कवि प्रोक्तो	२-७	शय्याविरजसयुक्ते	८-१०
विषतामेति कर्पूर	१-४७	शरच्चन्द्रनभोगङ्गा	९-४९
विस्तरं याति या कान्तिः	४-१२९	शरदिन्दोरिवोत्पन्ना	९-५०
विस्मयस्थायिभावस्तु	३-१०५	शरीरावयवव्यास	४-१५७

शतयत्रयं च संज्ञा च	१०-१५२	शोभा या दक्षता शीर्यं	४-३९
शशधरसुरगङ्गा	९-१२५	शिरवा रायनूप माति	९-५२
शस्तमोति सुख वस्तु	१-४४	श्रिय विपक्षवर्गस्य	९-११५
शान्तनामरसो लोके	३-१२५	श्रीकामिराजबङ्गोऽभूत्	१-१७
शारदाभ्रमिवापूर्वा	९-५८	श्रीकामिराजबङ्गोऽय	९-१३०
शारदो कीमुदो सप्त	९-३३	श्रीमद्भूतराजेन्द्र	१-११
शास्त्र धर्मस्य सवृद्धयै	९-११४	श्रीमद्विजयकीर्तिन्दोः	१-४
शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति	१०-१२	श्रीमद्विजयकीर्त्याख्य	१-५
शिबिकादोलिकाछत्र-	२-२१	श्रीराय कीर्तिजाल ते	९-२८
शिरःशेखरकर्णवि-	१०-१७३	श्रीरायकीर्तिजालेन	५-२८
शीलार्जवधैर्यशीर्य-	४-४८	श्रीरायक्षितिनाथ	३-११३
शुक्लकृष्णहरिद्रक्त	२-१२	श्रीरायक्षितिनाथकीर्तिवनिता	९-८९
शुभदो मगणो भूमि	१-६०	श्रीरायक्षितिनाथ येन	९-२०७
शृगालवत् पुरालोको	९-६२	श्रीरायक्षितिनाथ विक्रमगुणे	९-२४२
शृङ्गार. कवणः शान्तो	६-१५	श्रीरायक्षितिनाथकस्य	३-७३
शृङ्गारकवणो लोके	७-८	श्रीरायक्षितिपस्य	३-१०८
शृङ्गारगमको हावो	४-१२३	श्रीरायक्षितिपालको	९-२९५
शृङ्गाररसवारिणी	१०-५२	श्रीरायक्षितिपेन धोरसमरे	३-१०३
शृङ्गारसारतरुणी	७-१०	श्रीरायक्षमापशक्ति	३-८४
शृङ्गारस्य विरोधी हि	३-१२८	श्रीराय ते नमसि वक्षसि	४-६९
शृङ्गाराकृतिषेष्टा तु	४-४२	श्रीराय निजगेहमागत	४-७१
शृङ्गाराख्यरसे नेतु	४-२८	श्रीराय भवतः कीर्ति	९-३१
शृङ्गाराजन्म हास्यस्य	३-१२६	श्रीरायभूप कीर्तिस्ते	९-२५
शृङ्गारादिरसाना तु	९-२०८	श्रीरायभूपविद्याङ्गे	९-२७८
श्लोकाख्य-स्थापिभावो यो	३-७४	श्रीराय भो नमसि	४-८०
श्लोमाकरो ढकारोऽयं	१-४१	श्रीरायराज्ये काठिन्यं	९-२५७

श्रीरायबङ्गकास्ताया	५-३०	सङ्ग्रामाङ्गणमूतले	७-१३
श्रीरायबङ्गक्षितिनायकस्य	५-७	सचक्रो हरिरित्यत्र	२-३२
श्रीरायबङ्गभूपतिनिजितेन	३-१०४	सति चन्द्रे महाज्योत्स्ने	१०-११८
श्रीरायबङ्गरमणो	४-१०	सत्कीर्तिचन्द्रिकाहारं	९-८३
श्रीरायबङ्गसहिता	४-१३०	सत्कीर्त्या रायबङ्गस्य	९-१०६
श्रीरायस्य मुखेन्दुस्ते (? इव)		सत्यरूपमपह्नुत्य	९-१९५
	९-६९	सदैव बलसपन्नो	९-२५२
श्रीरायस्य यशोऽमित कुसुमित		सदृतिवालत्रिलसद्	७-१६
	५-२२	सधैर्यं गमनं दृष्टि.	४-३७
श्रीरायागमनोत्सुका	४-९०	सनिमेष. सुराघोशो	९-१८५
श्रीराये गृहमागते	४-७६	सन्तापहारी चन्द्रोप्यं	९-१८४
श्रीराये निजनायके	४-९६	सदे(व) पुरसकाश	१-९
श्रीरायो जलवि. सुषाशु	९-६७	सन्ध्याराग वनाग्नि	९-२८९
श्रीबङ्गराजवदन	९-३०६	सप्ताङ्गभासुरो राजे	२-३६
श्रीबङ्गेश्वर साधु साधु	९-२७५	सप्ताम्भोनिधिपानक	४-१४
श्रीशान्तिनाथदेवोऽय	९-२७२	समन्तभद्रादिमहाकवीश्वरै	१-३
श्रुतिचेतोद्वयानन्द	५-६	समस्तलोकसञ्च्यन्त	१०-१३२
श्लाप्यस्य वस्तुजातस्य	१०-११३	समाप्तपुनरात्त तद्	१०-७९
श्लिष्ट निदर्शन व्याज	९-११	समुद्रनगरीशैल	१-२४
श्लिष्यन्त स्मररायनायक	४-६६	सभोगविप्रलम्भाभ्या	१-२५
सयोगविप्रयोगी	२-२०	सभोगविप्रलम्भो तौ	३-४१
सकलङ्क सुषाशु किं	९-३५	सभ्रमत्रासमोहोरु	३-९७
सकलङ्को निराधार	९-१४३	सरसत्वान्मृदुत्वाच्च	१०-३५
सकोशमपि नीरेज	९-३०७	सरसमधुरवाणी	४-९४
सक्रिय निष्क्रिय वस्तु	९-१५	सरसवचनलोला	५-२६
सद्यमनायकैश्वर्य	१-२६	सरससुरतयुद्धे	९-२३०

सरसार्थोपसन्दर्भ	७-३	सुहृदसन्त कीरोऽश्वः	१०-१७२
सरसो यत्र शब्दश्च	५-२५	सेवार्थमागतमहा	९-१८८
स राजा काव्यगोष्ठीषु	१-१९	सोऽपि श्रीपाण्ड्यवङ्गोऽयं	१-१५
सवज्र काञ्चनमयं	१०-१५१	स्तवनं निन्दनं चापि	९-२३४
सशङ्को रत्नानिनिर्वेदी	३-२०	स्त्रीरूपं निरलकार	९-१
सस्यार्थो वा कामको वा	१०-१०७	स्थायिमावर्णवे भावा.	३-१९
साक्षात् सङ्केतविषयो	२-१०	स्थितिर्वा ते गतिर्वा ते	९-१६०
सात्त्विक, स्वेदरोमाञ्च	३-८३	स्पृष्टं मया न ताम्बूल	९-१६७
सापराध निजेश या	४-७०	स्मरकेलिविनोदेन	१०-५८
सापराधो नृपो राय	९-१५३	स्मराग्निपीडिते तन्त्रि	१०-८८
सामग्रीमवलम्ब्येमा	३-३६	स्मरेषुःस्वन्दिका तस्या	१०-८०
सामान्यनायकप्रोक्त	४-४४	स्मितज्योत्स्नामुखेन्दो ते	९-७०
सामान्ये यत्र वक्तव्ये	१०-१३५	स्मितज्योत्स्नाविलास ते	९-७३
साम्बरराज विभाति	९-३८	स्मृत्वा निजेश स्वाङ्गस्य	४-१५०
सिंहासने महारत्ने	९-११२	स्यादिन्दीवरवर्णस्तु	३-११७
सिंहो नृपतिरित्यत्र	२-२३	स्याद्वादधर्मपरमामृत	१०-१९५
सुकुमारत्वमाधुर्यं	६-११	स्वकीयशास्त्रसिद्धार्थ	१०-३२
सुकुमारत्वमौदार्यं	५-४	स्वकीया नायिका मुग्धा	४-६०
सुजनसुरकुजोऽय	९-२६२	स्वकीया परकीयाप्य	४-४५
मुष्ठाधवलवर्ण स्याद्	३-११८	स्वजनाक्रन्दन बन्धु	३-७६
सुभगेश निज नारी	१०-६७	स्वभावमधुरा लभ्या	१०-१०८
सुरतरवे लोकोऽय	१०-३१	स्वभावोक्त्युपमे रूपका	९-८
सुरतसदननार्या	९-१८१	स्वरो लघुरपि प्रोक्तो	१-५०
सुरराजश्रियो रम्य	९-१४६	स्वसङ्केतितमयं यत्	१०-२१
सुरलोके पुरीं दत्वा	९-२४६	स्वाधीनपतिका नारी	४-८५
सुरेन्द्रपूज्य, परिपूर्णसौख्य	९-२६९	स्वामिप्रेत न वक्तव्यं	१०-१०

स्वेदकम्पनरोमाञ्च	३-१८	हसनस्यापि कीर्तयन्	१०-१६७
हरिचन्दनकासार	१०-१६९	हारेण रायबङ्गस्य	९-१०२
हरिचन्दनहारेण	९-९३	हास्य शान्तोऽद्भुतश्चेति	७-९
हरिसतृणभक्षिणोऽमो	९-२२४	हास्यशान्ताद्भुतरसो	७-६
हरिनीलच्छविभासुरा	९-१७	हिनोति कार्यं व्याप्नोति	९-९१
हर्षमाकेतिसुरभि	१०-१७५	हेनोविना कार्यमुक्त	१०-११६
हसति वसति चास्ते	४-१४०		

Appendix-B

ŚC (I) and Bhāmaha (as quoted by -Nārāyaṇabhaṭṭa)

दद्यात्तुवर्णं सप्तोत्तिमिवर्णो मुदमुद्रहेत् ।
कुर्याद्विवर्णो द्वविण ततः स्वरचतुष्टयम् ॥
अपह्यातिफल दद्यादेव सुखफलावहा ।
अबिन्दुविसर्गास्तु पदादौ सम्भवन्ति नो ॥

क्षकारस्तु प्रयोक्तव्य काव्यादौ सत्फलावह ॥

I 47-47

यगणो जलरूपोऽयं घनकृद्रगणोऽनलः ।
भयदाहकरस्तस्तु गगन श्रीकरो मतः ।
भगण सुखकृत् सौम्यो जो भानू रोगदायकः ।
वायव्य सगणो दत्ते क्षयरूप फल सदा ॥
शुभदो मगणो भूमिर्नगणो गीर्धनप्रदः ।

देवतावाचिशब्दानां भद्राद्यर्थप्रकाशिनाम् ।
शब्दानां निरवद्यत्वं काव्यादौ गणवर्णतः ॥

ŚC I, 58-61

तदुक्तं भामहेन—

धवणत् सपत्तिर्भवति मुदिवर्णद्विनशता—
 म्युवर्णदिख्यातिः सरभसमृवर्णाद्विरहितात् ।
 तथा ह्येव सौख्यं वज्रणरहितादसरगणात्
 पदादौ विन्यासात् भरबहलपूर्वविरहितात् ॥
 क खोगोवश्च लक्ष्मी वितरति न यशो हस्तथा च. सुखं छ ॥

“ क सपृद्धिं करोति ॥

अन्यैस्तु देवताफलस्वरूपान्येषामुक्तानि-
 मो भूमिस्त्रिगुरु श्रिय दिशति

• मुख्यगुरु नोनकि आयुस्त्रिल. ॥

तदुक्तं भामहेनैव

देवतावाचका शब्दा ये च भद्रादिवाचकाः ।

ते सर्वे नैव निन्द्या स्फुलिपितो गणतोऽपि वा ॥

—Commentary of Nārāyaṇa-bhaṭṭa on Vṛttaratnā—
 kara, pp 4-6

(Note • As already observed Vijayavarṇī and
 Amṛtānandayogin are in close agreement in their
 treatment of Varna-gaṇa-phala-sūddhi.)

ŚC II and Kāvya-mīmāṃsā

त्यज्यते गृह्यते शब्दोऽर्थो वा तावत् पुनः पुनः ।
 येन यावद् रुचि स्वस्य रौचिकं स कविर्भवेत् ॥
 शब्दहम्बरमात्रार्थो वाचिक कविरुच्यते ।
 अर्थं वैचित्र्यमात्रार्थं सोऽयमर्थं कविर्भवेत् ॥
 शब्दार्थद्वयचित्रार्थं शिल्पिक कविरुच्यते ।
 शब्दार्थमृदुताकारी मार्दवानुगनादभाक् ॥
 वाच्यवाचकसंबन्धि गुणदोषविदा वर ।
 महाकवीनां मार्गज्ञो नानाशास्त्रार्थकोविदः ॥
 विवेकीति कविः प्रोक्तो दिव्यालङ्कारयोजने ।
 तत्परो भूषणार्थोति नाम्ना कविरुदाहृतः ॥
 इति सप्तविधाः प्रोक्ताः कवयः कविपुङ्गवै ।

—ŚC II-3-8 (ab)

काव्यकवि पुनरष्टधा । तद्यथा—
 रचनाकवि शब्दकवि अर्थकवि
 अलङ्कारकवि उक्तिकवि रसकविः
 मार्गकवि शास्त्रार्थकविरिति ।
 ***त्रिधा च शब्दकविर्नामाख्याताय—
 भेदेन । द्विषालङ्कारकवि शब्दार्थभेदेन ।

Kāvya-mīmāṃsā pp 17 19

(Note - Amṛtānandayogin and Vijayavarṇī fully agree in their classification and definition of types of poets. One of them must have borrowed from the other who must have first formulated the seven-fold Classification of poets taking probably hints from Rājasekhara's Kāvya-mīmāṃsā.)

ŚC IV		Daśarūpaka II
3-4	Hero's good qualities	1-2
6-15	Four types of hero	3-6 (ab)
16-26	Sixteen types of hero	6 (cd)-7
27-28	Forty-eight types of hero	
29-32	Four upanāyaka- kas .	8-9 (ab) Three Netrsa- hāyas
	1. Vidūsaka	1. Pīthamarda (Patākānā- yaka)
	2. Pīthamarda	
	3. Vita and	2 Vita and 3. Vidūṣaka
	4. Nāgarika	
33	Pratināyakas	9 (cd)
34-42	Set of eight Special excellences spring from hero's character	10-14
43-59	Four types of heroine :	15 (ab) and 20 (cd)- 22 (ab)
		(Note . Three types of heroine :
	1. Svakīyā	1. Svīyā (= Svastī,
	2. Parakīyā	Svakīyā}

3. Anūḍhā and 2 Anyā (= Anyastri,
4. Sādhāraṇā Parakīyā) and 3 Sādhā-
raṇa-stri (= Sadharaṇā)
- 60-66 Three types of 15 (cd)-16 (ab)
Svīyā
- 67-71 Three types of 16 (cd)-17
(Svakīyā) Madh-
yā Nāyikā
- 72-80 Three types of 18-19
(Svakīyā) Praga-
lbhā Nāyikā
- 81-83 Each of these 20 (ab)
types of heroine
(Madhyā and
Pragalbhā) may
be the earlier or
later of the Loves
of the husband.
- 84-102 The heroine may 23 (cd)-28
occupy eight di-
fferent relations
to her lover
(Svādhīnapatikā,
Vāsakasajjā, etc.)
- 103-110 Four-fold Vipra- Daśarūpaka IV. 50-51(ab)
lambha in rela- and 57-68

- tion to types of heroine
1. Pūrvānurā- (Note : In Dhanarajaya's
 - ga 2. Māna view, if absence be due to
 - 3 Pravāsa and death the love sentiment
 - 4 Karunātmaka cannot be present)
- 111-112 Dūtīs (heroine's 29
messengers)
- 113-160 Twenty excellences of a heroine, beginning with Bhāva and ending with Vihṛta-the first three are physical, The next seven are inherent characteristics of the heroine, then come ten graces

Appendix-C

SC V	Kāvyaḍarsa I
4-5 (ab) Enumeration of ten Gunas, the ten Prānas (of Kāvya)	41-42 (ab) (Note The ten Gunas, according to Dandī, are the Prānas of Var- darbha Mārga)
6 Definition of Sauku- marya	69-71
8-9 Definitions (alterna- tive) of Audārya	76-79
11 & 13 Alternative defini- tions of Ślesā	43-44
15 Definition of Kānti	85-92
16 Alternative definition of Kānti	Cf Vāmana's Kāvyaḍam- kāra-sūtravṛtti (3 1,25)
18 Definition of Prasā- natā (= Prasāda)	45-46
20 Definition of Samādhī	93-100
21 Alternative definition of Samādhī	
23 Definition of Ojas	80-84
25 Definition of Mādhurya	51-68
27 Definition of Artha- vyakti	73-75
29 Definition of Samatā	47-50

Appendix—C

ŚC (VII) and PRY on Vrttis

Cf .

अत्यन्तकोमलावर्णिना शृङ्गाररसयोगिनाम् ।
करुणाख्यरसे वाचा सदर्थो वाय कैशिकी ॥
अत्यन्तकर्कशार्थिनां रौद्रबीभत्सयोगिनाम् ।
सदभंरूपारभटी वृत्तिरुक्ता कबीश्वरे ॥
हास्यशान्ताद्भुतरसोपेतार्थिना पृथक् पृथक् ।
ईषन्मृदूना सदर्थो भारतीवृत्तिरुच्यते ॥
ईषत्कठिनवाच्याना सदर्थ सात्वतीष्यते ।
भयानकेन वीरेण रसेन सह योगिनाम् ॥
शृङ्गारकरुणी लोकेऽत्यन्तकोमलता गता ।
अत्यन्तकठिकी रौद्रबीभत्सो रसनामकी ॥
हास्यः शान्तोऽद्भुतश्चेति स्वल्पाकोमलता गताः ।
ईषत्काठिन्यसंपृक्ता मती वीरभयानकी ॥

—VII 4-9

and,

अत्यर्थसुकुमारार्थसदर्भा कैशिकी मता ।
अत्युद्धतार्थसदर्भा वृत्तिरारभटी स्मृता ॥
ईषन्मृद्वर्थसदर्भा भारती वृत्तिरिष्यते ।
ईषत्प्रौढार्थसदर्भा सात्वती वृत्तिरिष्यते ॥

तत्र—अत्यन्तसुकुमारो द्वौ शृङ्गारकृष्णो मतो ।
 अत्युद्धतरसौ रौद्रवीमलसौ परिकीर्तितौ ॥
 हास्यशान्तादभुताः किञ्चित्सुकुमारा प्रकीर्तिताः ।
 ईषस्प्रीढौ समाख्यातौ रसौ वीरभयानकौ ॥

—PRY

p 158 (Kārikās.15-18)

And Cf

अत्यन्तकोमलार्थार्थेऽल्पप्रीढसदभलक्षणा ।
 मध्यमा कैशिकी सर्वरससाधारणा मता ॥
 ईषन्मृदुसदभप्यतिप्रीढाथंगोचरा ।
 मध्यमारभटो सर्वरससाधारणा स्मृता ॥

—VII 14-15

and

मध्यमारभटौ त्वन्या तथा मध्यमकैशिकी ।
 वृत्तौ इमे उभे सर्वरससाधारणे मते ॥
 मृद्वर्थेऽप्यनतिप्रीढाभ्यां मध्यमकैशिकी ।
 मध्यमारभटौ प्रीढेऽप्यर्थे नातिमृदुक्रमा ॥

PRY

p 61 (Kārikās 23-24)

And Cf

शब्दगतप्रसादमाधुर्यादिदशगुणाश्रितानामर्थविशेषनिरपेक्षाणावैदभ्या-
 दिरीतीनामर्थविशेषापेक्षविशिष्टकैशिकस्यादिवृत्तिभ्यो भेदो द्रष्टव्यः ।

—Vijayavarṇi

and

वैदभ्यादिरीतीनां शब्दगुणाश्रिता नामर्थविशेषनिरपेक्षतया केवलसदर्थं
सौकुमार्यप्रौढत्वमात्रविषयत्वात् कैश्चिन्मयादिभ्यो भदः ।

—Vidyānātha

And Cf

असयुक्तमृदुवर्णबन्धोऽतिमृदुसदर्थं । सयुक्तकोमलवर्णबन्ध ईषन्मृदु-
सदर्थं । अविकटपरुषवर्णबन्ध ईषत्प्रौढसदर्थं ।

—Vijayavarṇi

and

सदर्थस्यातिमृदुत्वमसयुक्तकोमलवर्णबन्धत्वम् । अतिप्रौढत्व परुष-
वर्णविकटबन्धत्वम् । सयुक्तमृदुवर्णोष्णीपन्मृदुत्वम् । अविकटबन्ध-
परुषवर्णोष्णीपत्प्रौढत्वम् ।

—Vidyānātha

Appendix-C

ŚC IX

Kāvyaḍarsa I

On Arthālaṃkāras

- 3(ab) Definition of Kāvya 1 (ab)
4(cd)-5(a) Cf Rudrata II-13
8-13 Enumeration of Alarṃkāras 4-7 and Rudrata
VII 11-12
14-15 Kāvyaḍarsa 8, 13
Cf हीनेषु त्रस्तेषु बालादिवु च विशेषतो रम्या जाति ।
—17-18
and शिशुमुग्धयुवनिकानरतिर्यक्सञ्चान्तहीनपात्राणाम् ।
सा कालावस्थोचितचेष्टासु विशेषतो रम्या ॥
--Rudrata VI'-31
23-64 Upamā and its varieties	Kāvyaḍarsa 14-65
65-86 Rūpaka and its varieties	66-96
87-90 Arthāvr̥tti	116-119
91-97 Hetu	235-260 (ab)
98-118 Dīpaka	97-115
119-126 Utpreksā	221-234
127-137 Arthāntaranyāsa	169-179
138-146 Vyatireka	180-198
147-149 Vibhāvanā	199-204

150-174 Āksepa	120-168
175-179 Atiśayokti	214-220
180-181 Sūksma	260 (cd)-264
182-185 Samāśokti	205 213

Cf अस्यालङ्कारस्य अन्यापदेश इति नामान्तरं वक्तव्यम् ।

and अन्यापदेश इत्यस्या नामान्यवबोध्यते यथा ॥

—Ālaṅkārasaṁgraha V 29 (cd)

186-188 Lava	265-272
189-191 Krama	273-274
192-194 Udātta	300-303

Appendix-C

ŚC IX

Kāvyaḍarsa I

195-200 Apahṇava (= Apahṇuti)	304-309
201-202 Preyaḥ	275 (a)-279
203-207 Virodha	333-340 (ab)
208-220 Rasavad	275 (b), 280-292
221-222 Ūrjasvi	293-294
223-225 Aprastutaprasaṁsana	340 (cd)-342
226-232 Viśeṣokti	323-329
233-237 Tulyayogitā	330-332
238-239 Paryāyokta	295-297
240-244 Sahokti	351-355 (ab)
245-247 Parivṛtti	355 (cd)-356
248-249 Samāhita	298-299
250-260 Śleṣa	310-322
261-263 Nidarsana	348-350
264-267 Vyājastuti	343-347
268-270 Āśih	357

Cf :

271-273 Samuccaya	Rudrata VII 19-29
274-275 Vakrokti	(Rudrata X-9 and) Alaṅkārasaṅgraha V 49
276-279 Anumāna	Rudrata VII 56-63

280-281 Visama	Rudrata VII 47-55
282-283 Avasara	Rudrata VII 103
284-285 Prativastūpamā	Rudrata VII 85 (Ubhayanyāsa)
286-287 Sāra	Rudrata VII 96
288-289 Bhrāntimān	Rudrata VIII 87
290-293 Saṁśaya	Rudrata VIII 59-65
294-295 Ekāvalī	Rudrata VII 109-111
296-297 Parikara	Rudrata VII 72-76
298-300 Parisaṁkhyā	Rudrata VII 79-81
301-304 Prasānottara	Rudrata VII 93-95
305-308 Saṁkara	Rudrata X 24-29

(Note As noted elsewhere, the examples in illustration of various Alamkāras are composed by Vijayavarṇī himself. Vijayavarṇī's indebtedness to Dandī for the definitions of most of the Alamkāras is indisputable. He seems to have kept in view the definitions of Rudrata when defining a few Alamkāras)

Appendix-C

Sc X

Kāvyaṇrakāśa VII

On Doṣas

2-4 Enumeration of Padadoṣas	Kārikās 50-51
40-43 Enumeration of Vākyadoṣas	Kārikās 53-55 (ab)
97-100 Enumeration of Arthadoṣas	Kārikās 55 (cd)-57
173-176 Sthita-Samarthana	Kārikā 58
177-180 Enumeration of Rasadoṣas	Kārikās 60-62

A study of the definitions of the various Doṣas, classified into different sets, reveals that Vijayavarṇī has closely followed Mammata

Appendix-D

Śc	and	Alaṁkārasaṅgraha
Chapter I		Chapter I .
Varna-gaṇa-śuddhi		Varna-gaṇavicāra
34-48 (ab) Varna-śuddhi	}	23-36
58-62 Gana-phala		
Chapter II		Chapter II
Kāvya-gataśabdārthaniscaya		Śabdārthanirṇaya
3-7 (ab) Kavibhedāh		2-6 (ab)
8 (cd)-41 Caturvidhā Vākyaārthāḥ		10-35
Chapter III		Chapter III :
Rasabhāvaniscaya		Rasanirṇaya

The treatment of Rasa, Bhāva, Rasa-Sāmagrī, Varieties of Rasa and Bhāva in both the works is after the treatment generally described in standard works on poetics with slight variations in a few details and more or less emphasis on a point or two. Thus we find in Śc* the description of S'ānta-rasa in accordance with the religion and philosophy of the Jainas, whereas in Alaṁkārasaṅgrahaḥ, it is in accordance with Vedānta, and

* Chapter III, 109-112

§ Chapter III, 55-58 (ab)

particularly, with S'aiva faith. Sc treats of S'ringāra-rasa at great length in all its ramifications whereas Alamkāra-saṅgraha treats of it briefly-leaving out some of its main divisions.

Chapter IV .

Nāyakabhedanīścaya

Chapter IV .

Netrābhedanīrṇaya

The treatment of this topic of the Heroes and the Heroines and their types in both the works is in agreement with Daśarūpaka

Chapter V Daśagunānīścaya

Chapter V : Alamkāra-nīrṇaya |

4, 6, 9, 13, 15,
18, 21, 23, 25, 27

2, 5, 6, 3(ab), 7(cd),
3 (cd), 8 (ab), 7(ab),
5 (ab), 6 (ab)

Although the treatment of these ten Guṇas in both the works is in agreement with the one found in Kāvyaḍarśa, the wording of definitions of a few Guṇas in both these works is very striking and leads one to the inference that S'C probably knew Alamkārasaṅgraha:

(1) आरोपादन्यवर्गस्य प्रकृतार्थस्य गौरवम् ।

समाधिरुच्यते सद्भिरिति वा लक्षणं स्मृतम् ॥

—21

समाधिरन्यवर्गजायमव्यासादर्शगौरवम् ।

—8 (ab)

(॥) पदेन वा प्रसन्नोऽर्थो यत्र सा वा प्रसन्नता ।
—18 (cd)

पदे प्रसन्नैर्यत्रार्थं प्रसादोऽसौ प्रतीयते ।
—3 (cd)

(III) पद्ये समासबाहुल्यं गद्ये वा हृद्यमुच्यते ।
ओजो गुण " " " " ॥
—23

वाक्ये समासबाहुल्यं हृद्यमोजोऽभिधीयते ।
—7 (ab)

(IV) सरसो यत्र शब्दश्च सरसोऽर्थोऽपि जायते ।
तन्माधुर्यमिति प्रोक्तं कर्णनिन्दविषयायकम् ॥
—25

सरसो यत्र शब्दार्थौ माधुर्यं श्रुतिमोदकृत् ।
—5 (ab)

(V) शब्दानामभिधेयानां गुणोत्कर्षो यदाथवा ।
तदौदार्यं मतं " " ॥
—9

शब्दार्थयोर्गुणोत्कर्षो यत्र सा स्यादुदारता ।
—6 (cd)

Chapter VI Rīti nīśāya Chapter V Alamākāranirṇaya

4 (ab) Four-fold Rīti	1
6-7, 9, 11, 13	9, 10, 11, 12
15-16 Inherent relation between Guṇas and Rasas	13-14

Chapter VII: Vṛtti-niścaya Chapter VIII. Vṛtti-nirūpaṇa

The treatment of Vṛttis in SC is in close agreement with that of PRY whereas that in Alarṅkārasangraha is in very close agreement with the one in Nāṭyaśāstra.

Chapter IX :
AlarṅkāranirnayaChapter V :
Alarṅkāranirnaya

In the treatment of the Arthālarṅkāras Vijayavarṇī and Amṛtānandayogin are heavily indebted to Daṇḍī's Kāvyaḍarśa Vijayavarṇī deals with thirty-three Alarṅkāras as found in Daṇḍī's work and in Alarṅkārasangraha, but, in addition, he treats of fourteen Alarṅkāras probably in accordance with Rudrata's Kāvyaḍarṅkāra.

Chapter X
DoṣagūṇanirnayaChapter VI :
Doṣagūṇanirnaya

The treatment of this topic of Doṣas (and the peculiar circumstances in which they cease to be so) in both the works is after Mammata's Kāvyaṇṛakāśa (Ullāsa VII).

Appendix-E

पारिभाषिकाणामन्येषां च विशिष्टानां शब्दानां विशिष्टस्यल- सूचिका मातृकावर्णक्रमेणानुक्रमणी

अक्रमम् १०*६१	अनियम (अर्थः) १० १३१
अजहल्लक्षणा २*१७	अनुक्तवाच्यम् (= अनभिहित- वाच्यम्) १० ८१
अतिशयाभिधा (= अतिशयोक्ति)	अनुकूल (नायकः) ४ १८
९ १७५ ९ १७६-१७७	अनुचितार्थम् १० २६
अतिशयोपमा ९*३१-३२	अनुशासोपार्लकार ९*१५८-१५९
अतिहसितम् ३ ७०	अनुभाव ३ १६
अतीतसाध्यगोचरानुमानालकार	अनुमानम् ९*२७६
९ २७८-२७९	अनुशयासोपालकार ९ १६८-१६९
अतीतासोपालकार ९ १५१-१५२	अनुक्रोशासोपालकार.
अत्यपक्वसमुच्चय ९*२७३-२७४	९ १६७-१६८
अत्युत्कृष्टसमुच्चयालकार	अमूढा (नायिका) ४*५०
९.२७२-२७३	अन्त्य (वति) क्रियादीपकम्
अद्भुताख्यरसबलकार	९ ११८-११९
९ २१६-२१७	अन्त्यवतिक्रियापददीपिकालकार
अद्भुतातिशयोक्ति ९ १७९-१८०	९ ११०-१११
अद्भुतोपमा ९ ३३-३४	अन्त्यवतिगुणपददीपिकालकार
अद्भुतो रस ३ १०५	९*१११-११२
अधिकपदम् १०*७५	अन्त्यवतिद्वयपददीपिकालकार
अनाशयासोपालकार ९ १५३-१५४	९*११२-११३
अनादरासोपालकार. ९ १६०-१६१	

अन्त्यवतिसन्नापवदीपकालंकारः

९°११३-११४

अन्यशब्दसन्निधि (= शब्दान्तर-

सन्निधि, नियामक) २ ३७

अन्यापदेश ९ १८५-१८६

अन्योन्योपमा ९ २७-२८

अपह्नव (= अपह्नुति) ९ १९५

अपुष्ट (अर्थ) १०°१०१

अपूर्वसमासोक्ति ९ १८५-१८६

अप्रतीतम् १०°३२

अप्रयुक्तम् १०°१३

अप्रशस्तनिदर्शनालंकार

९°२६३-२६४

अप्रस्तुतार्थम् १०°८३

अप्रस्तुतप्रशसनम् (= अप्रस्तुत-
प्रशसा) ९ २२३, ९ २२४-२२५,
९ २२५-२२६

अस्थानस्थपदम् (= अपदस्थितम्)

१० ७१

अस्थानस्थसमासम् १० ७३

अभवन्मतयोगम् १०°९३

अभावरूपनिर्वर्त्यविषयहेत्वलंकार

९ ९४-९५

अभिपदद्विलिप्तम् ९°२५१-२५२

अभिसारिका ४ १०१

अभूतोपमा ९ ४७-४८

११

अमङ्गलम् (अश्लीलम्) १० १९

अयुक्तरूपकम् ९ ७४-७५

अयुक्तान्तरन्यास ९ १३३-१३४

अर्थ (नियामक) २ ३६

अर्थव्यक्ति. ५°२७

अर्थकृतविरोधालंकार. ९°२०७-

२०८

अर्थान्तरन्यासः ९ १२७

अर्थान्तराक्षेपालंकार ९°१७१-

१७२

अर्थान्तरैकवाचकम् १०°८७

अर्थालंकार ९°७

अर्थवृत्ति ९ ८७-८८

अलंकार ९°३

अवयवरूपकम् ९ ७०-७१

अवयविरूपकम् ९ ७१-७२

अवहसितम् ३°७०

अविच्छिन्नक्रियाश्लेषः ९ २५५-२५६

अविच्छिन्नश्लेष ९ २५९-२६०

अवसर. ९°२८२, ९ २८३-२८४

अवाचकम् १० १०

अविमृष्टविधेयाशम् १०°२८

अश्लीलम् १० १७

अश्लोक (अर्थः) १० ११९

असमर्थम् १०°५

असाधारणोपमा ९°४६-४७

असभावितोपमा ९४८-४९

असमतपरायम् १० ८५

अहेतुक (= निमित्तः, अर्थः)
१० ११५

आक्षेप २४

आक्षेपरूपकम् ९ ८१-८२

आचिख्यासोपमा ९४१-४२

आदिवर्तिक्रियापददोषकालकार
९ १००-१०१आदिवर्तिगुणपददोषकालकार
९ १०१-१०२आदिवर्तिजातिपददोषकालकार
९ ९९-१००आदिवर्तिद्वयपददोषकालकार
९ १०२-१०३आदिवर्तिसमापददोषकालकार
९ १०३-१०४

आधिक्योपेतभेदलक्षणव्यति-

रेकालकार ९ १४३-१४४

आरभटो ७ ५

आर्थ (कवि) २४

आलम्बनो विभाव ३ १५

अवृत्तिः (अलकार) ९ ८७

आशोः (अलकारः) ९ २६८,
९ २६९-२७०, ९ २७०-२७१आशोर्वचनाक्षेपालंकारः
९ १६१-१६२

हन्दीवरवर्णः ३ ११७

उक्तविच्छेद (अर्थः) १० १२७

उत्तम (हास्यरस) ३ ६९

उत्प्रेक्षा ९ ११९

उदात्तम् (अलकार) ९ १९२

उद्दीपनो विभाव. ३ १५

उपमायकाः ४ २९

उपमा ९ २३

उपमायकृत्व ९ २००

उपमारूपकम् ९ ७९-८०

उपमाश्लेष ९ २६०-२६१

उपहृतलुप्तविसर्गम् १० ४४

उपहृतम् ३ ७०

उपायाक्षेपालकारः ९ १६५-१६६

उभयव्यतिरेकालकारः ९ १४०-
१४१

उभयावृत्तिः ९ ८९-९०

ऊर्जस्विनाम लकारः ९ २२१,
९ २२२-२२३एकव्यतिरेकालकारः ९ १३९-
१४०

एकाग्रदोषकम् ९ ११७-११८

एकाग्रली ९ २९४, ९ २९५-२९६

ऐश्वर्यमहत्त्वोदात्तालकार.

९ १९४-१९५

ओज ५ २३

ओचित्यम् (नियामकं) २३८

ओदार्यम् ४४१, ५८-९, ५ ३१

ओदार्यम् (अलंकार) ४ १३५

गमितम् १० ५१

गाम्भीर्यम् ४४०

गुण २ १२

गुणवैकल्यविशेषोक्तिः ९२२७-

२२८

गुणमहमावकथनसहोक्तिः

९२४१-२४२

गुणाष्टकम् ४ ३५

गौडो रीति ६९

गौणोऽर्थः २ २२

गौरवर्ण ३१२१

ग्राम्यम् १०१५

ग्राम्य (अर्थः) १०१०९

कथितपदम् १०५७

कनिष्ठा (मध्या) ४ ८१

करुणास्थिरस ३ ७४

करुणास्थिरसबलकारः ९२१३-

२१४

करुणात्मक (विप्रलम्भशृंगारः)

४१०७

कलहान्तरिता ४ ९१

कषायवर्ण ३ ११९

कष्ट (अर्थ) १० १०३

कष्टकल्पना (रसदोषः)

१०१९१-१९२

कान्ति ४१२७, ५१५, ५ १६

कारणाक्षेपालकार ९ १५६-१५७

कारणान्तरकरूपनाविभावना

९ १४८-१४९

कार्यकारणसहजन्मकथनसहोक्तिः

९२४४-२४५

कार्याक्षेपालकार ९१५७-१५८

काल (नियामकः) २ ३५

कलिकञ्चितम् ४ १४७

कुट्टमितम् ४१५३

कैमिकी ७ ४

क्रम (अलंकार) ९ १८९

९ १९०-१९१, ९ १९१-१९२

क्रिया २ ११

क्रियावैकल्यविशेषोक्ति

९ २२९-२३०

क्रियासहमावकथनसहोक्तिः

९ २४२-२४३

क्रियैका अभिन्नश्लेष ९ २५४-२५५

किल्बिषम् १०२३

खण्डिता ४९९

क्षु प्रीति (= नयनप्रीति,

अवस्था) ३४४

खटूपमा ९ ४४-४५

चेष्टादि (नियामक) २४१

चेष्टाप्रकाशनकेशलकार

९१८८-१८९

च्युतसंस्कृति १०१२

जघन्य (हास्यरस) ३६९

जहत्यजहती लक्षणा २१९

जहल्लक्षणा २१५

जाग (अवस्था) ३५०

जाति २११, ९१५

जातिवैकल्यविशेषोक्ति

९-२२८-२२९

जुगुप्साकरम् (अवलीलम्) १०२०

जापकहेतुलकार ९९७-९८

ज्येष्ठा (मध्या) ४८१

तनुता (अवस्था) ३५२

तत्त्वाख्यानोपमा ९४५-४६

तत्त्वापह्नुतिरूपकम् ९८४-८५

तुल्ययोग. (= तुल्ययोगिता)

९२३३, ९२३४

तेज ४३६

त्यक्तपुन स्वीकृत १०१३९

त्रपानाशा (अवस्था) ३५६

दक्षिणः (नायक) ४२४

दयावीर ३८७

दानवीर ३८७

दानवीररसाख्यरसवदलकारः

९२११-२१२

दीपकम् ९९८

दीप्ति ४१२९

दुष्क्रम १०१११

द्वृत्य ४१११

देश. (नियामकः) २४०

द्रव्यम् (मुख्यार्थ) २१२

द्रव्यवैकल्यविशेषोक्तिः

९२३०-२३१

द्राक्षापाक ८६

धर्मवीररसाख्यरसवदलकार

९२१२-२१३

धर्माक्षेपालकार ९१५४-१५५,

९१७३-१७४

धर्मोपमा ९२४-२५

धर्म्यक्षेपालकार ९१५५-१५६

धीरललित ४९

धीरशान्त. ४११

धीराधीराप्रगल्भा ४७९

धीरोदात्तः ४७

धीरोद्धत ४१३

धूम्रवर्ण ३१२२

धृष्ट (नायक) ४२२

धैर्यम् ४१३७

ध्वनि. २२४

मन्दिः ३ १२३	पञ्चपरमेष्ठिनः ३ ११०
नागरिक ४ ३२	पतत्प्रकर्षम् १० ९५
नायक ४ ५	पदवोषा १० ४
नायिका ४ ४४	पदावृत्ति ९ ८८-८९
नालिकेरपाक ८ ७	परकीया (नायिका) ४ ५२-४ ५४
निदर्शनम् ९ २६१	परब्रह्म (अविदेवता) ३ १२५
निन्दापरतुल्ययोगिता ९ २३७-२३८	परब्रह्माक्षेपालकार ९ १६४-१६५
निन्दास्तुति ९ १८६, ९ १८७-	परिकर ९ २९६, ९ २९७-२९८
१८८	परिसङ्ख्या ९ २९८, ९ २९९-३००,
निन्दोपमा ९ ३९-४०	९ ३००-३०१
नियमनिषेधश्लेष ९ २५८-२५९	परिवृत्ति ९ २४५
नियमोपमा ९ २९-३०	पर्यायोक्तम् ९ २३८ ९ २३९-२४०
नियामका २ २९	पाक ८ ५
निरर्थकम् १० ८	पाञ्चाली रीति ६ ११
निर्णयोपमा ९ ३६-३७,	पीठमर्द ४ ३१
९ २९३-२९४	पुनरुक्त. (अर्थ) १० ११७
निर्वर्त्यकारकविषयहेत्वलकार	पूर्वानुराग ४ १०५
९ ९३-९४	प्रकरणम् (नियामक.) २ ३६
निश्चय (नय) ३ ११०	प्रगल्भता ४ ६५ ४ १३३
निश्चयातिशयोक्तिः ९ १७८-१७९	प्रगल्भा अघोरा ४ ७७
निश्चयान्त ९ २९३-२९४	प्रगल्भा घोरा ४ ७४
नीलजीमूतसन्निभः ३ १९३	प्रतिकूलग्रहः (रसदोष.)
चेतृगुणा ४ ४	१० १९२-१९३
नेयार्थम् १० २१	प्रतिकूलवर्णम् १० ६९
न्यूनपदम् १० ५५	प्रतिमावका ४ ३३

प्रतिबस्तूपमा ९५४-५५,

९२८४, ९२८५-२८६

प्रतिषेधोपमा ९४३-४४

प्रतीयमानसादृश्यभेदमात्रव्यति-

रेकालकार ९१४२-१४३

प्रतीयमाना (उत्प्रेक्षा) ९१२१

प्रभुत्वाक्षेपालकार ९१५९-१६०

प्रवास ४१०६

प्रशस्तनिदर्शनालकार ९२६२-

२६३

प्रशसोपमा ९४०-४१

प्रश्नोत्तरालकार ९३०१

प्रसन्नता ५१८

प्रसिद्धिविरुद्ध (अर्थ) १०१२३

प्रसिद्धिहतम् १०५९

प्राप्यविषयकार हेतुलकार

९९६-९७

प्रेयोऽलकार ९२०१,

९२०२-२०३

प्रोषितभर्तृका ४९७

बहूपमा ९४९-५०

बिम्बोक ४१५५

बीभत्सरस ३९९

बीभत्साख्यरसवदलकार

९२१४-२१५

बुद्धिमहत्त्वोदात्तालकार.

९१९३-१९४

भग्नप्रक्रमम् १०८९

भयानकरसः ३९४

भयानकाख्यरसवदलकार.

९२१७-२१८

भारती ७६

भाव. ४११८

भावा ३१२

भावामास १०१८४

भाविसाध्यगोचरानुमानालकार

९२७९-२८०

भ्रान्तिमदलकार ९२८९-२९०

भ्रान्तिमान् ९२८८

भिन्नपदश्लिष्टम् ९२५२-२५३

भिन्नाभिन्नविशेषणसमासोक्ति.

९१८४-१८५

भूषणार्थी २७

मध्यमः (हास्यरसः) ३६९

मध्यमा आरभटी ७१५

मध्यमा कैशिकी ७१४

मध्या (नायिका) ४६३

मध्या अधीरा ४७०

मध्या घीरा ४६८

मन सवित (अवस्था) ३४६

मरणम् (अवस्था) ३६२

महाकालः ३१२२

मध्यवर्तिक्रियापददीपकालकारः

९१०५-१०६

मध्यवर्तिगुणपददीपकालकारः

९१०६-१०७

मध्यवर्तिजातिपददीपकालकारः

९१०४-१०५

मध्यवर्तिद्रव्यपददीपकालकारः

९१०७-१०८

मध्यवर्तिज्ञापददीपकालकारः

९१०८-१०९

माधुर्यम् ४३८, ४१३१, ५२५

मामः ४१०६

मार्दवानुगतादभाक् २५

मालादीपकम् ९११४-११५

मालोपमा ९५१-५२

मुक्त्रोऽर्थः २१०

मुग्धा (नायिका) ४६१

मूर्च्छा (अवस्था) ३६०

मोदटापितम् ४१४९, ४१५०

मोह (अवस्था) ३५८

मोहोपमा ९३४-३५,

९२८९-२९०

यस्नाक्षेपालकारः ९१६३-१६४

युक्तरूपकम् ९७३-७४

युक्तायुक्तावन्तरग्यासः

९१३५-१३६

युक्तावन्तरग्यासः ९१३४-१३५

युद्धवीरः ३८७

युद्धवीररसाख्यरसबदलकार

९२१०-२११

रक्तवर्णः ३१२०

रसः ३५

रसविध्युतम् (= रसच्युतम्) १०७७

रसवान् (= रसवद्) अलकारः

९२०८

रसाभासः १०१८१

रीतिः ६३

रुद्र (अभिदेवता) ३१२०

रूपकम् ९६५

रोषाक्षेपालकारः ९१६६-१६७

रोचिक (कवि) २३

रोद्ररसः ३८०

रोद्राख्यरसबदलकार

९२१८-२१९

लक्षणा २१३

ललितम् ४४२, ४१५७

लवः ९१८६

लाटी वृत्तिः (= रीतिः) ६१३

लिङ्गम् (नियामक) २३७

लीला ४१३९

वक्रोक्तिः ९२७४, ९२७५-२७६

बचोगोपनलेशालकार	विप्रलब्धा ४ ९३
९ १८७-१८८	विप्रलम्भशृङ्गार ४ १०४
वर्तमानसाध्यगोचरानुमाना-	विप्रलम्भशृङ्गाररस ३ ४०
लकार ९ २७७-२७८	विभाव ३ १४
वर्तमानाक्षेपालकार. ९ १५२-१५३	विभावना ९ १४७
वस्तूपमा ९ २५-२६	विभ्रम ४ १४५
वाक्यार्थोपमा (एकेवशब्दा)	विरहोत्कण्ठिता ४ ९५
९ ५२-५३	विरुद्धक्रियाश्लेष ९ २५६-२५७
वाक्यार्थोपमा (अनकेवशब्दा)	विरुद्धमतिकृत् १० ३०
९ ५३-५४	विरोधोपमा ९ ४२-४३
वाचिक (कवि) २ ४	विलास ४ ३७, ४ १४१
वाच्योत्प्रेक्षा ९ १२१, ९ १२५-	विपर्ययाद्यन्तरन्यास ९ १३६-१३७
१२६, ९ १२६-१२७	विपर्यासोपमा ९ २६-२७
वासकसञ्जिका ४ ८९	विरुद्धरूपकम् ९ ७७-७८
वासुदेव ३ ११७	विरुद्धार्थदीपकम् ९ ११५-११६
विकार्यविषयकारकहेत्वलकार	विरोधक (= विरोध) ९ २०३
९ ९५-९६	विरोधातिशयोक्ति ९ १७९-१८०
विक्रियोपमा ९ ५०-५१	विरोधिता (= विरोध,
विघ्नराज ३ ११८	नियामक) २ ३३
विच्छित्ति ४ १४३	विवेकी (कवि) २ ७
विट ४ ३२	विशेषपरिकृत् (अर्थ) १० १३३
विदूषक ४ ३०	विशेषस्थार्थान्तरन्यास
विधाता (अधिदेवता) ३ १२४	९ १३०-१३१
विधुप्रबन्ध १ २८	विशेषोक्ति ९ २२६
विद्यनुवादविवृत (अर्थ) १० १३७	विश्वव्यापिनामार्थान्तरन्यासः
विद्याविरुद्ध (अर्थ) १० १२५	९ १२८-१२९
विप्रयोग (नियामक) २ ३२	

विषयं रूपकम् ९'७५-७६	व्यावस्तुत्यलंकारः ९ २५५-२६६
विषयः ९ २८०	श्रीडाकरम् (अल्लीकम्) १०'१८
विषयापह्नवालंकारः ९'१९९-२००	शक्तिः (= सामर्थ्यम्,
विषयद्वेषक (विषयद्वेषः, अवस्था)	नियामक) २ ३
३'५४	शठः (नायकः) ४ २०
विसदृशोपपरिवृत्ति ९'२४७-२४८	शतमन्यु ३ १२१
विसधि १०'६४	सम्बद्धविरोधः ९ २०४-२०५
विहसितम् ३'७०	शब्दालङ्कारः ९ ५
वीररसः ३'८६	शान्तरस ३'१०९
विहृतम् ४ १५९	शान्तरसाक्षरसबलकार
वृत्तिः ७ ३	९ २१९-२२०
वैदर्भी रीति ६'७	शान्तिजिन ९ २१२
व्यक्तगूढोत्तरप्रश्नोत्तरालंकारः	शिल्पिक (कविः) २ ५
९ ३०४-३०५	शृङ्गाररस ३ ८
व्यक्तप्रश्नगूढोत्तरालंकारः	शृङ्गाराक्षरसबलकारः
९'३०३-३०४	९'२०९-२१०
व्यक्तप्रश्नोत्तरालंकार ९'३०२-३०३	शृङ्गारार्णवचन्द्रिका १ २२
व्यक्ति (नियामक) २ ३९	शोभा ४ ३९, ४ १२५
व्यतिरेकः ९ १३८	शिल्लम् ९ २५०
व्यतिरेकरूपकम् ९ ८०-८१	श्राद्धदेव ३ ११९
व्यभिचारिभाव ३ १९	श्रुतिकटु १० ७
व्यर्थोक्त १० ११३	श्लिष्टव्याजस्तुति. ९ २६६-२६७
व्यवहार (नय) ३'११०	श्लिष्टाक्षेपालंकारः ९'१६९-१७०
व्यस्तरूपकम् ९ ६७-६८	श्लिष्टार्थदोषकम् ९'११६-११७
व्याहत (अर्थ) १० १०७	श्लिष्टावन्तिरभ्यासः ९ १३१-१३२
व्याजस्तुति. ९ २६४	श्लेषः ५'११, ५ १३

दलेषोपमा ९३७-३८

संयोग (नियामक) २३२

सहाय (अलंकार) ९२९०,

९२९१-२९२, ९२९२-२९३,

९२९३-२९४

सहायक्षेपालकार ९१७०-१७१

सहायतिशयोक्ति ९१७७-१७८

सहायोपमा ९३५-३६, ९२९३-
२९४

सकलरूपकम् ९६९-७०

सकर ९३०५, ९३०६-३०७,
९३०७-३०८

सकीर्णम् १०५३

सकल्प (अवस्था) ३४८

सजातिव्यतिरेकालंकार

९१४६-१४७

सञ्चारिभावा (त्रयस्त्रिंशत्) ३२२

सत्त्वम् ३१७

संतानोपमा ९३८-३९

सद्विषयम् १०२४

सद्विषय (अर्थ) १०१०५

सदृशव्यतिरेकालंकार ९१४४-

१४५, ९१४५-१४६

सदृशार्थपरिवृत्ति ९२४६-२४७

सनियम (अर्थ) १०१२९

सनियमश्लेष ९२५७-२५८,

९३००-३०१

समता (= साम्यकम्) ५२९

समस्तरूपकम् ९६६-६७

समस्तव्यस्तरूपकम् ९६८-६९

समाधानरूपकम् ९८२-८३

समाधि ५२०, ५२१

समानविशेषणभिन्नविशेष्य-

समासोक्ति ९१८३-१८४

समाप्तपुनरात्तम् १०७९

समासोक्ति ९१८२

समाहितम् ९२४८

समुच्चय ९२७१

समुच्चयोपमा ९३०-३१

सभोग (शृङ्गार) रस ३३७

सविशेषणरूपकम् ९७६-७७

सहचरभिन्न १०१४१

सहेतुव्यतिरेकालंकार ९१४२-१४३

सहोक्ति ९२४०, ९२४३

साकाङ्क्ष (अर्थ) १०१२१

साक्षेपव्यतिरेकालंकार ९१४१-

१४२

साक्षिव्याक्षेपालकार ९१६२-

१६३

सात्वतो ७७

सात्विकाष्टकम् ३१८

सात्विकोभाव. ३१७	स्वभावोक्ति. ९१४
साधारणा (नायिका) ४५७	स्वरादि (नियामक) २४०
सामान्यव्यत्यय (= अविशेष- परिवृत्त) १०१३५	स्वरूपापह्नवालकार. ९११६-११७
सारालंकृति (= सारालकार) ९२८६, ९२८७-२८८	स्वशब्दग्रहणम् (रसदोष) १०१८७
साहचर्यम् (नियामक) २३४	स्वाधोनपतिका ४८७
सुधाबलवर्ण ३११८	हतवृत्तम् १०४६
सूक्ष्म ९१८०, ९१८१-१८२	हसितम् ३६९
सौकुमार्यम् ५६	हाव ४१२१
स्तुतिपरतुल्ययोगिता ९२३५-२३६	हास्यरस ३६४
स्वायिभाव ३३	हास्याक्षरसवदलकार ९२१५- २१६
स्फटिकवर्णभाक् ३१२५	हेतु ९९१, ९९२
स्मितम् ३६९	हेतुरूपकम् ९७८-७९
स्थिरत्वम् (= स्थैर्यम्) ४३९	हेतुविशेषोक्ति ९२३१-२३२
स्याद्वाद ३१११, १०९५	हेतूपमा ९५६-५७
स्वकीया (= स्वीया, नायिका) ४४८	हेत्वाक्षेपालकार ९१७२-१७३
स्वभावविभावना ९१४९-१५०	हेमवर्ण ३१२४
	हेला ४१२३

Appendix-F

REFERENCES

- 1 Alankārasaṅgraha of Amṛtānandayogin
– The Adyar Library, Adyar, 1949
2. Alankārasaṅgraha by Amṛtānandayogin
– Sri Venkatesvara Oriental Institute, Tirupati,
1950
- 3 Candrālōka of Jayadeva
– The Gujarati Printing Press, Bombay, 1923
- 4 Daśarūpaka of Dhanañjaya
– Nirnaya-Sāgar Edition, Bombay, 1941
5. Kāvyaḍarśa of Daṇḍin
– Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona,
1938
- 6 Kāvyaṁīmāṁśā of Rājaśekhara
– Oriental Institute, Baroda, 1934
7. Kāvyaṇprakāśā of Maṁṁta
– Rajasthan Oriental Research Institute, Jodhpur,
1959.
- 8 Kāvyaḷaṅkāra of Bhāmaha
– Kashi Sanskrit Series, Benares, 1928

9. Kāvyaṭīkā of Rudrata
– Kāvyaṃālā 2, Nirṇaya-Sāgar edition, 1909
- 10 Kāvyaṭīkārasūtravṛtti of Vāmana
– Published by Atmaram and Sons, Delhi, 1954
11. Nāṭyaśāstra of Bharatamuni
– Oriental Institute, Baroda, 1956.
- 12 Pratāprudrayasobhāsana of Vidyānātha
– Bombay Sanskrit and Prakrit Series, No. LXV
1909
- 13 Sarasvatīkanthābharṇa by Bhojadeva
– Kāvyaṃālā 94, Nirṇaya Sāgar edition, Bombay,
1934
- 14 Vṛttaratnākara by Kedārabhatta,
– Nirṇaya Sāgar edition, 1908.
- 15 A History of Sanskrit Literature-A B Keith, 1928
16. History of Classical Sanskrit Literature
– M Krishnamachariar, Madras, 1937
- 17 The Sanskrit Drama—A B Keith, 1964
18. The Number of Rasas—V Raghavan
The Adyar Library, Adyar, 1940.
- 19 Studies on Some Concepts of the Alankāraśāstra
– V Raghavan
– The Adyar Library, Adyar, 1942

20. Jaina Siddhānta Bhāskara, Vol. XXIII, Part I
December 1963 – PP 18-29 – Dr. Nemichandra
Shastri's article – Do Alankāra Granthoṃ ki
Pāṇḍulipiṃ
- 21 Praśasti-Sangraha, (PP 73-78) edited by
Pt K Bhujabali Sastri, Arrah, 1942

शुद्धिपत्रम्

पृ०	प०	एव पठितव्यम्
९	१६	साजहल्लक्षणेतरा
१३	१६	सात्त्विकाष्टकम्
२२	५	विनिष्कासिता.
२६	१८	शृङ्गारादयसे
२८	१५	कुब्जा धीरोद्धता
२९	४	॥ ३८ ॥
२९	५	शोभा या
४३	१७	गुणोत्कर्षा
४९	९	बोमस्व
५२	९	निष्पाकं
६४	१३	सुधासूतिर्नेयं
६८	२०	तन्त्रविषय
८६	२१	तद्धि पर्यायोक्त
१०७	१६	अममतपरार्थं
१०७	१९	इत्यमतपरार्थ—
१०९	२	व्यर्थोक्तो
१०९	२२	[टिप्पणी अत्र १०७ तमस्य श्लोकस्य मातु-
		कायामेव श्रुतिरिति द्वितीयार्थम्
		“व्याहनोऽर्थं स उक्त स्यात्तत्त्वनिश्चयकोविदैः”
		इति पूरणोपपत्त्यर्थम् इत्यहं मन्ये ।]
११७	१२	नीरिजादिप्रवर्तनम्

MĀṆIKACHANDRA D. J. GRANTHAMĀLĀ

* The Serial Numbers marked with asterisk are out of print

*1 **Laghyastraya-ādi-saṅgrahaḥ** : This vol. contains four small works 1) *Laghyastrayam* of Akalaṅkadeva (c 7th century A. D.), a small *Prakarapa* dealing with *pramāṇa*, *naya* and *pravacana* Akalaṅka is an eminent logician who deserves to be remembered along with Dharmakīrti and others. His works are very important for a student of Indian logic Here the text is presented with the Sk. commentary of Abhayacandrasūri. 2) *Svarūpasambodhana* attributed to Akalaṅka, a short yet brilliant exposition of *ātman* in 25 verses 3-4) *Laghu Sarvajña-siddhiḥ* and *Bṛhat-Sarvajña-siddhiḥ* of Anantakīrti. These two texts discuss the Jaina doctrine of Sarvajñatā Edited with some introductory notes in Sk on Akalaṅka, Abhayacandra and Anantakīrti by PT. KALLAPPA BHARAMAPPA NITAVE, Bombay Samvata 1972, Crown pp 8-204, Price As 6/-.

*2 **Sāgara-dharmāmṛtam** of Āśādhara . Āśādhara is a voluminous writer of the 13th century A. D., with many Sanskrit works on different subjects to his credit. This is the first part of his *Dharmāmṛta* with his own commentary in Sk. dealing with the duties of a layman PT. NATHURAM PREMI, adds an introductory note on Āśādhara and his works. Ed. by PT. MANOHARLAL, Bombay Samvat 1972, Crown pp 8-246, Price As 8/-.

*3 **Vikrāntakauravam** or **Sulocanānāṭakam** of Hastimalla (A D 13th century) A Sanskrit drama in six acts Ed with an introductory note on Hastimalla and his works by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1972, Crown pp 4-164, Price As 6/-

*4 **Pārśvanātha-caritam** of Vādirājasūri Vādirāja was an eminent poet and logician of the 10th century A D This is a biography of the 23rd Tīrthaṅkara in Sanskrit extending over 12 cantos Edited with an introductory note on Vādirāja and his works by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1973, Crown pp 18-198, Price As 8/-

*5 **Maithilikalyāṇam** or **Sitānāṭakam** of Hastimalla A Sk drama in 5 acts, see No 3 above Ed with an introductory note on Hastimalla and his works by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1973, Crown pp 4-96, Price As 4/-

6 **Ārādhanaśāra** of Devasena A Prākṛit work dealing with religio-didactic topics Prākṛit text with the Sk commentary of Ratnakīrtideva, edited by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1973, Crown pp 128 Price As 4/6

*7 **Jinadattacaritam** of Gunabhadra A Sk poem in 9 cantos dealing with the life of Jinadatta, edited by PT MANOHARLAL, Bombay samvat 1973, Crown pp 96, Price As 5/-

8. **Pradyumnacarita** of Mahāsenācārya A Sk poem in 14 cantos dealing with the life of Pradyumna. It is composed in a dignified style Edited by

PTS MANOHARLAL and RAMPRASAD, Bombay Samvat 1973, Crown pp 230, Price As 8/-

9. **Cāritrasāra** of Cāmuṇḍarāya It deals with the rules of conduct for a house-holder and a monk Edited by PT INDRALAL and UDAYALAL, Bombay Samvat 1974, Crown pp. 103, Price As 6/-

*10. **Pramāṇanirṇaya** of Vādirāja A manual of logic discussing specially the nature of Pramāṇas. Edited by PTS INDRALAL and KHUBCHAND, Bombay Samvat 1974, Crown pp 80, Price As 5/-

*11 **Ācārasāra** of Viranandi A Sk text dealing with Darśana, Jñāna etc Edited by PTS INDRALAL and MANOHARLAL, Bombay Samvat 1974, Crown pp 2-98, Price As 6/-

*12 **Trilokasāra** of Nemichandra An important Prākṛit text on Jaina cosmography published here with the Sk commentary of Mādhavacandra Pt. Premi has written a critical note on Nemichandra and Mādhavacandra in the Introduction Edited with an index of Gāthās by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1975, Crown pp 10-405-20, Price Rs 1/12/-

*13. **Tattvānuśāsana-ādi-saṃgrahaḥ** : This vol contains the following works. 1) *Tattvānuśāsana* of Nāgasena 2) *Iṣṭopadeśa* of Pūjyapāda with the Sk. commentary of Āśādhara 3) *Nītisāra* of Indranandi 4) *Mokṣapañcāśikā*. 5) *Śrutāvatāra* of Indranandi. 6) *Adhyātmataranginī* of Somadeva 7) *Bṛhat-pañcanamaskāra* or *Pātrakesarī-stotra* of Pātrakesarī with a Sk commentary 8) *Adhyātmāṣṭaka* of Vādirāja 9) *Dvā-*

trimsikā of Amitagatī 10) *Vatṛāgyamanimālā* of Śricandra 11) *Tattvasāra* (in Prākṛit) of Devasena 12) *Śrutaskandha* (in Prākṛit) of Brahma Hemacandra 13) *Dhādasi-gāthā* in Prākṛit with Sk chāyā 14) *Jñānosāra* of Padmasimha, Prākṛit text and Sk chāyā PT PREMI has added short critical notes on these authors and their works Edited by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1975, Crown pp 4-176, Price As 14/-

*14 **Anagāra-dharmāmṛta** of Āśādhara Second part of the *Dharmāmṛta* dealing with the rules about the life of a monk Text and author's own commentary. Edited with verse and quotation Indices by PIS BANSIDHAR and MANOHARLAL, Bombay Samvat 1976, Crown pp 692-35, Price Rs 3/8/-

*15 **Yuktyanuśāsana** of Samantabhadra A logical Stotra which has wielded great influence on later authors like Siddhasena, Hemacandra etc Text published with an equally important commentary of Vidyānanda There is an introductory note on Vidyānanda by PT PREMI Ed by PIS INDRALAL and SHRILAL, Bombay Samvat 1977, Crown pp 6-182, Price As 13/-

*16 **Nayacakra-ādi-samgraha** This vol contains the following texts 1) *Laghu-Nayacakra* of Devasena, Prākṛit text with Sk chāyā 2) *Nayacakra* of Devasena, Prākṛit text and Sk chāyā 3) *Ālāpapaddhati* of Devasena There is an introductory note in Hindī on Devasena and his *Nayacakra* by PT PREMI Edited by PT BANSIDHARA with Indices, Bombay Samvat 1977, Crown pp 42-148, Price As 15/-

*17 **Ṣaṭprābhṛtādi-saṃgraha** : This vol contains the following Prākṛit works of Kundakunda of venerable authority and antiquity 1) *Daśana-prābhṛta*, 2) *Cāritra-prābhṛta*, 3) *Sūtra-prābhṛta*, 4) *Bodha-prābhṛta*, 5) *Bhāva-prābhṛta*, 6) *Mokṣa-prābhṛta*, 7) *Liṅga-prābhṛta*, 8) *Śīla-prābhṛta*, 9) *Rayanasāra* and 10) *Dvādaśānuprekṣā* The first six are published with the Sk commentary of Śrutasaṅgāra and the last four with the Sk. chāyā only There is an introduction in Hindi by PT PREMI who adds some critical information about Kundakunda, Śrutasaṅgāra and their works Edited with an Index of verses etc by PT PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1977, Crown pp 12-442-32, Price Rs 3/

*18 **Prāyaścittādi-saṃgraha** . The following texts are included in this volume 1) *Chedapinda* of Indranandi Yogindra, Prākṛit text and Sk chāyā 2) *Chedaśāstra* or *Chedanavati*, Prākṛit text and Sk chāyā and notes 3) *Prāyaścitta-cūlikā* of Gurudāsa, Sk text with the commentary of Nandiguru. 4) *Prāyaścittagrantha* in Sk verses by Bhaṭṭākalanka There is a critical introductory note in Hindi by PT PREMI. Edited by PT PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1978, Crown pp 16-172-12, Price Rs 1/2/-

*19 **Mūlācāra** of Vaṭṭakera, part I An ancient Prākṛit text in Jaina Śāurasenī, Published with Sk chāyā and Vasunandi's Sk commentary A highly valuable text for students of Prākṛit and ancient Indian monastic life Edited by PTS PANNALAL, GAJADHARALAL and SHRILAL, Bombay Samvat 1977, Crown pp 516, Price Rs. 2/4/-

20 **Bhāvasamgraha-ādiḥ** : This vol contains the following works 1) *Bhāvasamgraha* of Devasena, Prākṛit text and Sk chāyā 2) *Bhāvasamgraha* in Sk verse of Vāmadeva Paṇḍita 3) *Bhāva-tribhṅgī* or *Bhāvasamgraha* of Śrutamuni, Prākṛit text and Sk chāyā 4) *Āsravatribhṅgī* of Śrutamuni, Prākṛit text and Sk chāyā There is a Hindi Introduction with critical remarks on these texts by PT PREMI Edited with an Index of verses by PT PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1978, Crown pp 8-284-28, Price Rs. 2/4/-

21 **Siddhāntasāra-ādi-Samgraha** . This vol contains some twentyfive texts 1) *Siddhāntasāra* of Jinacandra, Prākṛit text, Sk chāyā and the commentary of Jñānabhūṣaṇa. 2) *Yogasāra* of Yogicandra, Apabhramśa text with Sk. chāyā 3) *Kallānāloyanā* of Ajitabrahma, Prākṛit text with Sk. chāyā. 4, *Amṛtāṣṭi* of Yogīndradeva, a didactic work in Sanskrit 5) *Ratnamālā* of Sivakoti 6) *Śāstrasārasamuccaya* of Māghanandi, a Sūtra work divided in four lessons *Arhat-pravacanam* of Prabhācandra, a Sūtra work in five lessons 8) *Āptasvarūpam*, a discourse on the nature of divinity 9) *Jñānalocanastotra* of Vādirāja (Pomarājasuta) 10) *Samavasaranastotra* of Viṣṇusena 11) *Sarvajñastavana* of Jayānandasūri 12) *Pārśvanāthasamasyā-stotra* 13) *Citrabandhastotra* of Guṇabhadra 14) *Maharṣi-stotra* (of Āśādhara) 15) *Pārśvanāthastotra* or *Lakṣmīstotra* with Sk commentary 16) *Nemīnātha stotra* in which are used only two letters viz n & m 17) *Śaṅkhadevāṣṭaka* of Bhānukīrti 18) *Niyātmāṣṭaka* of Yogīndradeva in Prākṛit 19) *Tattvabhāvana*

or *Sāṃyika-pāṭha* of Amitagatī 20) *Dharmarasiḥya* of Padmanandī Prākṛit text and Sk *chāyā* 21) *Sārasamuccaya* of Kulabhadra. 22) *Aṃgapaṇnatti* of Śubhacandra Prākṛit text and Sk *chāyā* 23) *Śrutāvatāra* of Vibudha Śrīdhara 24) *Śalākānikṣepana-niṣkāsaṇa-vivaranam* 25) *Kalyāṇamālā* of Āśadhara. PT PREMI has added critical notes in the Introduction on some of these authors Edited by PT PANNALAL SONI Bombay Samvat 1979 Crown pp 32-324, Price Rs 1/8'-

*22 **Nitivākyaṃptam** of Somadeva An important text on Indian Polity, next only to *Kautilya-Arthaśāstra* The Sūtras are published here along with a Sanskrit commentary There is a critical Introduction by PREMI comparing this work with *Arthaśāstra*. Edited by PT PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1979, Crown pp 34-426, Price Rs 1/12/-

*23 **Mulācāra** of Vaṭṭakera, part II Prākṛit text, Sk *chāyā* and the commentary of Vasunandī, see No 19 above Bombay Samvat 1980, Crown pp. 332, Price Rs 1/8/-

24 **Ratnakaraṇḍaka-śrāvaka-cāra** of Samantabhadra With the Sanskrit commentary of Prabhācandra There is an exhaustive Hindi Introduction by PT. JUGAL KISHORE MUKTHAR, extending over more than pp. 300, dealing with the various topics about Samantabhadra and his works Bombay Samvat 1982, Crown pp. 2-84-252-114, Price Rs 2/-

25. **Pañcasamgrahah** of Amitagatī A good compendium in Sanskrit of the contents of *Gāmmatasāra* Edited with a note on the author and his works by PT DARBARILAL Bombay 1927, Crown pp. 8-240, Price As. 13/-

26 **Lāṭisarnhitā** of Rājamalla It deals with the duties of a layman and its author was a contemporary of Akbar to whom references are found in his compositions There is an exhaustive Introduction in Hindi by PT JUGALKISHORE Edited by PT. DARBARILAL, Bombay Samvat 1948, Crown pp 24-136, Price As 8/-

27 **Purudevācampū** of Arhaddāsa A Campū work in Sanskrit written in a high-flown style Edited with notes by PT JINADASA, Bombay Samvat 1985, Crown pp 4-206, Price As 12/-

28 **Jaina-Śilālekha-samgraha** : It is a handy volume living the Devanāgarī version of *Epigraphia Carnatica* II (Revised ed) with Introduction, Indices etc by PROF HIRALAL JAIN, Bombay 1928, Crown pp 16-164-428-40, Price Rs 2/8-

29-30-31 **Padmacarita** of Ravisena This is the Jaina recension of Rāma's story and as such indispensable to the students of Indian epic literature It was finished in A D 676, and it has close similarities with *Paumcaru* of Vimala (beginning of the Christian era) Edited by PT DARBARILAL, Bombay Samvat 1985, vol 1, pp 8-512 vol 11, pp 8-436 , vol 111, pp 8-446, Thus pp about 1400 in all, Price Rs 4/8/-

32-33 **Harivaṁśa-purāṇa** of Jinasena I . This is the Jaina recension of the Kṛṣṇa legend . These two volumes are very useful to those interested in Indian epics . It was composed in A D 783 by Jinasena of the Punnāṭa-saṃgha . There is a Hindī Introduction by PT PREMIJI. Edited by PT DARBARILAL, Bombay 1930, vol 1 and 11, pp. 48 12-806, Price Rs 3/8/-

34 **Nitivākyāmṛtam**, a supplement to No 22 above . This gives the missing portion of the Sanskrit commentary, Bombay Samvat 1989, Crown pp. 4-76, Price As 4/-

35 **Jambūsvāmi-caritam** and **Adhyātma-kama-lamārtanḍa** of Rājamalla . See No 26 above. Edited with an Introduction in Hindī by PT JAGADISHCHANDRA, M A , Bombay Samvat 1993, Crown pp 18-264-4, Price Rs 1/8/

36 **Trisaṣṭi-smṛti-śāstra** of Āśādhara . Sanskrit text and Marāṭhī rendering . Edited by PT MOTILAL HIRACHANDA, Bombay 1937, Crown pp 2-8-166, Price As 8/-

37 **Mahāpurāṇa** of Puspadanta, Vol I **Ādipurāṇa** (Saṃdhis 1-37) . A Jaina Epic in Apabhramśa of the 10th century A D. Apabhramśa Text, Variants, explanatory Notes of Prabhācandra . A model edition of an Apabhramśa text, Critically edited with an Introduction and Notes in English by DR P L. VAIDYA, M A , D Litt , Bombay 1937, Royal 8vo pp. 42-672, Price Rs. 10/-.

37 (a). Rāmāyaṇa portion separately issued, Price Rs. 2.50.

38 **Nyāyakumudacandra** of Prabhācandra Vol. I
This is an important Nyāya work, being an exhaustive commentary on Akalanka's *Laghīyastrajam* with Vivṛti (see No 1 above) The text of the commentary is very ably edited with critical and comparative foot-notes by PT MAHENDRAKUMARA There is a learned Hindī Introduction exhaustively dealing with Akalanka, Prabhācandra, their dates and works etc written by Pt KAILASCHANDRA A model edition of a Nyāya text. Bombay 1938, Royal 8 vo pp 20-126-38-402-6, Price Rs 8/

39 **Nyāyakumudacandra** of Prabhācandra, Vol II See No 38 above Edited by PT MAHENDRAKUMAR SHASTRI who has added an Introduction Hindī dealing with the contents of the work and giving some details about the author There is a Table of contents and twelve Appendices giving useful Indices Bombay 1941. Royal 8vo pp 20+94+403-930, Price Rs. 8/8/-

40 **Varāṅgacaritam** of Jaṭā-Simhanandī A rare Sanskrit Kāvya brought to light and edited with an exhaustive critical Introduction and Notes in English by PROF A N UPADHYE, M A., Bombay 1938, Crown pp 16+56+392, Price Rs. 3/-.

41 **Mahāpurāṇa** of Puspadanta, Vol. II (Samdhis 38-80) See No 37 above The Apabhramśa Text critically edited to the variant Readings and Glosses, along with an Introduction and five Appendices by

DR P.L. VAIDYA, M A., D.Litt, Bombay 1940 Royal 8vo pp 24+570 Price Rs 10/-

42 **Mahāpurāṇa** of Puṣpadanta, Vol III (Sam-
dhis 81-102) See No 37 and 40 above. The Apa-
bhramśas Text critically edited with variant Readings
and Glosses by DR. P L VAIDYA, M A, D Litt
The Introduction covers a biography of Puspadanta,
discussing all about his date, works, patrons and
metropolis (Mānyakheṭa) PT PREMI'S essay 'Mahākavi
Puspadanta' in Hindi is included here Bombay 1941.
Royal 8vo pp 32+28+314 Price Rs 6/-

42(a) **Harivamśa** portion is separately issued
Price Rs 2 50

43 **Ajanāpavanamjaya-nāṭakam** and **Subhadrā-
nāṭikā** of Hastimalla Two Sanskrit Dramas of Hasti-
malla (see also No 3 above) Critically edited by PROF
M V PATWARDHAN The Introduction in English is a
well documented essay on Hastimalla and his four plays
which are fully studied There is an Index of stanzas
from all the four plays. Bombay 1950. Crown pp.
8+68+120+128 Price Rs 3/-

44 **Syādvādasiddhi** of Vādībhasimha Edited by
PT DARBARILAL with Introductions etc in Hindī shed-
ding good deal of light on the author and contents of
the work Bombay 1950 Crown pp. 26+32+34+80
Price Rs 1-50

45 **Jaina Śilālekha-saṃgraha**. Part II (see No
28 above) The texts of 302 Inscriptions (following A.
Guerinot's order) are given in Devanāgarī with summary

in Hindi There is an Index of Proper Names at the end Compiled by PT. VIJAYAMURTI, M A Bombay 1952 Crown pp 4+520 Price Rs 8/-

46 **Jaina Śilālekha-samgraha**, Part III (see Nos 28 & 45 above) The texts of 303-846 inscriptions (following Guérinot's list) is given in Devanāgarī with summary in Hindi compiled by PT. VIJAYAMURTI, M.A There is an Index of Proper Names at the end The Introduction by SHRI G C CHAUDHARI is an exhaustive study of inscriptions Bombay 1957. Crown pp 8+178+592+42 Price Rs 10/-

47 **Pramāṇaprameyakalikā** of Narendrasena (A.D 18th century) A Nyāya text dealing with Pramāṇa and Prameya The Sanskrit text critically edited by Pt DARBARILAL The Hindi Introduction deals with the author and a number of topics connected with the contents of this work Bhāratiya Jñānapīṭha Kashi, Varanasi 1961 Price Rs 1 50

48 **Jaina Śilālekha-samgraha**, Part IV (see Nos 28, 45 & 46 above) This vol contains some 654 inscriptions along with 324 Pratimā-lekhas of Nagpur in Appendix Compiled by DR VIDYADHAR JOHARA-PURKAR with an exhaustive study of the inscriptions in the Introduction and Indexes in the end Varanasi Vira Nirvāṇa Samvat-2491, Crown pp 10+34+506 Price Rs 7/-

49 **Ārādhanaśamuccayo-Yogasāra Samgrahaśca** This vol. contains two small sanskrit texts—
1) Ārādhana samuccaya of Śrī Ravicandra Munindra

and 2) *Yogasārasamuccaya* of Śrī Gurudas Edited with indexes of verses and introductions by Dr A. N. UPADHYE, Varanasi 1967, crown pp 8+58 Price Re 1/.

50 *Śṛṅgārārnava-candrikā* of Vijayavarṇī A hitherto unpublished work on Sanskrit poetics Critically edited by Dr V M Kulkarnī with Introduction, detailed table of contents and six valuable Appen dexes. Varanasi 1969, crown pp 12+66+176 Price Rs. 3/-

For copies please write to—

BHĀRATĪYA JÑĀNAPĪTHA
3620/21 Netaji Subhash Marg,
Delhi—6 (India)

